

Technická univerzita v Liberci

Fakulta pedagogická

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2008

Michaela Sedliská

Technická univerzita v Liberci

Fakulta pedagogická

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Bakalářský studijní program: Sociální práce

Studijní obor: Sociální pracovník

Kód oboru: 7502R022

Název bakalářské práce:

ÚSTAVNÍ VÝCHOVA A NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

INSTITUCIONAL EDUCATION AND CARE AND FOSTER CARE

Autor:

Michaela Sedliská
Zámecký vrch 1401
463 11 Liberec 30

Podpis autora: _____

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Sýkorová

Počet:

stran	obrázků	tabulek	grafů	zdrojů	příloh
99	0	20	20	43	3 + 1 CD

CD obsahuje celé znění bakalářské práce.

V Liberci dne 18. dubna 2008

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno a příjmení:
Adresa:

Michaela Sedliská
Zámecký vrch 1401, 463 11 Liberec 30

Studijní program:
Studijní obor:
Kód oboru:

Sociální práce
Sociální pracovník
7502R022

Název práce:

ÚSTAVNÍ VÝCHOVA A NÁHRADNÍ RODINNÁ
PÉČE

Název práce v angličtině:

INSTITUCIONAL EDUCATION AND CARE AND
FOSTER CARE

Vedoucí práce:

Mgr. Kateřina Sýkorová

Termín odevzdání práce:

30. 04. 2008

Bakalářská práce musí splňovat požadavky pro udělení akademického titulu „bakalář“ (Bc.).

.....
vedoucí bakalářské práce

.....
děkan FP TUL

.....
vedoucí katedry

Zadání převzal (student): Michaela Sedliská

Datum: 16. 02. 2007

Podpis studenta: .....

Cíl práce:

Zjistit příčiny a důvody pro umístění dětí do ústavní výchovy /konkrétně Dětského diagnostického ústavu v Liberci/ a vybraného typu náhradní rodinné péče a dále popsat a porovnat péči o děti v obou typech zařízení.

Základní literatura:

MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*. 1.vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002X.

ŠPATENKOVÁ, N. *Krizová intervence pro praxi*. 1.vyd. Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0586-9.

VODÁČKOVÁ, D. *Krizová intervence*. 1.vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-696-9.

MATĚJČEK, Z. *Náhradní rodinná péče*. 1.vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 3.vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-494-X.

MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 3.vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-853-8.

MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?* 5.vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-486-9.

MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1.vyd. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.

Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí.

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom(a) povinnosti informovat o této skutečnosti TUL, v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne 18. dubna 2008

Podpis: .....

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Kateřině Sýkorové, která je vedoucí této práce. Můj dík jí patří zejména za to, že byla v průběhu tvorby této práce trpělivým rádcem, který pomohl dát mému záměru formu a výslednou podobu. Dále bych zde ráda poděkovala pracovníkům Dětského diagnostického ústavu v Liberci, manželům Tokarovým a zaměstnancům Klokánku v Praze Štěrboholích za umožnění jednak výkonu praxe a jednak za přístup k informacím, které jsou v této práci prezentovány. Ráda bych zde poděkovala i svému zaměstnavateli, který mi bakalářské studium umožnil. A závěrem bych chtěla poděkovat své rodině za trpělivost, pomoc a toleranci v průběhu celého studia.

Název bakalářské práce: Ústavní výchova a náhradní rodinná péče

Název bakalářské práce: Institutional education and care and foster care

Jméno a příjmení autora: Michaela Sedliská

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2007/2008

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Kateřina Sýkorová

Resumé:

Bakalářská práce se zabývala problematikou ústavní výchovy a náhradní rodinné péče a vycházela ze současného stavu. Jejím cílem bylo popsat a porovnat systém péče o děti. Za zástupce ústavní výchovy byl zvolen Dětský diagnostický ústav v Liberci a za zástupce náhradní rodinné péče pak Klokánek, a to jednak klasický v Praze Štěrboholích a dále pak rodinný ve Smržovce. Obě zařízení byla vybrána na základě toho, že jsou prvním místem, kam dítě v případě odebrání z rodiny směřuje. Dále byly zjišťovány příčiny vedoucí k umístění dětí do těchto zařízení. Dílčím cílem pak bylo zjištění současného stavu a vývoje v posledních letech v celé ČR v problematice ústavní výchovy a náhradní rodinné péče. Všechny cíle byly dosaženy. V rámci struktury textu nebylo striktně dodrženo tradiční dělení na část teoretickou a praktickou, ale vzhledem k vybrané problematice a lepší orientaci v celé práci jsou výsledky z provedeného šetření, které zahrnuje studium spisové dokumentace všech dětí, které v roce 2007 Dětský diagnostický ústav v Liberci přijal, informace ze statistik Fondu ohrožených dětí o činnosti Klokánků spolu s výsledky ze zde provedeného šetření, prezentaci výsledků získaných pozorováním a informace z ročenek, statistických výkazů, analýz atd., vloženy vždy k té části teoreticky zpracované problematiky, se kterou souvisejí. Výsledky šetření ukázaly zejména rozdíly ve věku svěřených dětí a v problematice výchovných problémů u dětí. Klokánky se zaměřují spíše na malé děti bez výchovných problémů. Diagnostický ústav v Liberci pečuje o děti převážně starší 13-ti let a děti s výchovnými problémy. Klokánky poskytují péči převážně dětem, jejichž rodiče se sice dostali do tíživé situace a mají bytové problémy, ale svoji situaci chtějí řešit – o dítě mají většinou zájem. Další rozdíly byly zjištěny v odbornosti při péči o děti. Za alarmující lze považovat poznatek, že děti opouštějící zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy se po jejím opuštění v 51 % případů dopouštějí trestné činnosti. Smyslem bakalářské práce bylo legitimizovat systém péče o děti mimo rodinu.

Klíčová slova:

ústavní výchova, náhradní rodinná péče, osvojení, pěstounství, poručníctví, opatrovnictví, Klokánek, Dětský diagnostický ústav, poruchy chování, zanedbávání dítěte, rodina, sociálně-právní ochrana dítěte.

Summary:

The thesis dealt with the issue of institutional education and foster care and was based on the present situation. The aim of this thesis was to describe and compare the system of child welfare. The Diagnostic Institute for Children Requiring Special Care in Liberec was taken as an example of institutional education, while “Klokánek” (“Kangaroo”) (the traditional one in Štěrboholý, Prague; and the family version in Smržovka) as two examples of foster care. Both institutions were chosen just because they represent the first place where the child is placed in case of taking him/her away from his/her parents. The reasons for placement of these children into these institutions were also detected. The partial aim of this thesis was to identify the present state and recent development of the question of institutional education and foster care. All aims were accomplished. The traditional division into the theoretical and practical part was not strictly kept. However, considering the chosen topic and better text arrangement the results of the undertaken investigation that includes the data study of children admitted to The Diagnostic Institute for Children Requiring Special Care in Liberec in 2007, statistical information about “Klokánek” (“Kangaroo”) activities from The Fund for Children in Need combined with the research results, presentation of results obtained during observation and information from statistical yearbooks, annual reports, analyses, etc., were always enclosed to the related theoretical part. The research results has mainly shown the differences between the age of foster children and the educational problems. “Klokánek” (Kangaroo) institutions focus mainly on very young children without educational difficulties. The Diagnostic Institute for Children Requiring Special Care in Liberec cares predominantly about children older than 13 and children with educational difficulties. “Klokánek” (Kangaroo) institutions offer care for predominantly children whose parents have entangled themselves in difficult life situations and who have housing problems too. Other differences were seen in childwelfare skills. The fact that 51% of children who are leaving institutional education perform illegal acts can be seen as alarming. The purpose of this thesis was to legitimize the system of parenting outside the family.

Keywords:

Institutional education, foster care, adoption, wardship, guardianship, Klokánek (Kangaroo), The Diagnostic Institute for Children Requiring Special Care, behaviour disorders, child disregard, family, social-legal child protection.

OBSAH

1	ÚVOD	9
2	RODINA – TRADIČNÍ MÍSTO PRO VÝCHOVU DĚTÍ	12
2.1	FUNKCE RODINY	13
2.2	VÝZNAM RODINY PRO DÍTĚ	14
2.2.1	VLIV RODINY NA DUŠEVNÍ VÝVOJ DÍTĚTE	15
2.3	ODRAZ PROMĚNY INSTITUCE RODINY	16
2.4	ROMSKÁ RODINA A JEJÍ SPECIFIKA	18
2.5	VÝCHOVA K PARTNERSTVÍ, MANŽELSTVÍ A RODIČOVSTVÍ	19
3	ÚLOHA STÁTU PŘI OCHRANĚ DĚTÍ	20
4	VÝCHOVA DĚTÍ MIMO VLASTNÍ RODINU	25
4.1	OBECNÉ ZÁSADY PŘI ROZHODOVÁNÍ O DĚTECH	25
4.2	AKTUÁLNÍ PROBLEMATIKA ODEBÍRÁNÍ DĚTÍ Z RODINY	26
4.3	VYBRANÉ ASPEKTY UMÍSTĚNÍ DĚTÍ MIMO RODINU	27
4.3.1	SYNDROM TÝRANĚHO, ZNEUŽÍVANĚHO A ZANEDBÁVANĚHO DÍTĚTE	27
4.3.2	PORUCHY CHOVÁNÍ U DĚTÍ	29
4.3.3	SOCIÁLNÍ KAUZY	33
4.4	REAKCE DĚTÍ NA ODLOUČENÍ OD RODINY	33
4.5	CESTA K VZÁJEMNÉMU POROZUMĚNÍ	35
4.6	PSYCHICKÉ POTŘEBY DĚTÍ	37
4.7	FORMY PÉČE O DÍTĚ MIMO VLASTNÍ RODINU	38
4.7.1	NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE (NRP)	38
4.7.1.1	Formy náhradní rodinné péče	40
4.7.1.1.1	<i>OSVOJENÍ</i>	40
4.7.1.1.2	<i>PĚSTOUNSTVÍ</i>	42
4.7.1.1.3	<i>PORUČENSTVÍ</i>	44
4.7.1.1.4	<i>OPATROVNICTVÍ</i>	45
4.7.1.1.5	<i>KLOKÁNEK – ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI VYŽADUJÍCÍ OKAMŽITOU POMOC</i>	47
4.7.1.2	Aktuální situace a problémy v NRP	58
4.7.1.3	Způsob a organizace zprostředkování NRP	60
4.7.1.4	Příchod dítěte do nové rodiny	60
4.7.2	ÚSTAVNÍ VÝCHOVA	61
4.7.2.1	Právní rámec	61
4.7.2.2	Formy ústavní výchovy	63
4.7.2.2.1	<i>ÚSTAVNÍ VÝCHOVA VE ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍCH</i>	63
4.7.2.2.1.1	<i>Diagnostický ústav</i>	65
4.7.2.2.1.2	<i>Dětský domov</i>	76
4.7.2.2.1.3	<i>Dětský domov se školou</i>	77
4.7.2.2.1.4	<i>Výchovný ústav</i>	78
4.7.2.2.2	<i>ÚSTAVNÍ VÝCHOVA VE ZDRAVOTNICKÝCH ZAŘÍZENÍCH – KOJENECKÉ ÚSTAVY</i>	79
4.7.2.2.3	<i>ÚSTAVNÍ VÝCHOVA V ÚSTAVECH SOCIÁLNÍ PÉČE</i>	81
4.7.2.3	Současné problémy ústavní výchovy	82
4.7.2.3.1	<i>VÝSLEDKY Z PRŮZKUMU PROVEDENÉHO MINISTERSTVEM ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY VE SPOLUPRÁCI S POLICIÍ ČR</i>	83

4.7.2.3.2	<i>DĚTI OPOUŠTĚJÍCÍ ÚSTAVY – CHYBĚNÍ NAVAZUJÍCÍ PÉČE</i>	86
4.7.2.4	Dopad ústavní výchovy na dítě	86
5	SHRNUTÍ	88
6	ZÁVĚR	92
7	NÁVRH OPATŘENÍ	94
8	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	96
9	SEZNAM PŘÍLOH	99
	PŘÍLOHA Č.1 – Představení konkrétního projektu Poradenského centra pro děti a mládež s nařízenou ústavní výchovou ve smyslu dlouhodobé přípravy těchto dětí na vstup do samostatného života	
	PŘÍLOHA Č. 2 – Systém pěstounské péče ve Velké Británii	
	PŘÍLOHA Č. 3 – Systém péče a ochrany dětí v Rakousku	

1 ÚVOD

Snaha komunity vzít na sebe péči o děti, které nemají rodiče či jiné rodinné příslušníky, kteří by se o ně postarali, je stará v podstatě jako lidstvo samo. První zmínky o existenci institucí zabývajících se výchovou dětí, které nemají vlastní rodinu, nacházíme již v daleké minulosti. Jednou z prvních historicky doložitelných výchovných institucí na území Čech je dnešní Diagnostický ústav pro mládež v Praze 2, dříve Vychovatelná spolku pro blaho káránců Královských Vinohrad, datující se již od poloviny 19. století.

Tématem této práce je ústavní výchova a náhradní rodinná péče. Vzhledem k tomu, že nepracuji přímo v oblasti sociální práce, využila jsem povinné praxe ve druhém i třetím ročníku k seznámení se s konkrétními zařízeními zajišťujícími péči o děti, které byly odebrány z rodin. Protože **jedním z cílů** této práce je popsat a porovnat péči o děti jednak v ústavní výchově a jednak v náhradní rodinné péči, zvolila jsem si pro výkon praxe a tudíž i **za výzkumný vzorek** jako zástupce ústavní výchovy *Dětský diagnostický ústav v Liberci* a jako zástupce náhradní rodinné péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – *Klokánek* a jeho obě formy – *rodinný ve Smržovce* a *klasický Klokánek Štěrboholy v Praze 10*.

Společnou platformu pro porovnání těchto dvou zařízení spatřuji v tom, že obě jsou prvními, kam dítě z rodiny přichází a kde nezůstává dlouho, protože se pro něho během pobytu zde hledá nejlepší možnost jeho dalšího umístění (návrat do původní rodiny, adopce, pěstounství, ústavní výchova).

Dalším cílem práce je zjistit a popsat hlavní příčiny umístění dětí do obou typů zařízení. Předmětem bádání tak budou jevy, které vedou k umístění dětí do ústavní výchovy – konkrétně Diagnostického ústavu v Liberci a do Klokánku a formy péče poskytované dětem v obou těchto zařízeních.

Práce má **charakter šetření**, kdy **základní metodou** je analýza sekundárních zdrojů – spisové dokumentace všech dětí v Dětském diagnostickém ústavu v Liberci, které do něho byly v roce 2007 přijaty a všech dětí, které byly v roce 2007 v péči rodinného Klokánku ve Smržovce. Klasický Klokánek ve Štěrboholích bohužel neumožnil přístup ke spisové dokumentaci dětí, takže je popsána situace čtyř konkrétních dětí, o které se v jednom ze svých bytů Klokánek v Praze stará, a u kterých proběhla odborná praxe. Z tohoto důvodu a pro lepší

porovnání byly ještě využity souhrnné statistiky Fondu ohrožených dětí, zveřejněné na jejich webových stránkách. V rámci kapitol, kde jsou výsledky šetření prezentovány, je uvedena i analýza informací o péči, které dané zařízení dětem poskytuje, jež byly získány pozorováním. **Konečným cílem** je zjištění současné situace a vývoje v posledních zhruba 10-ti letech v rámci celé ČR - co se ústavní výchovy a náhradní rodinné péče týče, a proto jsem pracovala s různými statistickými výkazy, ročenkami a analýzami a nejzajímavější údaje z nich jsou prezentovány v té části bakalářské práce, se kterou souvisejí.

Hlavním předpokladem práce je tvrzení, že Klokánky zajišťují jen minimálně péči o děti s výchovnými problémy. Dalším předpokladem je, že Klokánky pečují převážně o předškolní děti a posledním předpokladem je, že nejčastějším důvodem pro umístění dítěte do Dětského diagnostického ústavu v Liberci jsou problémy v jeho chování.

V rámci struktury textu není striktně dodrženo tradiční dělení bakalářské práce na teoretickou a praktickou část, ale vzhledem k vybrané problematice a lepší orientaci v celé práci jsou výsledky ze studia spisové dokumentace a dalších sekundárních zdrojů umístěny průběžně. Přestože je tématem této práce ústavní výchova a náhradní rodinná péče, považují rodinu za základní místo, kde by mělo být dítě vychováváno, a proto je jako první právě vymezen pojem rodina, její funkce a význam pro dítě. Následuje kapitola o proměnách tradiční rodiny, které mají značný dopad do jejího fungování a významný podíl na existenci této problematiky. Dále je zmíněna situace romských rodin, a to zejména proto, že romské děti se ve značné míře podílejí na naplnění kapacit našich ústavů. Zmíněna je jako forma možné prevence výchova k partnerství, manželství a rodičovství. V další kapitole je pak popsána role státu při ochraně dětí. Pak již následuje hlavní kapitola o výchově dětí mimo vlastní rodinu, v rámci které jsou nejprve řečeny obecné zásady při rozhodování o dětech a uvedeny aktuální problémy s odebíráním dětí z rodiny. Dále jsou zmíněny 3 nejčastější důvody pro umístění dítěte mimo rodinu, což je syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, poruchy chování a sociální kauzy. V další kapitole jsou uvedeny reakce dětí na odloučení od rodiny a jak celou tuto situaci děti vnímají. Dále pátráme po tom, jaká je cesta k vzájemnému porozumění mezi dítětem a jeho novým pečovatelem. Psychické potřeby dětí, které je nutné uspokojovat, pokud má být jeho další vývoj narušen jsou uvedeny v další kapitole. Následuje seznámení s jednotlivými formami náhradní rodinné péče, které jsou doplněny o tabulky a grafy dokreslující aktuální situaci, případně vývoj v dané oblasti v posledních letech. Kapitola zabývající se Klokánkem je doplněna o interpretaci výsledků

z šetření a pozorování. Stejným způsobem je popsána i část o ústavní výchově, s tím, že interpretace výsledků z šetření je uvedena v části týkající se Dětského diagnostického ústavu v Liberci. Problematika dětí opouštějících ústavu naznačuje, že děti, které zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy opouštějí, nejsou odtud dobře připraveny pro start do samostatného života. Na závěr této kapitoly jsou zmíněny závěry z výzkumů sledujících vývoj dětí vyrůstajících v ústavní výchově. Výsledky práce jsou prezentovány ve shrnutí a v jejím závěru a vyústily do navržených doporučení.

Účelem a smyslem práce je poskytnout pohled na ústavní výchovnou a náhradní rodinnou péči optikou nezaujatého pozorovatele, který měl možnost oba typy zařízení osobně poznat. Zejména je smyslem seznámit s různými možnostmi péče o děti mimo rodinu a důvody, které k tomu vedou. Informovat krátce o způsobu péče, kterou dané zařízení dětem poskytuje a jak se činnost v posledních letech v této oblasti vyvíjí. Dále bylo účelem najít a poukázat na problémy, které s ústavní výchovou a náhradní rodinnou péčí souvisejí. Jistým motivem k práci je i nevraživost, která mezi státním a nestátním sektorem v této oblasti existuje a na které má zřejmě podíl současný mediální tlak i vzniklé konkurenční prostředí, což často vede k osočování jedněch druhými s tím, že jejich péče je ta jediná správná a přitom s konkrétní podobou fungování druhého typu zařízení často nejsou blíže seznámeni.

Práce je poněkud rozsáhlejší, což je dáno jakýmsi širokým a mělkým záběrem do zvoleného tématu. Každá kapitola by mohla sloužit jako samostatné téma bakalářské práce, ale záměrem této je podat kontextuální pohled na problematiku výchovy dětí.

2 RODINA – TRADIČNÍ MÍSTO PRO VÝCHOVU DĚTÍ

Cílem této kapitoly je zdůraznit ústřední úlohu rodiny spočívající v přípravě dětí na vstup do praktického života. Přestože se v dalších částech této práce budeme věnovat problémům, kdy právě vlastní rodina na péči o dítě nestačí, či ji nezvládá, případně o ni nemá zájem, tak považujeme za nutné začít celou tuto problematiku právě informacemi o důležitosti rodiny a jejím významu pro dítě.

Rodina je primárním kontextem lidské zkušenosti od kolébky až po hrob. Přesto se psychologie dlouho zajímala o lidského jedince bez většího zájmu o prostředí, v němž jedinec vyrůstá a žije.¹

Rodičovství je nesmírně závažný, citlivý, variabilní a složitý jev. Ideál rodiny se dvěma rodiči není v reálném životě vždy naplňován, ale přesto má svůj stálý význam: kvalitní vztah mezi rodiči je modelem, podle něhož se děti učí vytvářet své budoucí vztahy. Proto by děti měly vnímat cit, vzájemnou podporu a spolupráci v rodině.

Na rodinu je nutné pohlížet jako na systém – dynamický systém vzájemných interakcí, vzájemných vztahů, vzájemné provázanosti.² Chování jednoho každého v rodině ovlivňuje všechny ostatní. Porucha v jednom prvku či v jedné části systému se nutně projeví ve funkci celku.

Slovo rodina je jedním z nejemotivnějších slov našeho slovníku. Většina lidí rodinu spojuje s dobrými věcmi – s láskou a jejími projevy, teplem, jistotou, pohodou, bezpečím a útočištěm. Slovo rodina se často používá ve smyslu základu společnosti a veškeré zlo, jako je delikvence, násilí a závislosti, zejména týkající se mladých lidí, se automaticky přisuzují tomu, že určité rodiny nerespektují konvenční hodnoty a vzorce chování. Proto řada programů zaměřených na blaho společnosti má za cíl posílení rodiny, přičemž posílení funkce rodiny se považuje za řešení širokého spektra problémů, pronásledujících dnešní společnost.³

---

¹ Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001. s. 9.

² Srov. MATĚJČEK, Z.; DÝTRYCH, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. 1. vyd. Praha: Grada, 1999. s. 132-133.

³ Srov. SCHAFFER, H.R. *Rozhodujeme o dětech*. 1. vyd. Praha: MPSV, 1994. s. 198.

Instituce rodiny je ovlivňována a formována společností a během dějinného vývoje prošla řadou proměn. Tyto postupné **proměny**, které mají většinou hluboké kořeny, se výrazně zviditelnily ve druhé polovině dvacátého století. Rodina **tradiční** a rodina **moderní** společnosti se liší v mnoha ohledech, což je dále rozpracováno v kapitole 2.3 této práce.

2.1 FUNKCE RODINY

Cílem rodiny je uspokojit potřeby a požadavky každého jejího člena, které jsou na ni jím a zároveň společností kladeny. Aby došlo k uspokojení těchto potřeb, musí rodina plnit alespoň základní funkce, které zabezpečují život člověka ve společnosti. Jak je vidět, řada funkcí rodiny se během doby postupně měnila a přetvářela. Mezi základní funkce rodiny patří:⁴

* Reprodukční funkce

Tato funkce má zajišťovat reprodukci lidské populace. Ne vždy musí být spjata přímo s rodinou, je však zřejmé, že nejde jen o to přivést dítě na svět, ale také mu zajistit potřebné podmínky pro jeho život a další vývoj.

* Ekonomicko-zabezpečovací funkce

Tato funkce se vztahuje stejně tak na děti, jako na všechny členy rodiny. Dříve byla velice důležitá její výrobní složka. Rodina je v současné době již zcela závislá na výrobní činnosti společnosti a je tedy spíše spotřební jednotkou. Stále si však udržuje určité prvky „výroby“, za něž můžeme pokládat vnitřní činnost domácnosti (úklid, vaření... - nejrůznější nutné domácí činnosti).

V moderní společnosti s lepším přístupem ke vzdělání a celkově s větší sociální mobilitou, byl vliv předávání ekonomického kapitálu zeslaben. Nicméně rodina stále zůstává základním kamenem sociální nerovnosti (např. různost péče o dítě apod.).

* Emocionální funkce

Další funkcí rodiny, je poskytování citového zázemí, pocitu bezpečí a jistoty svým členům. Při trvalém neuspokojování potřeby lásky, pozornosti a uznání ze strany rodičů vůči dítěti může u něho dojít k psychické deprivaci. Ta se pak může projevit v destruktivním chování vůči všemu hodnotově odlišnému, neschopnosti spolupráce či slabé vůli jedince.⁵

---

⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Slon, 2002. s. 27.

⁵ Srov. MATEJČEK, Z.; DÝTRYCH, Z. *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén, 1994. s. 34 .

* Výchovná a socializační funkce

Spočívá v opravdovém zájmu o dítě, v jeho výchově, v umožnění dítěti rozvíjet své schopnosti a v celkovém připravení dítěte pro samostatný vstup do společnosti.

Všechny tyto funkce vytvářejí z rodiny specifické životní prostředí, se specifickým významem zejména pro děti a jejich výchovu.

2.2 VÝZNAM RODINY PRO DÍTĚ

Rodina má pro dítě nezastupitelný význam. Dítě se do ní rodí, dostává od ní či přesněji od svých rodičů genetickou výbavu, má rozhodující vliv na celkový rozvoj jeho osobnosti, zvláště v nejranějším období jeho dětství a to jak v oblasti tělesné, duševní tak i sociální. Svědčí o tom nikoli jen obecná zkušenost, ale stále nové a nové poznatky o důležitosti časného života člověka vůbec pro jeho celkový vývoj. Zvláštní význam pro toto poznání pak znamenala u nás Langmeierem a Matějčkem rozpracovaná teorie deprivace v dětském věku, která v souvislosti s odporem proti trvalé péči o opuštěné děti v klasických dětských domovech teoreticky zabezpečila úsilí o rozvoj a aplikaci náhradní rodinné péče.

V rodině a rodinou se uskutečňuje společenská adaptace dítěte, jeho začleňování do společnosti. V kontaktu s bezprostředním prostředím i svými možnostmi si dítě vytváří jakýsi vnitřní obraz světa, který do jisté míry odpovídá tomu, jak je mu okolní realita jeho rodiči či vychovateli „předkládána“, do jakého světa a jak ho rodiče uvádějí.

Rodina určuje sociální status dítěte, je rozhodující, pokud jde o jeho sociální prestiž a sociální sebeuvědomění. Rodina, sociální vztahy v ní a způsob výchovy budou pro dítě základem, ze kterého bude vycházet, až si založí svou vlastní rodinu.

Co dělá rodinu rodinou z hlediska dětí? Ukázalo se, že dítě může zažívat dobrodiní rodinné výchovy i v takovém společenství, které podle zákona vůbec rodinou není, a naopak že může strádat psychickou deprivací tam, kde navenek jsou všechny znaky řádné rodiny nepochybně přítomny, či třeba až demonstrativně zvýrazněny.⁶

---

⁶ Srov. MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. 1. vyd. Praha: Grada, 1999. s. 133.

Co jsou tedy základní principy rodinné výchovy, které ji odlišují např. od výchovy ústavní či jakékoliv jiné, ne-rodinné? Předně je to vzájemné uspokojování duševních potřeb dětí a jejich rodinných vychovatelů. Dalším principem je trvalost a hloubka citových vztahů. Společná budoucnost je jeden z klíčových rysů rodinné výchovy. Dalším principem je sdílení místa, času a prožitků. V rodině, na rozdíl od jiných výchovných institucí, není přísně oddělen životní čas a životní prostor vychovatelů a dítěte. Rodina je školou života. Dítě se však neučí z učebnic a dle osnov, nýbrž nápodobou dospělých vzorů, identifikací s nimi, společnou činností, sdílením radostí i starostí, pohody i nepohody. Rodinný vychovatel nemůže být jen chladným pozorovatelem chování dítěte a odměňovatelem či vykonavatelem patřičných trestů a odměn. Je nutně účastníkem interakce, každý projev dítěte se ho osobně dotýká. Uspokojuje ho, povznáší, rozčiluje, překvapuje, uráží, přináší mu zklamání – zkrátka hraje na celou škálu jeho emocí.

Konečně je tu ještě jeden mimořádně důležitý princip rodinné výchovy, který nenajdeme v takové míře v žádném jiném společenském útvaru, totiž princip soužití a sdílení, který je povýšen nad pouhou výchovnou technologii – čímž je myšleno především pedagogicky správné odměnění užívání trestu a odměn. Což ovšem neznamená, že by rodiče neměli dobře zacházet s odměnami a tresty, ale znamená to, že pouze toto nestačí. Jen tam, kde jsou si lidé vzájemně blízcí a jeden k druhému citově vázáni, dávají se odměny bez zásluhy a odpouští se bez odčinění. To je neodmyslitelná charakteristika rodinné výchovy a zřejmě i její hlavní síla. Lidé, kteří mají jeden k druhému hluboký citový vztah, mají tendenci dělat radost jeden druhému, obdarovávat se, projevovat si vzájemně sympatie a vyhledávat příležitosti k takovýmto citovým projevům – a nečekat, až si to snad ten druhý zaslouží. Podobně je tomu i s tresty – v rodině se jen málokdy dávají s chladnou myslí.⁷

2.2.1 Vliv rodiny na duševní vývoj dítěte

Citová pohoda mezi rodiči a dětmi je základní podmínkou zdravého duševního vývoje ve všech stádiích. Celoživotně se střídají stadia s relativně ustálenými charakteristikami projevu s etapami výraznějších výkonových i orientačních posunů duševních funkcí. U dětí dochází k

---

⁷ Srov. MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. 1. vyd. Praha: Grada, 1999. s. 136.

„vývojovým skokům“ kumulaci pozvolných kvantitativních změn kompetencí díky interakci biologických činitelů a podnětnosti prostředí.⁸

Cyklické kvalitativní změny duševního dění umožňují tak v každém vyšším stadiu plnit nejen náročnější požadavky, ale i postupné osamostatňování a hledání opor mimo rodinu. Od dospívání pak spočívají pozitivní vývojové krize spíše jen v periodických restrukturacích relativně ustáleného souboru osobních cílů, zájmů a životních plánů, eventuelně i přehodnocení širších aspektů životního smyslu s cílem dosáhnout nezbytného souladu s postupujícími změnami vnitřních i vnějších možností jejich naplňování. Podle interakční teorie je duševní vývoj v každém stadiu určován jedinečnou dynamickou součinností specifických kvalit obou pólů subjekt-objektového vyrovnávání. Každá situace zahrnuje vedle stimulatorů vývoje, napomáhajících procesu dozrávání a vyspívání, také různé stresory a depresory, které duševní vývoj naopak relativně brzdí a blokují. V situaci jsou navíc obsaženy i katalyzátory dopadu dílčích činitelů a faktory umožňující kompenzaci negativního působení frustrujících a deformačních činitelů.⁹

Jestliže do tří let urazí dítě polovinu své vývojové dráhy a do šesti let další čtvrtinu, zbývá na celou dlouhou dobu od první třídy až kamsi k závěrečným zkouškám jen ta poslední čtvrtka. Tím ovšem rozhodně nelze říci, že by nebyla dost významná. Naopak, významná je, ba v mnoha směrech dokonce rozhodující, jenomže přece jenom už je toho více za námi než před námi a my budeme výchovně už mnohé spíše jen doplňovat, dotvářet, doladovat než zcela nově budovat. Někdy ovšem bude nutné i dohánět, co bylo předtím snad trochu zameškáno.¹⁰

2.3 ODRAZ PROMĚNY INSTITUCE RODINY

Sociologické studie¹¹ souhlasně ukazují, že rodina v našich kulturních poměrech ztratila dnes mnohé funkce, které jí dříve byly vlastní, přičemž mimořádného významu nabyly dvě funkce, které jsou nepochybně základní a rozhodující, totiž přinášet citové uspokojení všem svým členům a připravit dítě pro život v dané společnosti. Znamená to tedy předně, že v rodině

---

⁸ Srov. ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000. s. 19-26.

⁹ Srov. ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000. s. 19-26.

¹⁰ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. s. 61.

¹¹ Srov. MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. 1. vyd. Praha: Grada, 1999. s. 132.

nesmí žít nikdo na úkor druhého, rodina musí dobře fungovat a všichni ti, kdo jsou pro dítě vychovateli, musí mu být dobrými vzory.

V 90. letech minulého století došlo v české společnosti k významným změnám odrážejícím současné proměny české rodiny. Došlo ke snížení intenzity sňatečnosti, vstup do manželství je odkládán do vyššího věku, rozšiřuje se také fenomén nesezdaného soužití. Pokračuje vzestupný trend rozvodovosti – téměř polovina manželství končí rozvodem. Dochází k uvědomělejšímu plánování rodiny a častějšímu užívání antikoncepčních prostředků. Mění se však hodnotový a normativní obsah mateřství a otcovství a v důsledku toho postavení matky a otce při výchově dětí a rozhodování již o jejich počtu, pak i o jejich výchově i budoucím životě.¹²

Mění se postavení dítěte v rodině. K nejčastěji zjišťovaným faktorům ohrožujícím funkčnost rodiny v mimoekonomické oblasti patří nižší vzdělání spojené s nižší sociokulturní úrovní, nezaměstnanost partnerů i případná osobnostní nevyzrálость rodičů. Z hlediska výchovy dětí má dysfunkční efekty jak sociální nezralost a nepřizpůsobivost rodičů, tak jejich nadměrné ambice kladené na dítě nebo na sebe sama.

Pokud jde o vývoj v posledních 20-ti letech, výzkum problémových rodin ukázal např. tyto tendence: přibývá problémových dětí z dobře situovaných rodin, při zjištění výchovných deviací děti nedostávají sociální pomoc včas nebo její jednotlivé etapy nejsou provázány, excesy v chování dětí a mládeže celkově nabývají na závažnosti, roste agresivita i kriminální charakter jednání dětí a mladistvých.¹³

Pro postindustriální společnost jsou typické změny vedoucí ke strukturální lhostejnosti společnosti vůči rodině. Stoupají nároky na pracovní výkon, v zaměstnání se rychleji a lépe uplatňují lidé, kteří omezují svůj osobní a tedy i rodinný život. Trh práce nerozlišuje mezi ženami a muži se stejným vzděláním, a hlavně nasává mladé pracovníky právě ve věku, kdy plánují založení rodiny a rodičovství. Zároveň vrcholí nároky na dokončení jejich špičkového vzdělání. Oslabení rodiny nachází svůj odraz i ve změnách hodnotových orientací a postojů občanů vystavených pokušením a příležitostem konzumerismu. Hodnoty solidarity, tolerance

---

¹² Srov. Národní zpráva o rodině, s.10 – dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf [30.11.07].

¹³ Srov. Národní zpráva o rodině, s.10 – dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf [30.11.07].

a soudržnosti, které jsou pro rodičovství a fungující rodinu stěžejními, jsou relativně opomíjeny ve prospěch zaměření na výkon a individuální úspěch.¹⁴

ROMSKÁ RODINA A JEJÍ SPECIFIKA

Vzhledem k tomu, že podíl romských dětí v zařízeních ústavní výchovy je odhadován na 50 – 60% (!!)¹⁵ považuji za nutné, zmínit zde s ohledem na rozsah a zaměření textu alespoň stručně určitá specifika a odlišnosti této minority.

Romské rodiny v ČR tvoří cca 2 % všech rodin. Typická vícegenerační patriarchální romská rodina se mění a atomizuje v souvislosti s rozpadem tradiční romské komunity. Její podoba se odlišuje od ostatních rodin některými demografickými specifiky, především vysokou porodností a tudíž vysokým počtem dětské populace a naopak relativně vyšší úmrtností a nízkým počtem seniorské populace. Velká část romských rodin patří mezi skupiny obyvatel nejvíce ohrožené diskriminací a sociálním vyloučením. Potýkají se zejména s nízkým vzděláním, dlouhodobou nezaměstnaností, se závislostí na dávkách sociálního zabezpečení, problémy s bydlením a se zhoršeným zdravotním stavem.¹⁶ Tyto problémy častou vedou ke klesajícímu reálnému příjmu rodin a k chudobě, k neschopnosti zajistit základní péči o děti, k jejich problematické školní docházce a k jejich častému umístování do ústavních zařízení a k nefunkčnosti romských rodin.

Jak bylo naznačeno - příslušníci některých romských rodin trpí zhoršeným zdravotním stavem (vliv kouření, alkoholu, nevhodné výživy, mají nedostatečnou hygienu a neschopnost nebo neochotu pečovat o vlastní zdraví). Romské rodiny se častěji potýkají s výchovnými a prospěchovými problémy dětí a jsou více ohroženy sociálně patologickými jevy (kriminalita, užívání drog, patologické hráčství, prostituce apod.). V této souvislosti je důležitá zejména terénní sociální práce s rodinou, která stále není dostatečně rozvinutá. Efektivní podpora a

---

¹⁴ Srov.Národní koncepce rodinné politiky, s. 3 – dostupné na:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf [30.11.07].

¹⁵ co se týče údajů o počtu romských dětí v ústavech – statistiky Ministerstva zdravotnictví tyto informace poskytují. Co se školských zařízení týče, tam tento údaj zjistit nelze, neboť údaje o rasové či etnické příslušnosti jsou považovány za citlivé údaje. Identifikace toho, kdo je Rom, představuje velmi delikátní otázku. Tomu je tak proto, že k národnosti se každý jednotlivec hlásí na základě vlastních subjektivních pocitů sounáležitosti k určité národnostní či etnické komunitě. Jedná se tedy o kategorii výsostně subjektivní. Jen pro srovnání lze uvést, že v roce 2001, kdy probíhalo poslední sčítání lidu, se z celkového počtu 10 230 060 obyvatel ČR přihlásilo k romské národnosti pouze 11 746 obyvatel – tj. 0,1%.

¹⁶ Srov.Národní koncepce rodinné politiky, s. 51 – dostupné na:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf [30.11.07].

pomoc romským rodičům s péčí, vedením a výchovou dětí přispívá k získávání nezbytných sociálních návyků dětí a vytváření pozitivního vztahu ke vzdělávání a vzdělávacím institucím většinové společnosti. Kromě rozšiřování stávajících přípravných tříd a zapojování romských asistentů je třeba zavádět další doprovodná sociální opatření.¹⁷

V předchozí i v této kapitole bylo upozorněno na některé důvody, které mohou vést až k odebrání dítěte z rodiny. Proto se nyní zaměříme na jistý způsob prevence.

VÝCHOVA K PARTNERSTVÍ, MANŽELSTVÍ A RODIČOVSTVÍ

S hodnotovým zaměřením společnosti souvisí i skutečnost, že součástí celoživotního vzdělávání se dosud nestalo vzdělávání pro role partnerů/partnerek a rodičů. Předpokládá se, že tyto role si každý osvojí socializací v původní rodině. Tato socializace však může být poznamenána nestabilitou a narušenými vztahy v původní rodině, což dokládá vysoká míra rozvodovosti v ČR. Rovněž statistiky týrání dětí¹⁸ a četnosti výskytu případů domácího násilí dokazují¹⁹, že nelze pouze spoléhat na funkčnost původní rodiny. K zodpovědnému a kvalitnímu partnerství a rodičovství bychom mohli být vychováni za předpokladu, že sama původní rodina funguje natolik dobře, že nám to umožňuje. Naopak velmi častou je situace, kdy si děti z nefunkčních nebo jen částečně funkčních původních rodin nesou vzorce chování, které budou působit odstředivě i uvnitř nově formované rodiny. Cílem by tedy mělo být přispívat k podpoře fungování rodin, které by měly vytvářet stabilní zázemí pro všechny své členy. Je třeba vycházet z toho, že dobrými a zodpovědnými partnery a rodiči se mladí lidé nerodí a nestávají zcela přirozeně výchovou v původní rodině. Významnou úlohu musí sehrát systém vzdělávání.²⁰ Opominout nelze formující význam médií a státu, o jehož funkci a roli bude pojednáno dále v textu.

---

¹⁷ Srov. Národní koncepce rodinné politiky, s. 51 – dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf [30.11.07].

¹⁸ Srov. Kapitola 4.3.1 této BP
¹⁹ <http://www.mpsv.cz/cs/914> [30.11.07].

²⁰ Srov. Národní koncepce rodinné politiky, s. 13 – dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf [30.11.07].

3 ÚLOHA STÁTU PŘI OCHRANĚ DĚTÍ

Tvorba komplexní koncepce rodinné politiky včetně sociálně-právní ochrany dětí náleží do působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí.

Sociálně-právní ochranou dětí rozumíme zejména ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.²¹

Sociálně-právní ochrana se zaměřuje především na děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti²² nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Dále se zaměřuje například na děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, požívají alkohol nebo návykové látky, žíví se prostitucí, spáchaly trestný čin, opakovaně se dopouští útěků od rodičů nebo jsou ohrožovány násilím mezi rodiči atd.²³

Sociálně-právní ochrana dětí je zaručena v ČR zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Na její realizaci se významným dílem podílí obecní úřady obcí s rozšířenou působností, zejména odbory sociálních věcí, oddělení sociálně právní ochrany (OSPOD). Obecní úřad při péči o tyto děti zaměřuje svoji pozornost na využívání volného času dětí, zaměřuje se na děti, které vyhledávají styky s fyzickými osobami požívajícími alkoholické nápoje nebo návykové látky nebo páchající trestnou činností, sleduje u dětí projevy nesnášenlivosti a násilí, věnuje pozornost dětem z rodin s nízkou sociální úrovní, zabraňuje pronikání nepříznivých sociálních a výchovných vlivů mezi ostatní skupiny dětí, nabízí dětem programy pro využití volného času se zřetelem k zájmům dětí a jejich možnostem.²⁴

---

²¹ Srov. § 1 zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

²² pojem rodičovská zodpovědnost je definován v § 31 zák. č. 94/1963 Sb. o rodině, v platném znění.

²³ Srov. § 6 Zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

²⁴ Srov. § 32 zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností podává v souvislosti s opatřeními na ochranu dětí návrh soudu na : ²⁵

1. rozhodnutí o splnění podmínky osvojení spočívající v tom, že rodiče neprojevují zájem o své dítě,
2. na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu,
3. na nařízení ústavní výchovy nebo její prodloužení či zrušení,
4. svěřením dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nebo na jeho prodloužení či zrušení.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností činí další nezbytná opatření směřující k ochraně dítěte a uvědomuje o tom, je-li to možné, zastupitelský úřad státu. Těmito nezbytnými opatřeními jsou: podání návrhu na nařízení předběžného opatření, podání návrhu na ustanovení poručníka nebo opatrovníka, podání návrhu na ústavní výchovu nebo zprostředkování umístění dítěte v azylovém domě. ²⁶

V případě výchovných problémů dítěte dává zákon možnost, vyžaduje-li to zájem na jeho řádné výchově, soudu - nečinil-li tak orgán sociálně právní ochrany dětí, učinit tato opatření²⁷:

- a) napomene vhodným způsobem nezletilého, jeho rodiče a osoby, kteří narušují jeho řádnou výchovu,
- b) stanoví nad nezletilým dohled a provádí jej za součinnosti školy, občanských sdružení v místě bydliště nebo na pracovišti,
- c) uloží nezletilému omezení, která zabrání škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména návštěvu podniků a zábav pro něho nevhodných.

Počet uložených výchovných opatření v roce 2005 činí celkem 1550, z toho 877 dětem do 15-ti let a v roce 2006 to již bylo 2016 uložených výchovných opatření, z toho 1030 dětem do 15-ti let. ²⁸

V praxi tak za stát na ochranu dítěte vystupují například terénní sociální pracovníce, které samostatně vykonávají sociální agendu na úseku péče o rodinu a děti v rozsahu daném

²⁵ Srov. § 14 zákona č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

²⁶ Srov. § 37 odst. 3 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

²⁷ Srov. § 43 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění.

²⁸ Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 1998 až 2006. 1.vyd. Praha: MPSV, 1999 až 2007, kap.8.

zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, zákonem o rodině a souvisejícími právními normami. V občanskoprávním řízení, týkajícím se nezletilých, vykonávají na základě ustanovení soudu nebo státního zastupitelství *funkci kolizního opatrovníka*. Rovněž provádějí šetření prostředí (v případě zajištění ochrany života nebo zdraví dítěte, ochrany jeho práv nebo právem chráněných zájmů), kde dítě žije, především v jeho bydlišti, škole, na pracovišti nebo jinde, a to za účelem zjištění, jak o něj osoby odpovědné za výchovu pečují.²⁹ Místní šetření jsou prováděna na základě žádostí soudu, sdělení občanů, organizací i na základě anonymních oznámení, popřípadě z vlastní iniciativy.

Sociální pracovníci na žádost výchovných zařízení, kde jsou umístěny děti s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, prověřují prostředí a podmínky v rodinách, vyjadřují se ke krátkodobému propuštění dětí z ústavní péče. Jedná se zejména o vyjadřování k udělování tzv. dovolenek na dobu školních prázdnin, svátků a víkendových pobytů dětí v původní rodině.³⁰ V rámci práce s rodinami, jejichž děti jsou umístěny ve výchovných zařízeních, se pracovníci snaží motivovat rodiče k tomu, aby zlepšili své podmínky tak, aby nařízená ústavní výchova dětí mohla být soudem zrušena a děti se mohly vrátit do původního prostředí rodiny.

Sociální pracovník - zaměstnanec obce s rozšířenou působností je povinen nejméně jednou za 3 měsíce navštívit dítě, kterému byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova a nejméně jednou za 3 měsíce navštívit rodiče takového dítěte.³¹

V rámci zabezpečování ochrany práv nezletilých pracovníci OSPOD spolupracují s dalšími orgány a organizacemi – ať již státními nebo nestátními. Jedná se zejména o kontakty např. s obecními, městskými úřady, školami, školskými zařízeními (Pedagogicko-psychologickými poradnami, výchovnými zařízeními³² – diagnostické ústavy, dětské domovy, výchovné ústavy apod.), ošetřujícími lékaři, poradci po rodinu a mezilidské vztahy, domovy pro matky s dětmi atd.

S ohledem na značný nárůst případů týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí je činnost pracovníků OSPOD zaměřena na prošetření sdělení jak občanů, tak organizací, a to formou

---

²⁹ Srov. § 52 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

³⁰ Srov. § 30 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

³¹ Srov. § 29 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

³² kapitola 4.7.2.2.1. této BP.

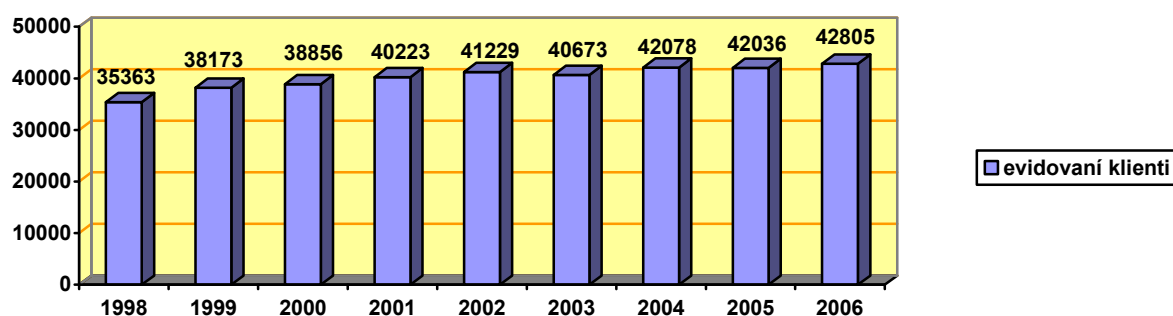

návštěvy dítěte v rodině, škole, školském zařízení, lékaře, popř. dalších zainteresovaných institucích. Na základě zjištěných skutečností je zahájena přímá práce s rodinou. V případě trestního řízení u soudu je i po jeho ukončení sociální pracovník v kontaktu s rodinou, protože lze předpokládat, že problémové působení rodičů nebo osob zodpovědných za výchovu na nezletilé dítě, bude trvat. OSPOD podává Policii ČR v této souvislosti podněty na prošetření jednání osob, u kterých je podezření z naplnění skutkové podstaty trestného činu, a to v těchto případech: ³³

- opuštění dítěte
- zanedbání povinné výživy
- týrání svěřené osoby
- ohrožování mravní výchovy

Na závěr této kapitoly přikládám pro dokreslení situace následující souhrnné statistické údaje:

Graf č. 1 Počet klientů evidovaných kurátory pro mládež ³⁴

Z tohoto grafu vidíme velký nárůst v počtu klientů v péči kurátorů pro mládež od roku 1998. V praxi je problémem vysoký počet klientů a jejich rodin na jednoho pracovníka – celkový počet pracovníků OSPOD je kriticky nedostatečný. Důsledkem tohoto stavu je nemožnost zajištění systémové práce v prevenci selhání rodiny, absence práce s rodinou po odejmutí dítěte v rámci její revitalizace ve jménu vytvoření možnosti rychlého návratu dítěte z ústavu zpět do původní rodiny. ³⁵

³³ Srov. § 212 až 217 Zák. č. 140/1961 Sb., Trestní zákon, v platném znění.

³⁴ Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 1998 až 2006. 1.vyd. Praha: MPSV, 1999 až 2007, kap.8.

³⁵ Srov. Hodnocení systému péče o ohrožené děti, s. 6 – dostupné na:
http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_systemu3.pdf [25.2.08].

Tabulka č. 1 Případy řešené kurátory pro mládež ³⁶

Rok	Trestná činnost			Výchovné problémy			Dohledy		
	Celkem	V tom		Celkem	V tom		Celkem	V tom	
		Do 15 let	Mladiství		Do 15 Let	Mladiství		Do 15 let	Mladiství
1998	15246	5870	9376	11675	6284	5391	2007	931	1076
1999	15520	6418	9102	12038	6595	5443	2373	1151	1222
2000	16371	7186	9185	12336	7054	5282	2226	1126	1100
2001	17869	7964	9905	13313	7011	6302	2245	860	1385
2002	14935	6201	8735	13238	6743	6495	2045	921	1124
2003	14370	6015	8355	14376	7813	6563	2856	1360	1496
2004	14081	5946	8135	15965	8602	7363	2637	1259	1378
2005	13311	5816	7495	16372	8958	7414	2036	992	1044
2006	13193	5371	7822	17275	9181	8094	1522	735	787

Z tabulky č. 1 vyplývá, že trestná činnost u dětí do 15-ti let se od roku 1998 nepatrně snížila, větší pokles můžeme pozorovat u trestné činnosti mladistvých. Naopak výchovné problémy rostou rapidně rok od roku a to v obou věkových kategoriích. Přitom počet uložených dohledů významněji klesl až v roce 2006, kdy ovšem současně stoupl počet uložených výchovných opatření, což je uvedeno na str. 21 této práce.

Tabulka č. 2 Rodinné zázemí klientů evidovaných kurátory pro mládež ³⁷

ROK	Úplná rodina	Neúplná rodina	Nová rodina	Rodina s druhem	Ostatní	Ústavní výchova
1998	14854	10913	3718	3828	684	1366
1999	16723	11363	3721	4168	750	1448
2000	17296	11025	3800	4279	735	1721
2001	17718	11651	3484	4730	829	1811
2002	17597	12065	3767	4998	1003	1799
2003	16119	12618	3511	5697	826	1902
2004	16682	13279	3388	5813	927	1967
2005	16197	13375	3278	6515	831	1796
2006	16567	13772	3321	6684	787	1647

V tabulce č. 2 sledujeme, z jaké rodiny klienti v evidenci kurátorů pro mládež pocházejí. Největší skupinu dětí tvoří děti z úplných rodin, na druhém místě jsou děti z neúplných rodin. Počet neúplných rodin se v ČR zvyšuje. Neúplná rodina vzniká rozvodem, kdy ale lze dosáhnout působení na děti oběma rodiči, dále rozhodnutím ženy přivést na svět dítě bez uvedení otce nebo úmrtím jednoho z rodičů. V naprosté většině případů jsou živiteli neúplných rodin ženy/matky. I s ohledem na vyšší míru nezaměstnanosti žen – samoživitelek

³⁶ Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 1998 až 2006. 1.vyd. Praha: MPSV, 1999 až 2007, kap.8.

³⁷ Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 1998 až 2006. 1.vyd. Praha: MPSV, 1999 až 2007, kap.8.

čelí právě tyto neúplné rodiny ve zvýšené míře riziku chudoby a sociálnímu vyloučení. Finanční zatížení velké části neúplných rodin je vysoké a děti v těchto rodinách zažívají působení méně stabilního rodinného prostředí, ve kterém mohou být více ohroženy patologickými jevy apod.³⁸ Značná část dětí s poruchami chování žije právě v neúplných rodinách. Výchova v těchto rodinách bývá nějak extrémní, rodiče používají nevyhovující výchovné strategie. Typickým znakem je na jedné straně nedůslednost, lhostejnost, odmítání a zanedbávání dítěte, na druhé straně tvrdá disciplína.³⁹

V této kapitole jsme se dozvěděli jaká opatření může stát ve prospěch dítěte v případě potřeby provést. Co se ohrožených dětí i jejich rodin týče, v praxi by mělo být pravidlem, že se vždy využije celá škála možných opatření směřujících k nápravě ohrožující situace, díky efektivní včasné intervenci a až tehdy, kdy je to opravdu nutné, se rozhoduje o výchově dítěte mimo vlastní rodinu, o které si více povíme v následující kapitole.

4 VÝCHOVA DĚTÍ MIMO VLASTNÍ RODINU

4.1 OBECNÉ ZÁSADY PŘI ROZHODOVÁNÍ O DĚTECH

Vycházíme z obecného předpokladu, že pro děti bývá až na výjimky nejlepší, když vyrůstají u vlastních rodičů. Práva vlastních rodičů se musí respektovat, libovolné zasahování cizích osob do jednotky rodiny je v mnoha ohledech zcela nepřipustné. Děti potřebují bezpečí a jistotu v osobním vztahu a dostatečně přiměřenou úroveň péče v zájmu zajištění dalšího uspokojivého vývoje. V případě, že rodina tyto požadavky nespĺňuje, potom za určitých okolností je možné zvážit alternativní možnosti péče o dítě. V praxi je často nesmírně obtížné se rozhodnout, kdy nastává ten okamžik vyžadující a ospravedlňující nějakou drastickou změnu v životě dítěte.

Na to, zda je péče o dítě adekvátní či nikoliv, lze nahlížet velkým množstvím kritérií a hodnocením toho, zda péče rodičů je v souladu s platnou linií. Do značné míry to také závisí na stupnici hodnot a vždy se bude jednat o diskutabilní záležitost. Naše společnost v současné době obecně přijímá a ospravedlňuje situace, kdy je dítě odebráno rodičům, kteří se k němu

---

³⁸ Srov. Národní koncepce rodinné politiky, s. 43 – dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf [30.11.07].

³⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Úvod do vývojové psychopatologie IV*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003, s. 38.

špatně chovají, týrají a zneužívají je nejen v případech, které dítě přímo ohrožují na životě, ale i tehdy, když dochází k fyzické i psychologické újmě na zdraví dítěte. Je asi přirozené, že odpovědní pracovníci často mají pocit viny, když ukončí kontakt rodičů s vlastním dítětem, avšak nelze říci, že biologický vztah dává rodičům automaticky nezcizitelné právo na to, aby si s dítětem dělali, co chtějí. I když respekt a úcta k rodině jako jednotce jsou vysoce důležitou a v praxi používanou prioritní zásadou, nelze to chápat jako jediný argument proto, aby dítě muselo vyrůstat v každé, i velmi špatné a nevyhovující rodině. Přednost mají ohledy na bezpečnost, jistotu a adekvátní péči o dítě.⁴⁰

V metodách používaných ve výchově dětí existují různé módní vlny – buď je důraz na liberální nebo striktní výchovu, nebo je v módě, aby matky malých dětí zůstávaly s dětmi doma, nebo zase aby chodily do práce. Mění se postoje, je-li správné odejmout děti za určitých okolností rodině anebo je-li správnější je nechat za každých okolností vyrůstat s vlastními rodiči, módní jsou také otázky, je-li možné otce považovat za stejně schopné péče o děti jako matky apod.

Pracovníci pomáhajících profesí z oblasti péče o rodinu vědí, že někdy není možné, aby dítě ve své rodině zůstalo. Ale i pak by měl nastoupit soubor takových postupů, které usilují o zachování pozitivního vztahu mezi dítětem a rodičem, aby se po čase mohlo dítě do rodiny, pokud to jde, vrátit. Měli bychom učinit vše pro to, aby obraz rodičů nebyl pro dítě zraňující.

4.2 AKTUÁLNÍ PROBLEMATIKA ODEBÍRÁNÍ DĚTÍ Z RODINY

Častým problémem, který znemožňuje poskytnutí optimální péče dítěti v dané době a situaci, bývá na jedné straně nekritická preference rodiny a přecenění jejích možností s nevyhodnocením vážných rizik, kdy dítě dlouhodobě zůstává v naprosto patologickém rodinném systému se všemi souvisejícími negativními důsledky a do náhradní výchovné péče se dostává velmi pozdě, ve věku, kdy vzhledem ke svým vývojovým charakteristikám je náprava a smysluplná resocializace již prakticky nemožná. Tento přístup je podložen často přetrvávajícím postojem, že i kvalitní ústavní péče nemůže být pro dítě lepším řešením než poskytuje třeba i špatná rodina. Na straně druhé situaci komplikuje také v současnosti častý, ale opačně zaměřený extrémní přístup, kdy děti emočně vázané na rodinu jsou z ní odebírány

---

⁴⁰ Srov. SCHAFFER, H.R. *Rozhodujeme o dětech*. 1. vyd. Praha: MPSV, 1994, s. 83.

a hlavním důvodem bývá ochranná snaha zajistit jim v rámci podmínek ústavní péče dokončení povinné školní docházky, případně zajištění lepších sociálních podmínek. Jednostranný důraz na zajištění vzdělání a umožnění lepších startovních podmínek do života, bez zvažování rizik vyplývajících z necitlivého rozdělení rodiny a možnosti souvisejícího rozvoje emočních poruch, včetně agrese a negativismu, tuto šanci v zájmu dítěte většinou zcela znehodnotí. Tento problém by mohl být v mnoha případech vyřešen lépe a opravdu v zájmu dítěte, kdyby stát dokázal využít jiných možností, včetně účinných sankcí vůči rodině, k zajištění plnění zákonné povinnosti školní docházky.⁴¹

4.3 VYBRANÉ ASPEKTY UMÍSTĚNÍ DĚTÍ MIMO RODINU

4.3.1 Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte

Mezi nejpádňší důvody pro odebrání dítěte z rodiny patří jeho týrání. V odborné literatuře se pro násilí páchané na dětech ustálilo označení: syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte – syndrom CAN. Zneužívání a týrání dětí se vyskytuje ve všech společenských vrstvách, i když je vyšší výskyt syndromu CAN běžně spojován s nízkým socioekonomickým statusem rodiny (chudoba, nezaměstnanost) a nízkým stupněm dosaženého vzdělání rodičů. Důsledky zneužívání, týrání a zanedbávání dětí v rodinách mohou mít dlouhodobý charakter. Mnohé ze zneužívaných dětí mohou mít problémy v pozdějším věku, např. v dospívání a dospělosti. Tyto problémy se mohou projevat v partnerských vztazích a v manželství, ale i ve vztazích rodičovských.⁴²

Násilí v rodině můžeme vymezit jako bezprávně vynucenou nadvládu některého člena rodiny nad jiným členem nebo členy. Z hlediska formy rozlišujeme **násilí: fyzické** (různé způsoby násilí se širokým spektrem intenzity napadení: facky, kopání, bití, svazování, používání zbraní atd.), **verbální** (hrozby, urážky, ponižování, nadávky apod.), **sociální** (izolace, zamezování jakéhokoliv kontaktu s vnějším světem), **ekonomické** (odmítnutí nebo minimalizace finanční podpory, ničení majetku nebo osobních věcí apod.), **sexuální** (nucení k sexuálnímu styku) a **psychické a emociální** (vyvolávání pocitu viny, narušení sebedůvěry, ponižování, vyhrožování, zastrašování, neustálá kritika, nadávání, zesměšňování, lhaní).⁴³

⁴¹ Srov. Národní koncepce rodinné politiky, s. 6 – dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf [30.11.07].

⁴² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3.vyd. Praha: Portál, 2004. s. 589-630.

⁴³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3.vyd. Praha: Portál, 2004. s. 589-630.

Pokud se mají formulovat zásady předcházení tomuto neblahému společenskému jevu, musíme vzít v úvahu 3 rizikové činitele, které se na jeho vzniku podílejí. Rizikové dospělé, rizikové děti a rizikové situace.

Začněme rizikovými dospělými. Patří sem všichni, kdo se „zvláště“ chovají, mají „zvláštní povahu“ či sklony ať již důvody k tomu jsou jakékoliv. Vnášejí určité riziko už sami o sobě do situací, v nichž působí, takže díky své přítomnosti a působnosti činí z takových situací rizikové. Takovými zvláštními rizikovými lidmi mohou být ti, kdo jsou duševně nemocní, duševně nevyspělí nebo zaostalí, dále zajisté alkoholici, toxikomani, lidé, kteří jsou poznamenáni zvláštním zacházením a zvláštními praktikami jejich vychovatelů, různí sektáři, lidé zúžené víry atd.⁴⁴

Co se týká rizikových dětí – jejich zvláštnosti mohou být podmíněny organicky, psychicky, společensky, výchovně atd. Jejich společným rysem je to, že na straně vychovatele svým způsobem provokují nevhodné, nepřiměřené, zvláštní jednání. Nejčastěji je tomu tak, že chování dítěte nezapadá do představy, kterou daný dospělý o dítěti má. Nezapadá do rozsahu jeho očekávání ani do rozsahu jeho tolerance. Následkem toho dochází u takového dospělého ke zklamání, nejistotě, rozpakům, úzkosti. Taková obrana proti úzkosti má sice více forem, avšak tou nejčastější a zpravidla první na řadě je agrese – agrese vůči původci – tedy nevinnému dítěti. Určité riziko nepochopení ze strany rodičů si tedy do života nesou děti nejrůznějším způsobem postižené, ať už tělesně, zdravotně, smyslově, mentálně nebo s nejrůznějšími kombinacemi.⁴⁵

Máme například 3 děti. Sami máme dojem, že máme všechny stejně rádi, ale při hlubším rozboru se zjistí, že se přece jen ke každému chováme trochu jinak, že každému trochu jinak dáváme najevo svou přízeň a nepřízeň, že k jednomu jsme shovívavější a k druhému přísnější atd. To proto, že při narození každého jsme byli sami v jiném věku, měli jsme jiné zkušenosti a jiná očekávání, ale hlavně, že každé z těchto dětí samo svou svébytnou osobností nás k něčemu jinému podněcuje, něco v nás probouzí, něco naopak potlačuje. Zkrátka, ono samo je významným činitelem oné interakce, v níž se vytváří to, čemu se dá říci rodičovská láska.⁴⁶

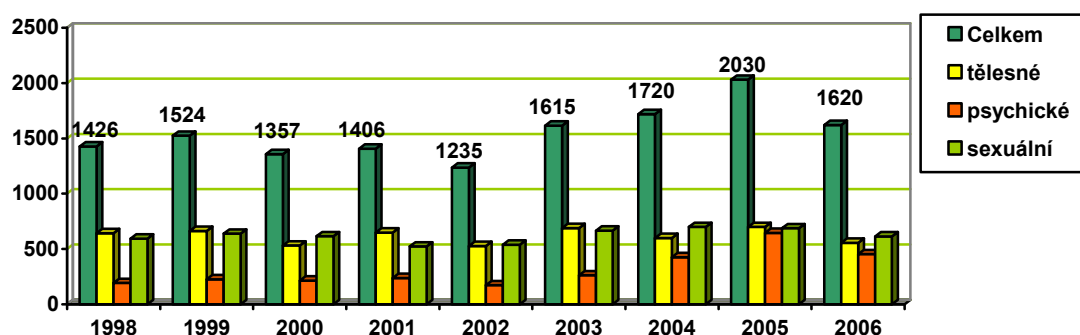
⁴⁴ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, s. 22 – 32.

⁴⁵ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, s. 22 – 32.

⁴⁶ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, s. 39.

A nyní k rizikovým situacím – většinu těch situací vytváří buď rizikový dospělý či rizikové dítě, ale jsou i jiné situace, které můžeme nazvat rizikové. Tak například náhradní rodinná péče – kdy se vychovateli cizího dítěte stávají cizí lidé. Rizikovou situací je zajisté i rozvod, ovšem vzniká i jinými ztrátami v rodině – např. úmrtím. Tato možná rizika bychom měli poznávat a z tohoto poznání vyvozovat ochranné a obranné postupy, zejména jakožto profesionálové.⁴⁷

Graf č. 2 Počty týraných a zneužívaných dětí v ČR⁴⁸

Graf č. 2 sleduje vývoj v počtu týraných a zneužívaných dětí. Od roku 1998 se celkový počet těchto dětí zvyšuje, největší nárůst je u psychického týrání, kdy se počet případů od roku 1998 více než zdvojnásobil (ze 192 případů v roce 1998 na 452 případů v roce 2006). Počet případů tělesného a sexuálního násilí se nijak významně nemění – pohybuje se v obou kategoriích kolem 600-ti případů ročně.⁴⁹

4.3.2 Poruchy chování u dětí

Vzhledem k tomu, že častým důvodem pro umístění dítěte mimo rodinu jsou problémy s jeho chováním, nemůžeme zde tuto problematiku opomenout. Osobnost člověka funguje jako integrovaný celek, který je individuálně typický a ve svých charakteristických rysech i relativně stabilní. Osobnost určuje, jak se určitý jedinec bude v různých situacích projevovat, jak bude reagovat na jednotlivé podněty.⁵⁰

⁴⁷ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, s. 22 – 32.

⁴⁸ Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 1998 až 2006. 1. vyd. Praha: MPSV, 1999 až 2007, kap.8.

⁴⁹ Údaje o tom, kdo se násilí na dětech dopustil je možné vyčíst např. z tabulky č. 8.13.2 v rámci Statistické ročenky z oblasti práce a sociálních věcí 2006 – dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/4896/rocenka_akt.pdf.

⁵⁰ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. 2. vyd. Praha: Academia, 1997. s. 43 – 47.

Poruchy chování lze charakterizovat jako **odchylku v oblasti socializace**, kdy jedinec **není schopen respektovat normy chování** na úrovni odpovídající jeho věku, event. na úrovni svých rozumových schopností. Stanovení četnosti poruch chování v dětské populaci, resp. u dospívajících je velmi obtížné, protože závisí na diagnostických kritériích, která mohou být rozdílná. Mezi jednoznačně vyjádřenou poruchou chování a méně akcentovanými potížemi tohoto druhu není jasná hranice. Tu je nutné nějak definovat, jak činí např. mezinárodní klasifikační systémy. Ale i aplikace jednotného kritéria na různé společenské skupiny může být zkreslující, projevy chování, resp. míra tolerance k některých z nich, je sociokulturně závislá. Četnost jednotlivých poruch se liší rovněž v závislosti na vývojové úrovni, mnohé z nich jsou typické jen pro určitou věkovou kategorii. Při posuzování, zda je přítomna porucha chování, se bere v úvahu: vývojový stupeň jedince, frekvence výskytu poruchy chování a intenzita poruchy chování. Nedoporučuje se stanovit diagnózu poruchy chování, pokud by takové chování netrvalo alespoň 6 měsíců nebo déle.

Příčiny vzniku poruchového chování mohou být různé, obvykle se zde sčítá nepříznivý vliv většího počtu různých rizik, to znamená, že jde o multifaktoriální podmínění. Vliv sociálních faktorů je z tohoto hlediska velmi významný. Při hodnocení různých poruch chování je třeba pochopit souvislosti, které vedly k jejich vzniku. Život v nevhodném nebo nepodnětném prostředí představuje riziko ve smyslu rozvoje nežádoucích způsobů chování, popřípadě i nepříznivých osobnostních charakteristik. Nejdůležitějším sociálním prostředím je rodina, protože dítěti poskytuje základní sociální zkušenost. Může si zde pomocí nápodoby nebo identifikace s rodiči osvojit poruchové chování, přijmout odlišný normativní a hodnotový systém, může je znevýhodnit i zkušenost rané citové deprivace, která mění dětskou osobnost apod. Negativně mohou působit i jiné sociální skupiny, nejčastěji jde o skupinu vrstevníků, zejména pokud by představovala asociálně zaměřenou partu se specifickými normami a hodnotami.⁵¹

V předškolním věku lze sledovat různé projevy chování, které se mohou jevit jako rušivé (např. dítě huře ovladatelné, vzteklé, negativistické) – avšak většinou jde o vývojově podmíněné projevy. **U dětí od 2 do 8-9 let** se může vyskytnout tzv. „porucha opozičního vzdoru“, která v sobě zahrnuje takové projevy chování, které signalizují narušený vztah k autoritě a neschopnost chovat se podle běžných norem. Takové děti bývají neposlušné,

---

⁵¹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Úvod do vývojové psychopatologie IV*. 1.vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003, s. 37.

vzdorovité a obtížně ovladatelné. V **raném školním věku** se mohou projevit různé nápadnosti v chování, ale i v tomto věku jsou mnohé z nich pouze vývojově podmíněným výkyvem. Do této kategorie by patřily i nepřesnosti v hodnocení reality, vyplývající z postupné proměny dětského uvažování (přechod do stadia konkrétních logických operací). Patří sem lhavost, smyšlenky a ze stejného důvodu si děti někdy berou to, co jim nepatří. V **středním školním věku** vzrůstá význam skupiny vrstevníků jako normativní skupiny. Skupina dětí středního školního věku už dovede jednat jako celek, a odlišné či méně kompetentní dítě se stává terčem jejího útočného chování. To je důvodem, proč právě se v tomto období zvyšuje četnost šikany, příp. i dalších skupinových prohřešků proti sociálním normám. V **období dospívání** začíná dítě uvažovat o dosud neexistujících možnostech a neakceptuje už všechno, co mu dospělí předkládají. V závislosti na tom se zvyšuje kritičnost k dosud respektovaným normám. Odráží se v pubertálním negativismu, který vyjadřuje potřebu dítěte uplatnit svůj vlastní názor. V této době se definitivně odtrhnou od rodiny takové děti, které zde nenalezly citové zázemí, o něž rodiče neměli zájem a starali se o ně nanejvýš materiálně. Tyto děti už nemají žádný důvod rodiče dále respektovat a jsou fyzicky natolik silné, aby si nedaly líbit ani tělesné tresty. Takoví dospívající se mohou začít chovat zcela bez zábran. Mnohdy začíná jít o přestupky, které mají charakter kriminálního chování.⁵²

Při hodnocení jednotlivých projevů poruchového chování je třeba brát v úvahu vývojové hledisko. V některých případech může jít o přechodné výkyvy v chování, pro něž je charakteristická značná proměnlivost, vývojová podmíněnost a z toho vyplývající příznivá prognóza. **O poruchách chování mluvíme obvykle až ve středním školním věku**, i když se u disponovaných dětí nebo za nepříznivých okolností objevuje nežádoucí chování již v ranějším vývojovém období. Takový projev může signalizovat budoucí závažnější poruchu, ale může mít i přechodné trvání. Četnost poruch chování s věkem stoupá, k jejich největšímu nárůstu dochází mezi 9. -13. rokem.⁵³

Poruchy chování jsou charakterizovány opakujícím se a trvalým obrazem disociálního, agresivního a vzdorovitého chování. Patří sem nadměrné rvačky nebo tyranizování slabších, krutost k jiným lidem nebo zvířatům, závažné ničení majetku, zakládání ohně, krádeže, opakované lhaní, chození za školu a útoky z domova, mimořádné časté a intenzivní výbuchy

---

⁵² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Úvod do vývojové psychopatologie IV*. 1.vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003, s. 37-38.

⁵³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Úvod do vývojové psychopatologie IV*. 1.vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003, s. 38.

zlosti, vzdorovité provokativní chování a trvale silná neposlušnost. Jsou rozlišovány poruchy chování ve vztahu k rodině, poruchy nesocializované, socializované, opoziční vzdor, jiné a nespecifikované. Poruchy chování mohou v některých případech vést až k poruše osobnosti.⁵⁴

Porucha osobnosti je pak definována jako určitý, trvalý a těžko ovlivnitelný vzorec osobnostních rysů, které se odlišují od aktuální sociokulturní normy. Její součástí jsou nadměrně zvýrazněné některé vlastnosti osobnosti, odchylky v oblasti citového prožívání, uvažování i chování. Jejím důsledkem je narušení osobní pohody (vztahu k sobě), ale i sociální adaptace (vztahu ke světu). V odborné literatuře se uvádí, že poruchou osobnosti trpí 5 – 13% populace, bez ohledu na pohlaví. Příčina vzniku poruchy osobnosti není jednoznačně určena. Lze předpokládat, že se zde mohou uplatnit různé faktory, biologické i psychosociální, které působí ve vzájemné interakci. Uvažování lidí trpících poruchou osobnosti může být změněné. Emotivita bývá odlišná svou kvalitou, intenzitou i menší přiměřeností vyvolávajícím podnětům. Chování lidí s poruchami osobnosti bývá generalizovaně maladaptivní, to znamená, že nerespektuje běžné sociální normy a z hlediska společnosti se jeví jako nápadné, rušivé, či dokonce nepřijatelné. Tito jedinci mívají problémy ve vztazích s lidmi, pro ostatní jsou obtížnými, resp. zatěžujícími partnery. Mezi základní typy poruch osobnosti patří: paranoidní, schizoidní, disociální, emočně nestabilní, histrionská, narcistická, anankastická, pasivně-agresivní, úzkostná a závislá. Typické projevy jedinců s poruchami osobnosti bývají pro jejich okolí natolik zatěžující, že se stávají trvalým zdrojem různých problémů a nakonec příčinou jejich odmítání.⁵⁵

V této kapitole jsou popsány příčiny a projevy poruch chování. V případě, že je do ústavu umístěno dítě, které rodiče díky těmto problémům nejsou schopni zvládnout, většině z nás to nepřipadá až tolik srdcervoucí. Jsou ovšem i situace, kdy dítě bez jakýchkoliv výchovných problémů – dítě hodné a bezproblémové – je do ústavu umístěno z důvodů, na kterých nemá vůbec žádný podíl. Právě o tom ve stručnosti informuje další kapitola.

---

⁵⁴ Srov. ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000. s. 340-341.

⁵⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3.vyd. Praha: Portál, 2004. s. 511 – 543.

4.3.3 Sociální kauzy

Mezi důvody pro odebrání dítěte z vlastní rodiny stále významněji patří i tzv. sociální kauzy. Je to velká kategorie problémů, které rodinu mohou postihnout. Určitě sem můžeme zařadit rodiny s nízkou příjmovou i sociokulturní úrovní. Rodiče bývají často bez kvalifikace s velmi nízkou ekonomickou aktivitou, a proto je tato skupina silně závislá na sociálních dávkách. Většinou tito lidé patří k dlouhodobě nezaměstnaným, své problémy řeší mnohdy alkoholem, příp. užívají drogy a dostávají se tak do bludného kruhu. K tomu se postupem času přidávají problémy s neschopností udržet si bydlení a rodina se tak ocitá často zcela bez prostředků.

K chudobou nejohroženějším typům rodin, patří v ČR rodiny s třemi a více dětmi. 20% rodin tohoto typu se nachází pod tzv. hranicí ohrožení chudobou.⁵⁶ Dále sem patří například romské rodiny a rodiny přistěhovalců.⁵⁷

V rámci kapitoly 4.3 této bakalářské práce jsme se seznámili s hlavními příčinami umístění dětí mimo rodinu a v další kapitole se zaměříme na to, jak děti odchod z rodiny zpravidla prožívají.

4.4 REAKCE DĚTÍ NA ODLOUČENÍ OD RODINY

Přerušování rodinných pout bývá téměř vždy značně stresujícím zážitkem, avšak z dosud řečeného je zřejmé, že nejdůležitější vliv na reakce dítěte má způsob, jakým k přerušování pouta k rodičům dojde. V ideální situaci by mělo být dítě na odloučení předem připraveno, měl by se zachovat dosavadní denní rytmus a zvyky.

Schaffer uvádí, že různé studie dokazují, že třetí čtvrtletí prvního roku dítěte se zdá být tím kritickým obdobím, kdy se děti poprvé stávají zranitelné, vzhledem k odloučení od matky.⁵⁸ V tomto věku se odloučení stává psychicky smysluplnou a emotivně rušivou událostí. Existují bohužel situace, kdy se děti musejí odebrat z rodiny, kde vyrůstají, anebo kdy rodiče nemohou být z nějakých důvodů doma.

---

⁵⁶ ČSÚ: Mikrocensus 2002

⁵⁷ Srov. Národní koncepce rodinné politiky, s. 41 – dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf [30.11.07].

⁵⁸ Srov. SCHAFFER, H.R. *Rozhodujeme o dětech*. 1. vyd. Praha: MPSV, 1994. s. 43 - 46.

Dítě reaguje na odloučení od rodičů v následujících fázích – *protest, popření situace a lhostejnost*. Jsou to prostředky adaptace dítěte na prožívaný intenzivní stres. Jestliže by tyto fáze měly dlouhodoběji přetrvávat jako důsledek odloučení od matky, potom by mohly vést k permanentní psychopatologii. Anglický tým sledoval reakce dětí ve věku od 1 do 24 měsíců. Zjišťují tři typické fáze v chování dětí odloučených v tomto věku poprvé od matek a umístěných v neosobním prostředí ústavu (dětském domově, sanatoriu nebo nemocnici):⁵⁹

1. Fáze protestu, kdy dítě křičí a zmitá sebou, volá matku a čeká na základě své předchozí zkušenosti, že ona bude na jeho křik reagovat.
2. Fáze zoufalosti, kdy dítě postupně ztrácí naději na přivolání matky, křičí méně a odvrací se od okolí ve stavu hluboké stísněnosti.
3. Fáze popření touhy po matce, kdy potlačí své city k matce a buď se připoutá k někomu, kdo je ošetřuje, nebo - nemá-li nikoho k dispozici - ztrácí vztah k lidem a upoutává se spíše na věci.

Odhod z rodiny je očima dítěte ve většině případů krizovou situací.

Zraněné děti, mezi které můžeme děti opouštějící rodinu zařadit, také často zraňují ostatní, zvláště toho, kdo se jim snaží přiblížit. Při setkání s takovými dětmi, které prožívají krizi, málokdo ví, co má udělat, co říci, bojíme se, abychom neudělali něco nepatřičného, abychom nešlápli vedle. Všichni, kteří se starají o děti, ať už v zařízeních ústavních výchovy či náhradní rodinné péče, by měli znát principy krizové intervence a umět dítě touto krizí provést.

Jedním z důvodů, kdy k takové krizi v životě dítěte může dojít, je ztráta. Ztrátu můžeme vymezit jako náročnou životní situaci, která je charakterizována dlouhodobým, ale především nezvratným odloučením od významného objektu nebo funkce. Rozhodující význam pro prožívání události jako životní ztráty má emociální vazba jedince ke ztracenému objektu. Přirozenou a normální reakcí na každou uvědomovanou ztrátu je smutek. Proces truchlení představuje určitý způsob zpracování této ztráty, proces vyrovnání se s danou situací. Smutek

---

⁵⁹ Srov. J. Robertson - J. Bowlby 1952 in SCHAFFER, H.R. *Rozhodujeme o dětech*. 1. vyd. Praha: MPSV, 1994. s. 123.

se projevuje na emocionální a kognitivní úrovni, ale manifestuje se také v chování a na úrovni tělesných projevů. Normální proces smutku má 3 stadia: ⁶⁰

- 1 krátké období otřesu, šoku,
- 2 období intenzivního smutku, ventilace emocí a manifestace symptomů zármutku na všech úrovních,
- 3 období akceptace (přijetí), smíření, zvládnutí životní ztráty.

Odchod dítěte z rodiny můžeme v tomto smyslu charakterizovat jako vztahovou ztrátu. Vztahová ztráta znamená ukončení příležitosti být v kontaktu, komunikovat, mít společné zážitky, být v emocionální a fyzické přítomnosti s určitou osobou. Vztahová ztráta může být částečná nebo úplná, dočasná nebo trvalá. ⁶¹

Další možnou příčinou situace krize v životě dítěte je násilí. Jedná se o poměrně širokou problematiku, která zahrnuje celou řadu ztrát – např. ztrátu očekávání, ztrátu moci, ztrátu kontroly, ztrátu důvěry apod. Násilí je využívání (nejčastěji fyzické) převahy k vykonávání bezpráví vůči jiné osobě, resp. osobám. Násilí a agrese mohou být na jedné straně reakcí na krizi, projevem krize nebo až důsledkem krize a na druhé straně příčinou, spouštěčem krizí dalších a to jak vlastních, tak především krizí u jiných osob. ⁶² Ať už dítě násilí zažije „na vlastní kůži“ či je „jen“ jeho svědkem – dopad na jeho psychiku je neoddiskutovatelný. O této problematice blíže pojednává kapitola 4.3.1 této práce.

4.5 CESTA K VZÁJEMNÉMU POROZUMĚNÍ

Cílem této kapitoly je seznámit s problematikou hledání a navazování citových pout mezi dítětem a jeho novým vychovatelem, v případě, že rodič tuto roli neplní. Při narození se děti stávají členy určité rodinné skupiny a v jejím rámci si vytvářejí své první citové vztahy. U nezanedbatelného počtu dětí dochází později k traumatickým zážitkům, které vyplývají z dezintegrace rodiny a jejich odejmutí z domova. V takových případech se děti musejí nejprve vyrovnat se všemi emocionálními důsledky přerušovaných vztahů v rodině. Mimoto ještě řada dětí musí čelit další okolnosti, jako je nutnost stát se členem nějaké nové rodiny a

---

⁶⁰ Srov. ŠPATENKOVÁ N. *Krizová intervence pro praxi*. 1.vyd. Praha: Grada, 2004. s. 13.

⁶¹ Srov. ŠPATENKOVÁ N. *Krizová intervence pro praxi*. 1.vyd. Praha: Grada, 2004. s. 14.

⁶² Srov. ŠPATENKOVÁ N. *Krizová intervence pro praxi*. 1.vyd. Praha: Grada, 2004. s. 14.

vytvořit si vztahy k novým lidem: nevlastním rodičům, pěstounským rodičům, adoptivním rodičům či vychovatelům v dětském domově.⁶³

Každé dítě má svoji genetickou výbavu po svých rodičích. Vlastní rodič může tedy svému dítěti zajisté lépe porozumět, co se jeho nadání, temperamentu, sklonů, postojů, vlastností atd. týče. A poněvadž uzavírají manželství a spolu plodí děti zpravidla ti, kdo jsou k sobě vázáni citovým poutem a jeden druhému rozumějí, je pravděpodobné, že budou lépe chápat i to, co jejich dítě zdědilo po manželském partnerovi. A i když to nebude třeba zrovna to nejlepší a imponující, budou to spíše tolerovat než odmítat.

Jsou však případy, kdy toto základní porozumění dítěti je ztíženo. Naši nevlastní rodiče k těmto případům nepochybně patří.

Vychovatelé v dětských domovech⁶⁴ mají cestu k porozumění dítěti zřejmě nejobtížnější. Nemají k dítěti žádný genetický vztah, a pokud jde o vztah citový, záleží na každém konkrétním vychovateli a jeho přístupu k práci.

Adoptivní rodiče⁶⁵ neboli osvojitelé přijímají za své dítě, které je geneticky zcela „cizí“. Mají ovšem k němu zpravidla vřelý rodičovský vztah, byť ne geneticky podmíněný. Citový vztah jim cestu k porozumění jeho individualitě může samozřejmě usnadňovat, ale budiž řečeno, že někdy, je-li přepjatý, bývá spíše na překážku.

Pěstouni⁶⁶ přijímají dítě do výchovné péče, nikoli však plně za své, takže mají k němu poněkud volnější citové pouto. Ale pokud jde o porozumění jeho individualitě, jsou na tom stejně jako osvojitelé.

Jak uvádí Schaffer⁶⁷, dlouho se přijímala myšlenka, že děti bez normálních citových vztahů v prvních letech života nejsou schopné si již nikdy vytvořit citové vazby k druhým lidem, stejně jako převažoval názor na vývoj člověka, podle něhož jsou zážitky získané během prvních let života dítěte nejdůležitější a ve skutečnosti jedině důležité faktory mající vliv na další vývoj osobnosti. V současné době máme k dispozici relevantní důkazy svědčící o tom,

---

⁶³ Srov. SCHAFFER, H.R. *Rozhodujeme o dětech*. 1. vyd. Praha: MPSV, 1994, s. 183.

⁶⁴ Viz. kapitola 4.7.2.2.1.2 této BP.

⁶⁵ Viz. kapitola 4.7.1.1.1 této BP.

⁶⁶ Viz. kapitola 4.7.1.1.2 této BP.

⁶⁷ SCHAFFER, H.R. *Rozhodujeme o dětech*. 1. vyd. Praha: MPSV, 1994, s. 56.

že takový pohled není pravdivý. Za určitých okolností je zkušenost z prvních let života změnitelná a lze přijmout tezi o tom, že se to týká do stejné míry sociálního chování i intelektových funkcí. Na druhé straně nevíme nic o tom, jak dlouho trvá nepříznivá zkušenost, než se stane nezvratnou skutečností. Schaffer dále poukazuje na existenci některých ukazatelů svědčících proti představě nekonečné schopnosti se přizpůsobit: během určité doby se osobnosti dětí stávají rezistentní vůči jakékoliv změně.

4.6 PSYCHICKÉ POTŘEBY DĚTÍ

Na otázku: Co potřebuje malé dítě? odpovídá Matějček složitě i jednoduše zároveň: „mnoho věcí, ale ze všeho snad nejvíce jistotu ve vztazích ke svým lidem“.⁶⁸

Langmajer, na základě zkušeností s dětmi z dětských domovů, vyvodil představu základních psychických potřeb, které musí být náležitě a v pravý čas uspokojovány, má-li se dítě vyvíjet v osobnost psychicky zdravou a zdatnou. Jsou to⁶⁹:

1. Potřeba určitého množství, kvality a proměnlivosti vnějších podnětů - pro člověka to znamená, že se nebude nudit ani že nebude soustavně podněty přetěžován.
2. Potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech - jedná se o základní potřebu umožňující učení.
3. Potřeba prvotních citových sociálních vztahů, tj. vztahů k osobám prvotních vychovatelů.
4. Potřeba identity, tj. potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty.
5. K těmto čtyřem potřebám později přidal ještě potřebu pátou, totiž potřebu otevřené budoucnosti neboli životní perspektivy.

Významný francouzský psycholog René Zazzo k tomu říká, že „dnes víme, že naše tělo nežije pouze z potravy, ale také z vřelosti někoho druhého. A to není jen básnická metafora nebo filozofická konstrukce, ale skutečný fakt. Biologické děje už se nedají definovat jenom funkcemi, jako je dýchání, krevní oběh, přijímání potravy apod. Je nutné vzít v úvahu i takové funkce, jako je vzájemný vztah jedinců téhož rodu.“⁷⁰

---

⁶⁸ MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, s. 9.

⁶⁹ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, s. 37-38.

⁷⁰ MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, s. 13.

Pro dítě je rozhodující psychologické rodičovství, založené na vnitřním, psychickém, citovém přijetí dítěte, a nikoliv jen biologické rodičovství, pokud by nebylo založeno na něčem víc, než na pouhém potvrzení z porodnice. Většinou jde obojí ruku v ruce. Biologické rodičovství činí cestu psychologickému rodičovství snadnou, ale není jeho nezbytnou podmínkou. Jsou případy, kdy biologické rodičovství v psychologické nevyústí a kdy vlastní rodiče dítě opustí, nechtějí je, nedovedou je přijmout. Pak nastupují náhradní ne-biologičtí rodiče, tedy rodiče adoptivní, pěstouni, matky v dětské vesničce atd. V případě, že mu dovedou poskytnout pocit jistoty a bezpečí sami v sobě, ve svém vztahu k němu a že dítě přijmou se vším všudy za své - stávají se pravými a plnohodnotnými rodiči.⁷¹

Dle Matějčka již kojeneček ví, koho se má držet, ke komu se má vztahovat a v čí náručí nachází bezpečí.⁷² Jeho další citový vývoj je podle tohoto dětského psychologa ovšem podmíněn tím, že se o tom dozvídá vlastně neustále, při nejrůznějších příležitostech. Dítě musí vědět, že ho mají jeho lidé rádi.

4.7 FORMY PÉČE O DÍTĚ MIMO VLASTNÍ RODINU

Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. Při výběru této osoby dává soud přednost zpravidla příbuznému dítěte.⁷³

Pokud však žádná taková osoba není, existují dvě možnosti další péče o dítě, a to buď **náhradní rodinná péče**, která by měla být upřednostňována a dále pak **ústavní výchova**. Níže se s těmito formami péče jednotlivě blíže seznámíme.

4.7.1 Náhradní rodinná péče

Náhradní rodinná péče (dále jen NRP) je forma péče o děti, kdy je dítě vychováváno “náhradními” rodiči v prostředí, které se co nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Tou je u nás zejména osvojení (adopce) a pěstounská péče.⁷⁴ Účelem náhradní rodinné péče je

⁷¹ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, s. 15.

⁷² Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, s. 15.

⁷³ Srov. § 45 zákona č. 94/1963 Sb. o rodině, v platném znění.

⁷⁴ <http://www.adopce.com/beta/adopce/adopce.php?stranka=4#> [12.3.08].

poskytnout dětem, které nemohou z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve vlastní biologické rodině, chybějící péči rodičů.⁷⁵

Zásadním hlediskem při zprostředkování náhradní rodinné péče musí být zájem a blaho dítěte, přičemž umístění dítěte v náhradní rodině by mělo být pro vývoj dítěte účelné a dlouhodobě perspektivní tak, aby byla uspokojena potřeba otevřené budoucnosti sdílené s náhradní rodinou. Předpokladem úspěšného zprostředkování je dostatek informací o osobnostních a zdravotních charakteristikách a sociálních vazbách jak žadatelů o náhradní rodinnou péči, tak i dítěte.

Tabulka č. 3 Umístování dětí a mladistvých do náhradní výchovy. Ve sledovaném roce bylo umístěno na základě rozhodnutí soudu níže uvedený počet dětí do uvedených forem výchovné péče:

ROK	Budoucím osvojitelům	osvojení	Jiným občanům než rodičům	Do ústavní výchovy	Do ochranné výchovy	Budoucím pěstounům	Neumíst.
1998	499	459	985	2002	43	403	161
1999	566	480	907	2117	71	417	348
2000	512	390	1026	2003	81	339	103
2001	545	480	974	2083	46	345	78
2002	464	420	966	1809	35	298	80
2003	588	494	1258	2036	43	354	157
2004	552	467	1296	2040	54	319	101
2005	540	619	1233	2084	89	376	81
2006	496	516	1314	1974	58	298	85

Z tabulky č. 3 vidíme, jak rozhodovaly v jednotlivých letech soudy o tom, kam a do jaké formy výchovné péče bude dítě svěřeno. Zde za povšimnutí stojí nárůst při svěřování dítěte do péče jiným občanům než rodičům (z 985 v roce 1998 na 1314 v roce 2006) a postupný pokles při svěřování do péče budoucím pěstounům. U ostatních forem nedochází k žádným výrazným změnám.

⁷⁵ Srov. Hlava IV zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

4.7.1.1 Formy náhradní rodinné péče

4.7.1.1.1 OSVOJENÍ

Osvojení neboli adopce (z anglického adoption – přijetí) je nejvyšším a z hlediska právního postavení dítěte nejvýhodnějším typem náhradní rodinné péče, protože právní postavení osvojeného dítěte je stejné jako postavení dítěte vlastního. Podmínkou osvojení je tzv. právní uvolnění⁷⁶, což znamená, že buď musí být dán souhlas rodičů, nebo soud musí rozhodnout o jejich nezájmu. Právně volné je i takové dítě, jehož rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. V takovém případě je třeba souhlasu jiného zákonného zástupce dítěte (poručníka).

Pokud jsou zákonnými zástupci osvojovaného dítěte rodiče, není třeba jejich souhlasu, jestliže:

- a. po dobu nejméně šesti měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě, zejména tím, že dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti a neprojevují snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě, nebo
- b. po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevili o dítě žádný zájem, ačkoliv jim v projevení zájmu nebránila závažná překážka.

Souhlasu rodičů, kteří jsou zákonnými zástupci dítěte, není dále třeba, jestliže dali souhlas k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům. Souhlas předem musí být dán osobně a písemně přítomným rodičem před soudem nebo před příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Tento souhlas může být dán nejdříve šest týdnů po narození dítěte. Odvolat ho lze jen do doby, než je dítě umístěno na základě rozhodnutí do péče budoucích osvojitelů.⁷⁷

Je-li dítě schopno posoudit dosah osvojení, je třeba také jeho souhlasu, ledaže by tím byl zmařen účel osvojení.

---

⁷⁶ Srov. § 67 a § 68 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění.

⁷⁷ Srov. § 68a zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění.

Ne všechny právně volné děti ale mají šanci na osvojení. Nejčastěji bývají osvojovány děti kojeneckého a batolecího věku, zdravé a z tzv. běžné populace nebo takové, na nichž není případný minoritní původ patrný. Ročně bývá v ČR osvojováno cca 500 dětí.⁷⁸

Když se dítě dostane do adoptivní rodiny, tak to téměř vždy znamená, že přichází do sociálně a ekonomicky mnohem lepšího prostředí než z jakého pochází. Takový krok přináší dítěti značný užitek a výhody. Jedná se většinou o zlepšení rozvoje intelektových schopností. Děti, které se přestěhují z nevýhodného prostředí do domácnosti s vyšším sociálním statutem si velmi pravděpodobně zvýší hodnotu IQ o 15 až 20 bodů.⁷⁹

Před rozhodnutím soudu o osvojení musí být dítě nejméně po dobu tří měsíců v péči budoucího osvojitele, a to na jeho náklad.⁸⁰

Zákon definuje osvojení:⁸¹

- prosté, obyčejné, označované někdy též zrušitelné
  - osvojitelé se nezapisují do matriky jako rodiče, tj. v rodném listu dítěte zůstávají uvedeni původní rodiče
  - soud může osvojení zrušit z důležitých důvodů
  - tento typ je využíván u dětí mladších jednoho roku
- nezrušitelné
  - osvojitelé jsou na základě rozhodnutí soudu zapsáni v matrice, místo rodičů osvojence
  - minimální věková hranice osvojovaného dítěte je jeden rok
  - toto osvojení nelze zrušit

Mezi osvojitelem a osvojencem musí být přiměřený věkový rozdíl.

---

⁷⁸ <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].

⁷⁹ Srov. SCHAFFER, H.R. *Rozhodujeme o dětech*. 1. vyd. Praha: MPSV, 1994, s. 81.

⁸⁰ Srov. § 69 odst. 1. zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění.

⁸¹ Srov. § 73 -75 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění.

4.7.1.1.2 PĚSTOUNSTVÍ

V rámci pěstounství dítě sice žije také v nové rodině, ale jeho zákonnými zástupci stále zůstávají biologičtí rodiče, kteří i nadále mají právo rozhodovat o důležitých otázkách - např. přihláše do školy, souhlasu s operací dítěte, vystavení cestovního pasu, apod. Dítě může být svěřeno do pěstounské péče fyzické osobě nebo do společné pěstounské péče manželů; jedinou hmotně právní podmínkou je zájem dítěte. Při svěřování dítěte do péče by mělo být rozhodujícím momentem motivace a osobnost dospělého.⁸²

V praxi se uplatňují dva typy pěstounské péče - individuální a skupinová. Individuální probíhá v běžném rodinném prostředí, skupinová v tzv. zařízeních pro výkon pěstounské péče nebo v SOS dětských vesničkách.

Pěstounská péče je určena především dětem, které ze zdravotních nebo sociálních důvodů nemohou být osvojeny. Často jde o děti starší a skupiny sourozenců.

Pěstounská péče je službou pro dítě, obdobně jako je službou pro něj výchova v dětském domově. Dává ovšem šanci, že pokud se mezi dítětem a pěstouny vytvoří citové pouto, získá oporu a určité zázemí i pro budoucnost v době dospělosti. Dochází ale i k opačným případům, kdy pěstouni děti vracejí zpátky do dětského domova, někdy i po několika letech!⁸³

Pěstounská péče je často chápána jako náhrada za osvojení. Zvyšuje se zájem o děti v nižším věku a o děti, u kterých je předpoklad, že jejich biologičtí rodiče nebudou projevovat zájem o kontakt.

Dítě může být dočasně – před rozhodnutím soudu o svěřování dítěte do pěstounské péče - svěřeno rozhodnutím orgánu sociálně-právní ochrany dětí do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem a splňuje zákonem stanovené podmínky.⁸⁴

Pěstouni kromě přídatků na děti dostávají od státu prostředky na úhradu potřeb dítěte a odměnu pěstouna. Jedná se o formu státem řízené a kontrolované náhradní rodinné výchovy, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali.

---

⁸² Srov. § 45a až 45d zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění.

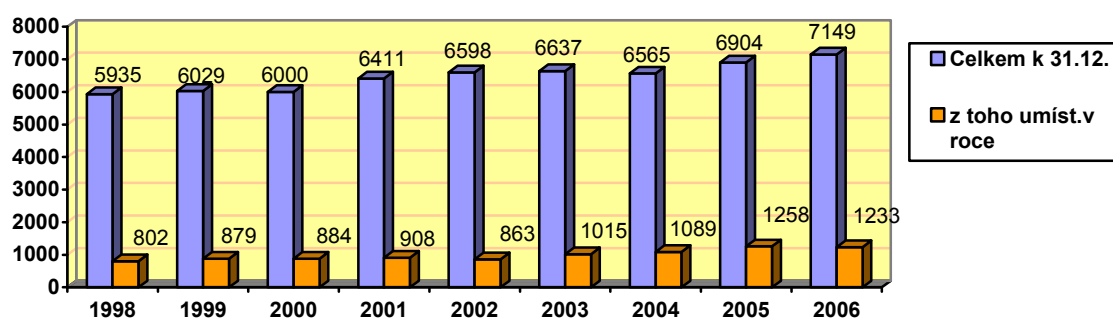
⁸³ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, s. 16.

⁸⁴ Srov. §45b zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění.

Pokud se pro výkon pěstounské péče zřizuje zařízení – zřizuje se zpravidla v samostatném objektu nebo prostorách, které zřizovatel vybaví jako byt pro rodinu s větším počtem dětí.⁸⁵ Celkový počet dětí v zařízení, včetně dětí pěstouna, popřípadě dalších dětí, nesmí přesáhnout počet 6 dětí, tento počet lze výjimečně překročit.⁸⁶

Je dobré, pokud dítě nevnímá vztah pěstoun – rodič jako konfliktní. Je to důležité především pro dítě, pro jeho identitu, sebedůvěru a pocit jistoty. Toto pojetí ovšem klade vysoké nároky na osoby, které v systému náhradní rodinné péče pracují, zejména na pěstouny. Takto pojatá péče od nich požaduje, aby ze sebe dávali vše. Za to nemohou dostat odměnu v podobě bezvýhradného vztahu rodič-dítě, ani nemají zaujmout místo, které náleží rodičům. Je to úkol velmi těžký a opravdu jen zralé osobnosti mohou dospět k takto pojaté pomoci dítěti. Ale podaří-li se takový úkol naplnit, je to nesmírně cenné pro dítě a může to pak uspokojit i pěstouny.

Graf č. 3 - Počet dětí v náhradní rodinné péči – pěstounská péče⁸⁷

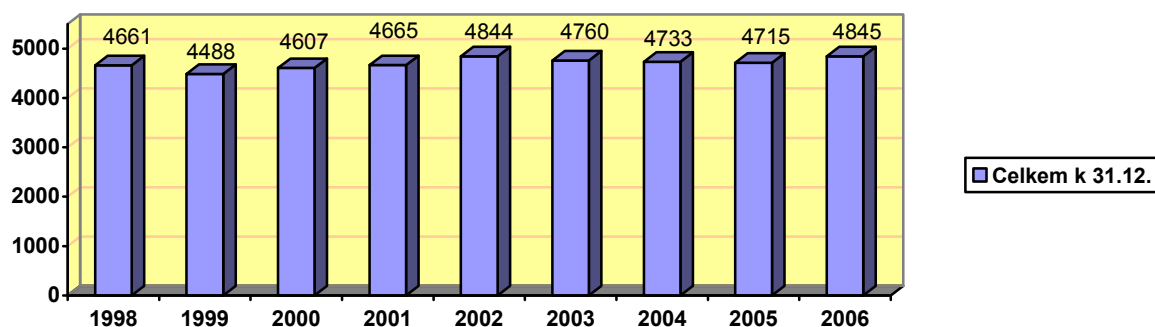
Z tohoto grafu je zřejmé, že počet dětí v NRP významně od roku 1998 (5935 dětí) do roku 2006 (7149 dětí) stoupl. Úměrně k tomu stoupá i počet dětí umístěných ve sledovaném roce.

⁸⁵ Srov. § 44 – 47 zákona č. 359/199 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

⁸⁶ Zřizovatel zařízení je povinen hradit devět desetin poměrné části nákladů na domácnosti za svěřené děti, poskytovat pěstounovi odměnu za výkon pěstounské péče /5,5 násobku částky životního minima jednotlivce při péči o 1-3 děti, za každé další se odměna zvyšuje, hradit náklady spojené s opravami a údržbou objektu, poskytovat pěstounovi na jeho žádost trvalou nebo dočasnou výpomoc, má-li pěstoun svěřeny čtyři nebo více dětí anebo když alespoň jedno ze svěřených dětí vyžaduje mimořádnou péči. Při splnění podmínek může být vykonávána pěstounská péče i v bytě pěstouna. Srov. § 45 zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

⁸⁷ Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 1998 až 2006. 1.vyd. Praha: MPSV, 1999 až 2007, kap.8.

Graf č. 4 Počet pěstounských rodin ⁸⁸

Počet pěstounských rodin – jak vyplývá z grafu č. 4, mírně roste.

4.7.1.1.3 PORUČENSTVÍ

Poručenství je dalším pojmem, který se vztahuje k výchově dětí. Jestliže rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, ustanoví soud dítěti poručníka, který bude nezletilého vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo jeho rodičů. ⁸⁹ Poručník je povinen podávat soudu zprávy o osobě poručenice a účty ze správy jeho jmění. ⁹⁰ Není-li to v rozporu se zájmy dítěte, ustanoví soud poručníkem především toho, koho doporučili rodiče. Nebyl-li nikdo takto doporučen, ustanoví soud poručníkem někoho z příbuzných a nebo z osob blízkých k dítěti, nebo jeho rodině, popřípadě jinou fyzickou osobu. Poručníky nezletilého dítěte mohou být ustanoveny i manželé. Nemůže-li být poručníkem ustanovena fyzická osoba, ustanoví soud poručníkem OSPOD, který pak činí neodkladné úkony v zájmu dítěte do té doby, než bude poručník ustanoven a ujme se své funkce.

Příklad (citováno z Om⁹¹ spisu, vedeného OSPOD Tanvald)

2 děvčátka (rok narození: 2001,2003), která dříve z důvodu nezájmu rodičů skončila v Kojeneckém ústavu a soudem u nich byla nařízena ústavní výchova. Tam proběhl půlroční nezáměr obou rodičů a tak Magistrát – odbor sociálních věcí a zdravotnictví rozhodl o svěřeni do péče budoucích pěstounů. Děvčátka tak byla v červnu 2005 svěřena do předpěstounské péče do nové rodiny (manželé se třemi vlastními dětmi: 19,17 a 5 let) a tito

⁸⁸ Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 1998 až 2006. 1.vyd. Praha: MPSV, 1999 až 2007, kap.8.

⁸⁹ Srov. § 78-82 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění.

⁹⁰ Srov. § 78-82 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění.

⁹¹ Všechny spisy dětí, které OSPOD vede nesou označení Om.

požádali o 3 měsíce později soud o svěřeni děvčat do pěstounské péče. Jednání u soudu proběhlo v červenci 2006 a v rozsudku je uvedeno, že soud zbavuje rodiče rodičovské zodpovědnosti, za **poručníky** ustanovuje manžele, kteří návrh podali. Soud si zjistil, že děti v předpěstounské péči prospívají. Smyslem rozhodnutí soudu je ochrana zájmů dětí a oba poručníci v podstatě nahrazují rodiče ve všech oblastech jejich práv a povinností. Soud dospěl k názoru, že nemá pochybnosti o tom, že navrhovatelé **jsou vhodnými osobami pro výkon funkce poručníka** a plní úkol rodičů bezchybně a ku prospěchu dětí. Soud zároveň zprostil rodiče rodičovské zodpovědnosti, neboť jsou prakticky učebnicovým příkladem zanedbávání svých povinností. O děti nejví žádný zájem, nestarají se, děti z toho důvodu byly umístěny do ústavní výchovy. Jsou navíc neznámého pobytu a bez prokazatelného příjmu, opustili náhradní bydlení a není známo jejich současné bydliště – proto byl návrh úřadu práce na určení výživného zamítnut.

4.7.1.1.4 OPATROVNICTVÍ

Co se týče **opatrovnictví** - vedle případu střetu zájmů zákonných zástupců a dítěte nebo mezi dětmi týchž rodičů navzájem, ohrožení majetkových zájmů dítěte, omezení rodičovské zodpovědnosti a řízení o osvojení ustanoví soud opatrovníka i v jiných případech, kdy je to v zájmu dítěte třeba.⁹² Rozsah jeho práv a povinností vymezí soud z hlediska účelu, pro který byl opatrovník ustanoven, aby ochrana zájmů nezletilého byla plně zajištěna.⁹³

Příklad (citováno z Om⁹⁴ spisu, vedeného OSPOD Tanvald)

Chlapec (rok narození 2004) na základě předběžného opatření umístěn v Kojeneckém ústavu z důvodu, že v době po porodu matka užívala drogy, chlapec se narodil s abstinenčními příznaky. Nad nezletilým byla nařízena ústavní výchova. Rodiče se o nezl. dlouhodobě nezajímali – byl vysloven kvalifikovaný půlroční nezám. Proto byl chlapec svěřen do hostitelské péče a následně do péče budoucích pěstounů. Ti požádali soud o svěřeni do pěstounské péče. V protokolu o jednání ve věci pěstounské péče z ledna 2007 se nová rodina představila takto:

„Manželství jsme uzavřeli v roce 1998, z něj se narodily 2 děti, nyní ve věku 7 a 4 roky. Důvodem pro pěstounskou péči bylo to, že jsme chtěli velkou rodinu. Prodělali jsem všechna potřebná vyšetření, byli jsme vybráni jako náhradní rodina, potom nás kontaktoval Magistrát

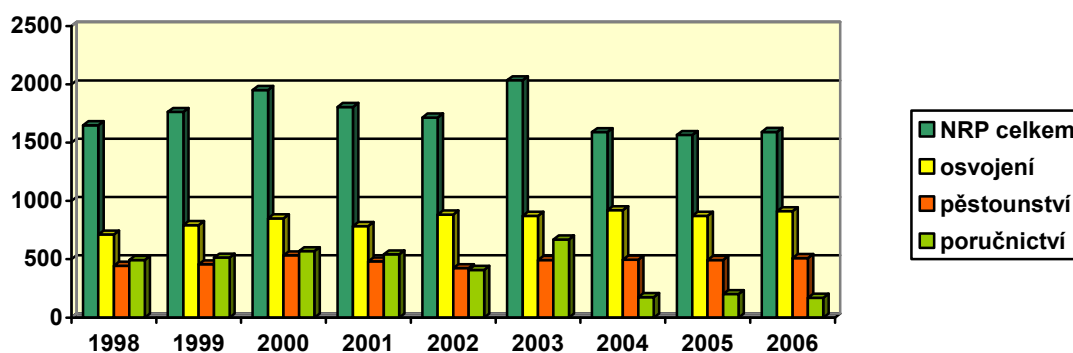
⁹² Srov. § 83-84 zákona č. 94/1963 Sb. o rodině, v platném znění.

⁹³ Srov. § 83-84 zákona č. 94/1963 Sb. o rodině, v platném znění.

⁹⁴ Všechny spisy dětí, které OSPOD vede nesou označení Om.

hl. m. Prahy a v srpnu 2006 jsme z KÚ převzali Davida. Zde nás informovali o všech jeho potřebách. Po jeho příchodu do rodiny neměl žádné problémy. Děti ho přijali velmi dobře, nežárlili na něho. V rodině se velmi dobře adaptoval. V říjnu 2006 jsme si pak vzali do pěstounské péče další dítě a ještě jedno dítě v pěstounské péči máme už 3 roky. Nyní jsem na MD s Davidem, v současné době od ledna, kdy se měnily sociální dávky, dostáváme 30.000, Kč měsíčně – což tvoří dávky na 3 děti v pěstounské péči a další sociální dávky na všechny děti. Manžel pracuje, rodina bydlí v RD.“ V únoru 2007 bylo dítě soudem těmto lidem svěřeno do pěstounské péče, protože soud dospěl k názoru, že věnují dětem velice dobrou péči a výchovu a jako vychovatelé jsou zodpovědní. V březnu 2007 byla ústavní výchova zrušena. V červnu 2007 podali pěstouni návrh na omezení rodičovské zodpovědnosti a ustanovení **opatrovníků**. V srpnu 2007 pak proběhl soud, který na návrh pěstounů omezil rodičovskou zodpovědnost rodičům tak, že rodiče nejsou oprávněni zastupovat a rozhodovat za nezletilého ve věcech podání žádosti o vydání osobních a cestovních dokladů, vyšetřovacích, léčebných a operativních úkonů a ve věcech přípravy na budoucí povolání. Pro výkon opatrovnictví v těchto věcech se ustanovují pěstouni. Pěstouni toto opatření navrhli proto, že rodiče o chlapce neprojevují žádný zájem, pěstouni se snaží jednat v jeho zájmu, jednání rodičů však v budoucnu nemusí být vždy v souladu se zájmem Davida. Chlapec je zatím zdravý, ale mohou nastat různé problémy, zdravotní i další.

Graf č. 5 Žadatelé o náhradní rodinnou péči – počet žádostí podaných ve sledovaném roce⁹⁵

Z grafu č. 5 vidíme pokles žádostí o náhradní rodinnou péči celkem. Pouze u osvojení dochází k nárůstu v počtu žadatelů (z počtu 712 žádostí v roce 1998 na 912 v roce 2006). Co se pěstounství týče, není zde žádný výrazný pokles ani nárůst – počet žádostí se pohybuje cca okolo 500 ročně. Naopak k významnému poklesu došlo u žádostí o poručnictví, kdy počet žádostí v roce 1998 poklesl z 493 na 170 v roce 2006.

⁹⁵ Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 1998 až 2006. 1.vyd. Praha: MPSV, 1999 až 2007, kap.8.

4.7.1.1.5 KLOKÁNEK – ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI VYŽADUJÍCÍ OKAMŽITOU POMOC

Jednou z forem náhradní rodinné péče je i **Klokánek** - nový projekt Fondu ohrožených dětí (dále jen FOD), jehož cílem je změnit dosavadní nevyhovující systém ústavní výchovy a nahradit jej v co největší míře přechodnou rodinnou péčí na dobu, než se dítě může po vyřešení nebo zlepšení situace vrátit domů, nebo než je pro něj nalezena trvalá náhradní rodina (osvojení, pěstounská péče). O děti v Klokánkách pečují po všech stránkách obdobně jako v rodině zaměstnanci, a to buď manželský pár – „teta“ a „strýc“ nebo střídavě po týdnu dvě „tety“. V klockaní rodině jsou zpravidla čtyři děti, více jen v případě sourozenců nebo krátkodobě (maximálně šest) ze závažných důvodů při naplněné kapacitě.⁹⁶

Děti se sem přijímají bez ohledu na věk – tj. již od narození. Děti se do Klokánek přijímají přímo, bez předchozího pobytu v diagnostickém ústavu. Děti lze přijmout nejen na základě předběžného opatření, ale i na žádost rodičů nebo samotného dítěte, kterému může být poskytována péče i proti vůli rodičů až do té doby, než soud rozhodne o **předběžném opatření**⁹⁷. Je tak možné zajistit rychlou pomoc dětem na útěku z rodiny, často jde o děti týrané, zanedbávané a zneužívané.

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc lze provozovat jako rodinnou péči, a to buď přímo v rodinách zaměstnanců provozovatele, nebo v objektech se služebními byty na bázi nepřetržité týdenní střídavé péče dvou stabilních „tet“ po všech stránkách tak jako v rodině – nemělo by tedy docházet k opoždování dětí ani k jejich psychické deprivaci – mají stejné

⁹⁶ <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].

⁹⁷ **Předběžné opatření** je legislativně vymezeno v § 74 – 77 zákona č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád, v platném znění. Předseda senátu ho může nařídít před zahájením řízení, je-li třeba, aby byly zatímně upraveny poměry účastníků, nebo je-li obava, že by výkon soudního rozhodnutí byl ohrožen. O návrhu na předběžné opatření rozhodne předseda senátu bezodkladně. Není-li nebezpečí z prodlení – má předseda senátu tuto dobu na rozhodnutí po podání návrhu: 24 hodin v případě, že jde o návrh dle § 76a, 48 hodin v případě, že jde o návrh dle § 76b a 7 dnů u návrhu na jiné předběžné opatření. Předběžným opatřením může být účastníkovi uloženo zejména, aby odevzdal dítě do péče druhého z rodičů nebo do péče toho, koho označí soud. Dále mohou být uloženy i jiné povinnosti, které ovšem s naší problematikou nesouvisí. Návrh dle § 76a se podává v případě, že se dítě ocitne bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny. Vykonatelné je toto rozhodnutí okamžikem vydání – v praxi soudní vykonavatelé /někdy za spolupráce pracovníků OSPOD/dítě poté okamžitě z rodiny odebírají a předávají do určeného zařízení. Toto předběžné opatření trvá po dobu jednoho měsíce, soud ho může opakovat vždy o jeden měsíc prodlužovat. V případech, kdy dítě není takto ohroženo (jedná se např. o výchovné problémy, kdy si již rodiče s dítětem neví rady) se vydává rozhodnutí dle § 76. Rozdílné je v tom, že se čeká na jeho vykonatelnost, která nastává až okamžikem doručení opatření povinnému. V praxi pak i zařízení, do kterého má být dítě na základě tohoto druhého typu PO přivedeno, plánují jeho termín přijetí dle aktuální kapacity zařízení.

množství podnětů a citové saturace jako např. dítě vyrůstající u příbuzných.⁹⁸ Podle § 46 zákona o rodině může soud umístit dítě do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc namísto do ústavní výchovy, protože **pokud zařízení poskytuje rodinnou péči, má přednost před ústavní výchovou.**

Požadavky na klokaní rodiče jsou následující: musí projít náročným psychologickým vyšetřením, které musí prokázat jejich dobrý vztah k dětem, dostatek empatie a schopnosti vytvořit jim citově vřelé prostředí. Dále morální a trestní bezúhonnost, věk 35 – 55 let, zkušenosti s péčí o děti (vlastní, přijaté, event. profesionální), minimálně středoškolské vzdělání /vč. vyučení/ a vhodná osobnostní struktura.⁹⁹

Klokánek zabezpečuje plné přímé zaopatření dítěte spočívající v poskytování ubytování, stravování, ošacení, poskytuje výchovnou péči, zajišťuje poskytnutí zdravotní péče zdravotními zařízeními, poskytuje poradenství dítěti, jeho rodičům nebo osobám odpovědným za výchovu dítěte, zajišťuje pomoc při přípravě dětí na školní vyučování a doprovod dětí do školy, vytváří podmínky pro zájmovou činnost a je povinno poskytovat dítěti odbornou péči prostřednictvím sociálního pracovníka a psychologa.¹⁰⁰

Rodiče dítěte umístěného do Klokánku mají povinnost hradit příspěvek na úhradu pobytu a péče poskytované v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a to ve výši 0,8 násobku částky životního minima osoby, která je posuzována jako druhá v pořadí.¹⁰¹

Zřizovatel zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc má nárok na státní příspěvek za pobyt a péči poskytovanou nezletilému dítěti v tomto zařízení.¹⁰² Státní příspěvek náleží za každé dítě ve výši částky životního minima osoby, která je druhá nebo další v pořadí dle zák. o životním a existenčním minimu – vynásobená koeficientem 10,8.

V této souvislosti si dovoluji ocitovat část článku M. Vodičkové, ve kterém porovnává náklady na ústavní zařízení a „její“ Klokánky: „Náklady na 1 dítě celkem ve 227 ústavních zařízeních resortu školství se podle údajů pohybují od 230 do 495 tis. Kč na dítě a rok. Roční

⁹⁸ <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].

⁹⁹ <http://www.fod.cz/> [30.11.2007.]

¹⁰⁰ § 42 zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

¹⁰¹ § 42 c zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

¹⁰² § 42g zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

výdaje na jejich provoz činí 2,15 miliardy korun. Je v nich umístěno 7621 dětí. Průměrné roční náklady na dítě v ústavní výchově jsou tedy 282 160,- Kč. Průměrná výše státního příspěvku na zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc je po účinnosti novely 1.9.2007 o 31 168 korun nižší /250 992/ než v případě ústavní výchovy.“¹⁰³ Paní Vodičková dále v článku uvádí, že pokud by počet dětí v tzv. rodinných skupinách a výchovných skupinách dětských domovů byl snížen na čtyři a pokud by dětské domovy měly pečovat o děti od narození, tak jako je tomu v Klokáncích, pak by ústavní výchova byla minimálně o 150 tisíc korun na dítě a rok dražší. Závěrem pak konstatuje, že by stát i za současného stavu přechodem na systém Klokánek ušetřil minimálně 237 milionů korun ročně.

Tabulka č. 4 – Příjmy FOD ¹⁰⁴

PŘÍJMY FOD v mil. Kč	r.2000	r.2001	r.2002	r.2003	r.2004	r.2005	r.2006
Čistý výtěžek celonárodní sbírky	26	30	29,138	30,056	31,506	28,435	30,627
Účelové dotace MPSV, MŠMT	0,902	6,072	8,604	13,799	18,878	22,069	44,663
St.příspěvek na děti v Klokáncích	0	0	0	0	0	0	32,826
Výnosy z vlastní činnosti (úhrady LDT, nájmy z AD, PnD v Klokáncích, prodeje nem.)	Neuv.	Neuv.	2,972	7,176	7,182	13,992	6,696
Členské příspěvky	1,134	1,168	1,148	1,154	1,041	0,991	0,9
Odkazy (dědictví)	Neuv.	Neuv.	0,900	0,393	0,219	0,603	1,131
Ost.dary mimo sbírku	Neuv.	Neuv.	0,757	3,847	19,611	12,974	18,318
Bank.úvěry a bezúro.půjčky soukr.osob	Neuv.	Neuv.	0	0	0	18	12,1
Splátky bezúročných půjček rodinám	Neuv.	Neuv.	0	0	0	0	1,431
CELKEM	Neuv.	Neuv.	43,521	56,428	78,440	97,067	148,726

¹⁰³ informace z článku Omyly šéfa ústavů, MF DNES, autor Marie Vodičková, 25/7 2007 dostupné na:

<http://www.fod.cz/> [30.11.2007].

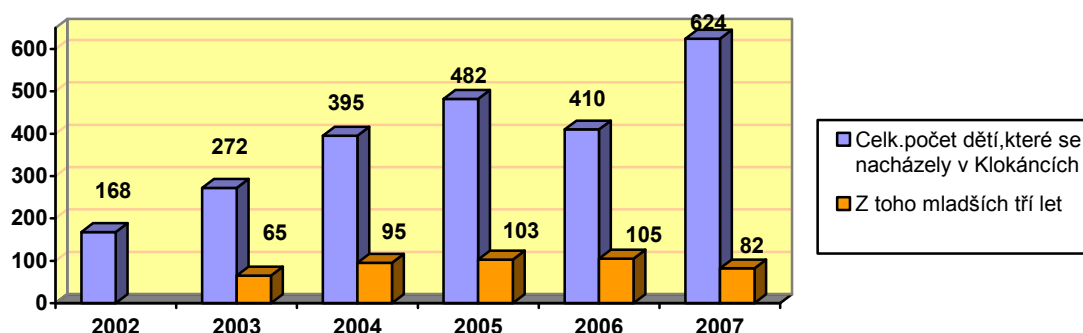
¹⁰⁴ <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].

Tabulka č. 5 – Výdaje FOD ¹⁰⁵

VÝDAJE FOD v mil. Kč	r.2000	r.2001	r.2002	r.2003	r.2004	r.2005	r.2006
Projekt „Klokánek“	Viz.* Σ	7,052	13,166	31,665	47,889	56,838	102,942
Vyhledávání a pomoc ohroženým dětem	9,173	10,955	10,238	10,667	14,398	19,694	23,719
Azylové domy FOD	16,793*	10,680	8,350	7,509	5,046	11,359	12,013
Letní dětské tábory, ozdravné pobyty, poradensko-relax.pob.	2,120	4,993	4,946	5,886	8,167	7,020	7,550
Příspěvky potřebným rodinám na výživu dětí	1,463	1,805	1,672	1,904	1,832	1,697	1,210
Bezüročné půjčky potřebným rodinám	4,521	1,010	0,556	0,364	0,389	0,213	0,134
Vyhledávání náhradních rodin	0,325	0,355	0,386	0,189	0,245	0,344	0,385
CELKEM	34,399	36,854	39,901	58,187	77,969	97,167	147,956

Tabulka č. 4 a 5 je obsažena v této práci proto, že z ní jasně vyplývá, jak FOD od roku 2000 postupně rozšiřuje své pole působnosti a geometrickou řadou rostou jeho příjmy i výdaje. Významným příjmem, který rok od roku významně stoupá jsou i dotace od MPSV a MŠMT a dále nově od roku 2006 i státní příspěvek na děti v Klokáncích, který byl v roce 2007 významně navýšen. Na druhou stranu významně rostou i výdaje – zejména spojené s projektem Klokánek a výdaje na vyhledávání a pomoc ohroženým dětem.

Graf č. 6 – Počet dětí, které v daném roce našly v Klokáncích v ČR dočasný domov ¹⁰⁶

Z grafu č. 6 vyplývá, že počet dětí, kterým v jednotlivých letech poskytl Klokánek dočasný domov do roku 2005 významně rostl – v roce 2006 došlo k nepatrné stagnaci. V roce 2007 je opět velký nárůst. Zajímavostí je, že děti ve věku do 3 let tvoří do roku 2006 čtvrtinu dětí z celkového počtu.

¹⁰⁵ <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].

¹⁰⁶ <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].

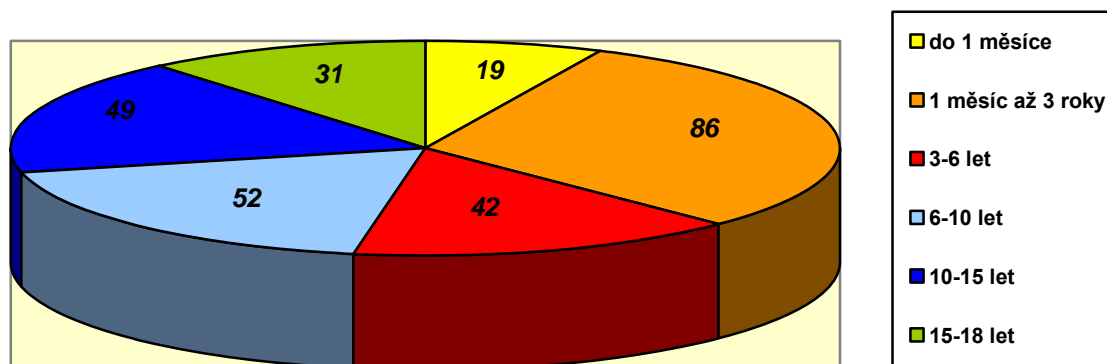
Tabulka č. 6 – Vybrané činnosti, kterými se FOD zabývá ¹⁰⁷

Rok	Počet řešených případů ohrožených dětí	Z toho z důvodu týrání	Počet dětí, které prostřednictvím FOD získaly nové rodiče	Počet/Stav Klokánek
2000	1634	183	32	9/2000 START +3
2001	1955	Neuv.	28	+1
2002	2132	Neuv.	32	+1
2003	2582	225	26	+1
2004	2810	227	35	+1
2005	3176	221	38	+1
2006	4097	320	50	+3

Z tabulky č. 6 vidíme stoupající aktivity ve prospěch dětí, které FOD činí. Ve srovnání s rokem 2000 dokáže řešit o 250 % více případů ohrožených dětí. Dále je úspěšnější ve hledání nových rodičů a každý rok zřizuje minimálně jedno nové zařízení – Klokánek. V současné době je v provozu 11 Klokáneků klasických + 6 rodinných.

V roce 2006 bylo do Klokáneků nově přijato 279 dětí.

Graf č. 7 Věkové složení dětí nově přijatých do Klokáneků v roce 2006

Z uvedeného grafu vidíme, že více než polovinu dětí přijatých v roce 2006 do Klokáneků tvoří děti ve věku do 6-ti let. Největší skupinu tvoří děti ve věku 1 měsíc až 3 roky.

Předpoklad o tom, že Klokánek převážně pečuje o předškolní děti se tedy potvrdil.

¹⁰⁷ <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].

Tabulka č. 7 - Hlavní důvod přijetí dítěte v roce 2006 do Klokánků¹⁰⁸

Podezření z týrání	20
Zanedbání péče	45
Alkoholismus nebo drogová závislost rodičů	8
Výchovné problémy dítěte	20
Nezvládání péče	26
Bytové problémy	98
Hmotná nouze	29
Hospitalizace rodiče	33

Z tabulky č. 7 vyplývá, že Klokánky poskytují dočasný domov zejména dětem, jejichž rodiče mají bytové problémy, zanedbali svoji péči či museli být hospitalizováni. Z důvodu výchovných problémů bylo v roce 2006 přijato jen 7% dětí.

Předpoklad o tom, že Klokánek pečuje jen minimálně o děti s výchovnými problémy se naplnil. Takových dětí tu bylo 7%.

Tabulka č. 8 - Způsoby přijetí dětí do Klokánků v roce 2006¹⁰⁹

Na základě soudního rozhodnutí	66
Na žádost rodičů	213
Z toho: S doporučením nebo na žádost orgánu sociálně-právní ochrany dětí	90
Na vlastní žádost	9
Předány policií	4
Jinou osobou než zákonným zástupcem nebo OSPOD.	15

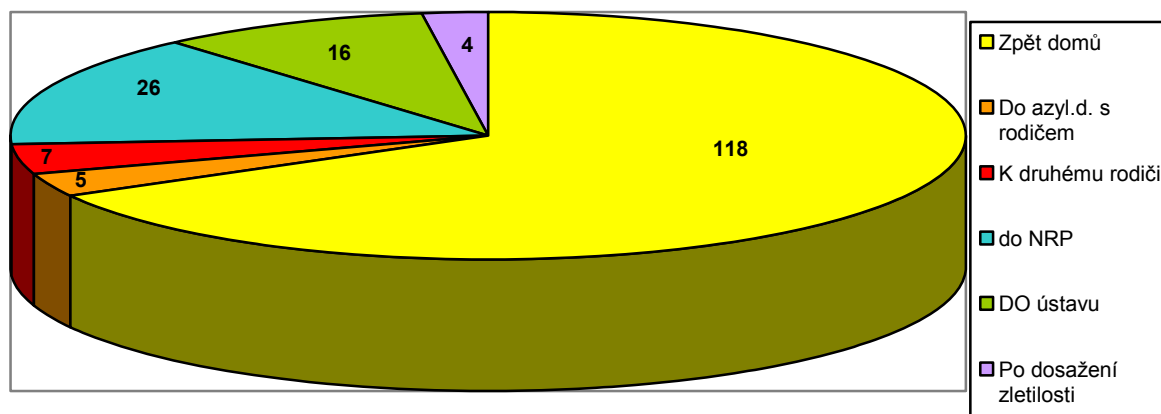
Drtivá většina dětí v roce 2006 byla přijata na žádost rodičů.

¹⁰⁸ <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].

¹⁰⁹ <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].

Graf č. 8 Odchody dětí z Klokánku v roce 2006¹¹⁰

Celkem v roce 2006 odešlo 176 dětí

67% dětí odcházelo v roce 2006 zpět domů – do vlastní rodiny. Z důvodů, proč děti do Klokánků přišly i z toho, že převážně odcházejí zpět domů vyplývá a lze se domnívat, že Klokánek využívají převážně ti rodiče, kteří i přesto, že se dostanou do tíživé situace – mají o dítě zájem, snaží se o vyřešení svých problémů a do té doby si přejí, aby dítě bylo umístěné v takovém typu zařízení, které se maximálně podobá rodinné péči.

ZÁVĚRY Z ŠETŘENÍ - POPIS KONKRÉTNÍHO ZAŘÍZENÍ

A/ Rodinný Klokánek ve Smržovce¹¹¹

Klokánek ve Smržovce je umístěn ve vlastním rodinném domku manželů Tokárových – na okraji města – v krásném přírodním prostředí a je zcela přizpůsoben potřebám dětí.

Rodinu tvoří manželé Tokárovi a 20 dětí /3 vlastní – z nichž nezletilý je pouze jeden, 6 klokaních, 1 adoptované a 10 v pěstounské péči/. Každému klokanímu dítěti vede p. Tokárová osobní spis, který obsahuje jméno, příjmení, datum narození, adresu, datum a čas přijetí, datum jeho ukončení, důvod přijetí – včetně příp. soudních rozhodnutí a dále se zde eviduje spolupráce s rodinou – návštěvy atd. Smlouva s FOD je obnovována vždy na 1 rok.

¹¹⁰ <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].

¹¹¹ Informace do této části práce byly získány v průběhu odborné praxe ve třetím ročníku, a to pozorováním, rozhovory s manželi Tokárovými a studiem předložených materiálů (osobních spisů dětí, zápisu z provedené kontroly Krajským úřadem, doporučujícími návody od FOD a dalšími vnitřními dokumenty FOD).

Manželé Tokárovi plně zabezpečují přímé zaopatření dětí, jejich výchovu a vzdělávání, dále ubytování, stravování, přípravu do školy, doprovod do školy, zájmovou činnost a další činnosti ve volném čase. Provoz je zajištěn nepřetržitě. Manželé Tokárovi žijí jen pro děti, kterým se snaží maximálně vynahradit chybějící vlastní rodinu.

Domácnost je i přes velký počet dětí udržována ve vzorném pořádku, je patřičně vybavena, s citem a vkusem. Převládají přírodní barvy a materiály. Pan Tokár je velice šikovný, téměř všechny úpravy v domku si provádí sám. Každé dítě má svoji postel a svůj prostor přiměřený věku. Paní Tokárová je vřelá a empatická osobnost, která to s dětmi umí a děti jí milují. Muž je mírné povahy, trochu uzavřenější a pro všechny je opravdovým vzorem.

Oba manželé přistupují ke každému dítěti individuálně s ohledem na jeho potřeby. Jsou tolerantní k dítěti, které má handicap a naopak dokáží mít zvýšené nároky na dítě, které má předpoklady něco dokázat.

Ve Smržovce s Tokárovými žije i spousta zvířat – venku hlídá velký pes a ochočený divočák, doma pak mají 4 menší pejsky, kočku, papoušky a leguána.

Rodina žije z dávek státní sociální podpory – zejm. dávek pěstounské péče: příspěvku na úhradu potřeb dítěte (2,3 násobek životního minima dítěte), odměny pěstouna (výše odměny je stanovena ve výši částky životního minima jednotlivce za každé svěřené dítě. Pečuje-li pěstoun alespoň o 3 svěřené děti nebo o jedno svěřené dítě, které je osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II., III., IV., činí odměna pěstouna 5,5násobek životního minima jednotlivce, přičemž za každé další svěřené dítě se odměna dále zvyšuje) a dalších dávek.¹¹²

Dalším příjmem rodiny jsou příjmy od FOD, který tak platí smluveným rodinám starajícím se o „klokání“ děti následující částky.

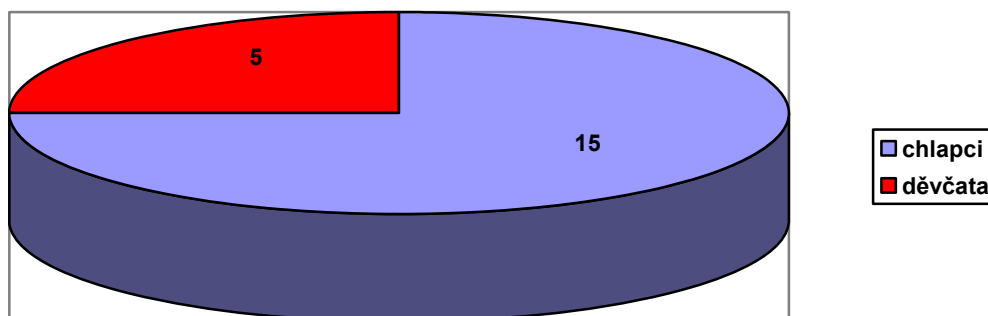
Tabulka č. 9 – Materiální zabezpečení, které poskytuje FOD rodinným Klokánkům

Částku:		Na účely:
Děti do 10 let	Starší děti	
2000,-	2000,-	Bydlení
2000,-	2500,-	Jídlo
1500,-	2000,-	Mimořádné výdaje
5500,-	6500,-	CELKEM na 1 dítě měsíčně

¹¹² <http://www.mpsv.cz/cs/2> [10.3.2008].

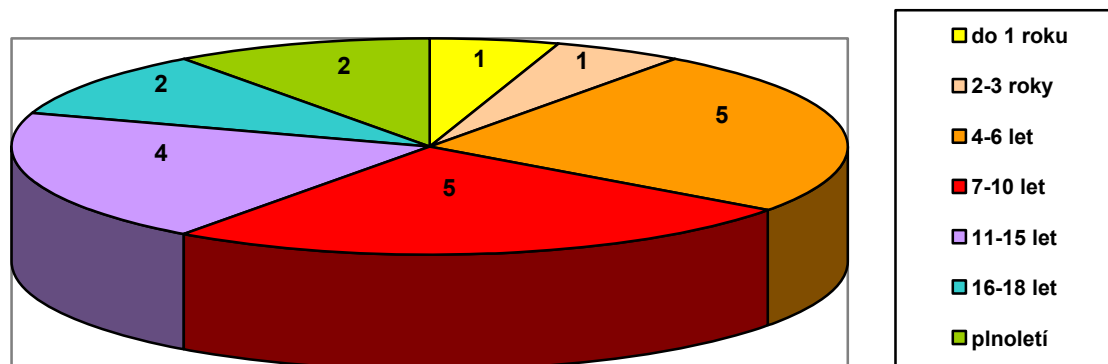

Graf č. 9 Počet dětí (platný ke konci roku 2007) v péči manželů Tokárových – rodinný Klokánek Smržovka

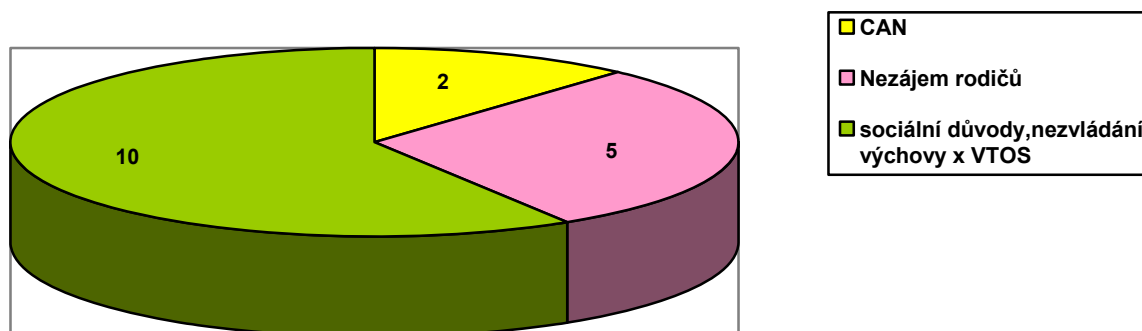
Z grafu č. 9 vyplývá, že $\frac{3}{4}$ dětí tvoří chlapci. Manželství Tokárových je smíšené – p. Tokár je Rom. Ze 17-ti nevlastních dětí, o které se starají, je 11 romských dětí, 1 cizinec /Bulhar/. Ze zbylých 5 je jedno postižené syndromem FAS (Fetal Alcohol Syndrom).

Graf č. 10 - Věková skladba 20 dětí v rodinném Klokánku ve Smržovce

Z uvedeného grafu vyplývá, že 50% dětí je ve věkovém rozmezí 4 – 10 let.

Graf č. 11 - Důvody přijetí 17- ti nevlastních dětí do rodinného Klokánku ve Smržovce

Nejčastějším důvodem pro umístění dětí jsou sociální důvody (bytové problémy rodičů a jejich hmotná nouze), umístění rodičů do výkonu trestu odnětí svobody a neschopnost zajistit výchovu dětí.

Tabulka č. 10 - Věk 17-ti nevlastních dětí, ve kterém přišly do rodinného Klokánku ve Smržovce

Věk dítěte, ve kterém přišlo do rodiny Tokárových	Počet dětí
Do 3 měsíců od narození	5
Do 1 roku	2
1 – 3 roky	3
4 – 7 roků	4
8 – 10 roků	1
11 – 15 roků	2

Tato tabulka je zařazena záměrně, a to po rozhovoru s p. Tokárovou, která po letech praxe s výchovou dětí má ověřené zkušenosti, že čím dříve dítě do rodiny přijde, tím se snižuje počet problémů do budoucna. Více než polovinu dětí převzala rodina ve věku do 3 let.

B/ Klasický Klokánek Praha – Štěrboholy ¹¹³

System péče: střídání dvou tet po týdnu nepřetržité rodinné péče, ve třech bytech trvalá péče manželského páru

Počet bytů: 12

Kapacita: 48

FOD uzavírá s „tetami“ či s „manželskými páry“ pracovní smlouvy. Mimo „tet“, které se osobně o děti starají, pracují v daném zařízení: vedoucí, sociální pracovníce, psycholog,

¹¹³ Informace do této části práce byly získány v průběhu odborné praxe ve třetím ročníku, a to pozorováním, rozhovory s pracovníci Klokánku v Praze Štěrbolích a studiem předložených materiálů.

zdravotnice, učitelka mateřské školy, pomocná teta, údržbář, řidič, osoba zajišťující sponzoring.

Sídlo Klokánku v Praze Štěrboholích tvoří zrekonstruovaný objekt (magistrátem hl.m. Prahy a pronajímající ho FOD za symbolickou 1,- Kč/ročně) bývalého učiliště s pěkným dětským hřištěm v areálu.

Kromě jednotlivých bytů jsou zde kanceláře, společná herna, místnost pro potřeby mateřské školy a v přízemí společné skladové prostory (oblečení pro děti atd). Zde jsem v rámci své praxe neměla možnost strávit určitý čas u sociálních pracovníků, ale byla jsem přidělena po celou dobu do konkrétního bytu. Neměla jsem tedy možnost nahlížet do spisů jednotlivých dětí. Seznámila jsem se tak jen se situací dětí v jednom konkrétním bytě, do kterého jsem byla přidělena, a tak nemohu z tohoto zařízení udělat výstup v podobné formě, jaký je u DDÚ a rodinného Klokánku ve Smržovce. Uvedu tak alespoň informace získané od pečujících „tet“, se kterými jsem měla možnost hovořit a dále poznatky získané pozorováním.

Děti z bytu, do kterého jsem byla přidělena, jsou 4 romští sourozenci, kteří byli odebráni rodičům ze sociálních důvodů. V momentě odebrání rodičům byly děti rozdělené kvůli věku – děvčata do kojeneckého ústavu a chlapci do dětského domova. Hlavním důvodem pro odebrání bylo to, že neměli kde bydlet a co jíst – nejstarší Kristián si ještě pamatuje, jak měli hlad a táta hledal v popelnících něco k jídlu, pokud tam například byl plesnivý chléb, tak ho táta umyl a děti měly co jíst. Za dětmi sem do Klokánku prý chodí pravidelně cca 2 x týdně, adopci neschválili a pěstounskou péči pro 4 sourozenci s povinností vycházet s problematickými rodiči (otec agresivní, matka před VTOS za krádeže) nebude jednoduché zajistit. Proto se jich ujal FOD, aby mohly být sourozenci pohromadě. Nejstarší ze sourozenců – sedmiletý prvňáček Kristián a dále pětiletý Kevin mají svůj vlastní pokoj. Děti jsou milé, přátelské a slušně vychované. Jsou zde již 1,5 roku a je patrný vliv péče, která se jim zde dostává. Holčičky Vaneska 3 roky a Helenka 2 roky mají také svůj pokojíček. Dále je v bytě pokoj pro tetu, veliký obývací propojený s jídelnou a kuchyní, jedna koupelna pro děti, druhá pro tetu, malá místnost s pračkou a úklidovými prostředky, velká předsiň a pokoj pro hosty. „Pomocná teta“ je k dispozici v pracovní dny od 8,00 do 15,30 hodin týdně tetám a musejí se o ní podělit vždy 2 – 3 byty. Mezi povinnostmi týdenní tety patří: do služby nastupuje vždy v pondělí ráno a celý týden se osobně stará o děti – stará se o ně stejně, jako by se o ně měla starat řádná maminka. Veškeré potraviny i úklidové prostředky dodává dle

potřeb jednotlivých bytů Klokánek a kromě toho dostává každá teta na byt a týden 1 tisíc Kč, aby s dětmi mohla jít na nákup a koupit dětem i něco kromě běžně dodávaných potravin Klokánkem. Z této částky také zajišťuje program ve volném čase pro děti /kino, divadlo, plavání, výlety atd./ Po týdnu musí částku vyúčtovat a předložit doklady. Samozřejmě patří do jejich povinností úklid bytu, vaření – zkrátka je zde snaha o to, aby se život zde v maximální možné míře podobal životu v normální rodině. Mezi povinnosti tety patří též vedení sešitu pro každé jednotlivé dítě, kde jsou zaznamenávány denně informace o stravě dítěte, kterou pak vyhodnocuje zdravotnice, a další sešit, kde jsou informace o programu konkrétního dne, zda mělo dítě nějakou návštěvu, jak se chovalo atd.

Musím přiznat, že klasický Klokánek mi až o tolik rozdílný ve srovnání s ústavním zařízením, nepřipadá. Nevýhody, kterými FOD častuje dětské domovy, přitom existují i v klasickém Klokánku. Tím mám namysli zejména střídání personálu – tet a navíc tety zde také mění zaměstnání. Mimo jiné jsem se dozvěděla, že FOD často vyplácí mzdy svým zaměstnancům se značným zpožděním. Mezi tetami, které se po týdnu střídají, jak jsem měla možnost na vlastní kůži poznat, panuje jistá rivalita, o které jsem přesvědčená, že ji děti vnímají. Také se tam potkávají děti vyloženě zlobivé a někdy i problémové s dětmi hodnými. Nicméně životu v rodině se snaží maximálně podobat zejména ve způsobu bydlení: byt, kde teta vaří a stará se o ně jako maminka. Byty jsou moderně a útulně vybavené, zřejmě ovšem na úkor mzdových prostředků pečujících tet (plat 11.000,- Kč/měsíčně). Mezi tetami jsou i úplně mladinké ženy, bez větších zkušeností a jak mě informovala jedna z „tet“ a jak jsem viděla i na vlastní oči, až tak se nerespektuje to – co je psáno – totiž zákaz fyzických trestů. Jsem přesvědčená, že pro dítě lepší a pro stát levnější je péče přímo v náhradních rodinách a překvapilo mě, že FOD do budoucnosti zamýšlí rodinné Klokánky přestat podporovat a bude provozovat jen klasická zařízení.

Seznámili jsme se zde s výsledky z jednoho šetření a nyní se vrátíme zpět k teorii a nahlédneme do aktuální problematiky a současné situace v oblasti náhradní rodinné péče.

4.7.1.2 AKTUÁLNÍ SITUACE A PROBLÉMY V NRP

Vzhledem ke stále klesající schopnosti manželských párů počít dítě přirozenou cestou se zvyšuje významnou měrou i zájem o zprostředkování především osvojení. Tato forma náhradní rodinné péče v první řadě saturuje potřebu manželských párů vychovat dítě jako

naplnění společného soužití. Upřednostnění uspokojení materiálních potřeb (budování kariéry, vlastního domu apod.) před založením rodiny, a také naděje, které v žadatelích vyvolávají stále se zlepšující metody umělé reprodukce způsobují, že se pro zprostředkování osvojení rozhodují stále starší žadatelé. Z podkladů pro rozhodování o zařazení žadatelů do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení, resp. pěstounské péče je zřejmé, že věk velké části žadatelů žádajících o první dítě je kolem 40 let. Přestože tento věk není subjektivně pro žadatele problematický (jsou v celkem dobré zdravotní a psychické kondici, dosáhli určitého pracovního uznání atd.), je u žadatelů o dítě v kojeneckém věku již hraniční vzhledem k perspektivě výchovného působení do zletilosti dítěte. Významná část žadatelů tento věk přesahuje a žádá o svěřeni dítěte kojeneckého věku v době, kdy dosahují věku 50-ti let. Stále častěji se mezi žadateli o osvojení objevují žadatelé, z nichž jeden (zpravidla partner) je výrazně starší, někdy dosahuje věku 60-ti let a více.¹¹⁴

U žadatelů o osvojení se velmi výrazně projevuje zájem o co nejmenší děti, s dobrou zdravotní prognózou a zároveň o takové děti, u kterých je předpoklad, že nedošlo k poruše intelektu.

Aktuálním problémem týkajícím se především osvojení je obcházení postupů při jeho zprostředkování subjekty, které k této činnosti nejsou určeny a tuto činnost přesto provádějí. Děti mohou být takto svěřovány lidem, u kterých nelze předpokládat, že náročnou péči o děti zvládnou, což je mimo jiné způsobeno nedostatečnou informací o osobě dítěte, především o jeho sociální situaci a zdravotním stavu. Tato skutečnost zvyšuje pravděpodobnost selhání náhradní rodinné péče a navrácení dítěte zpět do ústavního zařízení s následkem jeho možné traumatizace. Velkým problémem týkajícím se osvojení jsou průtahy v soudním řízení o tzv. právní uvolnění dětí, v důsledku nichž se do evidence dětí vhodných k osvojení dostávají děti ve vyšším věku. Pozornost by měla být zaměřena na rozvoj různých forem náhradní rodinné péče tak, aby se podobaly skutečnému rodinnému prostředí. Prioritou je také všestranná podpora náhradních rodičů, a to nejen formou dostupnosti a specializace poradenských subjektů, sociálních služeb, ale i adekvátním finančním ohodnocením v případě pěstounské péče. Pěstouni by měli mít vytvořeno odborné zázemí, v podobě odborné pomoci a vedení v případě, že se vyskytnou komplikace při výchově dětí.¹¹⁵

---

¹¹⁴ Srov. Národní zpráva o rodině, s.17 – dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf [30.11.2007].

¹¹⁵ Srov. Národní koncepce rodinné politiky, s. 48 – dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf [30.11.2007].

Zvyšuje se podíl dětí etnicky odlišných a dětí s různou zátěží – rodiče drogově a alkoholově závislí, rodiče s psychickým onemocněním, rodiče HIV pozitivní, rodiče s pohlavní chorobou atd. Zároveň se zvyšuje počet dětí, které jsou zdravotně handicapované a přestože jsou právně volné, jejich umístění do náhradní rodiny je velmi obtížné. Stejně tak se zvyšuje počet dětí vhodných do osvojení ve vyšších věkových kategoriích, o které zájem mezi žadateli klesá.

4.7.1.3 ZPŮSOB A ORGANIZACE ZPROSTŘEDKOVÁNÍ NRP

Zprostředkování osvojení a pěstounské péče¹¹⁶ mohou provádět jen orgány sociálně-právní ochrany a zajišťují je krajské úřady či ministerstvo. Pro zprostředkování osvojení a pěstounské péče se provádí odborné posuzování a to: dítěte a žadatele, zhodnocení přípravy k přijetí dítěte do rodiny, vyjádření dětí žadatele k přijetí nového člena rodiny a posouzení schopnosti těchto dětí nového člena přijmout, dále zjištění bezúhonnosti žadatele a všech členů rodiny.¹¹⁷ Co se týče žadatelů posuzuje se charakteristika osobnosti, psychický stav, zdravotní stav, jenž zahrnuje posouzení, zda zdravotní stav žadatele z hlediska duševního, tělesného a smyslového nebrání dlouhodobé péči o dítě, předpoklad vychovávat dítě, motivace, která vedla k žádosti, stabilita manželského vztahu a prostředí v rodině, popřípadě další skutečnosti.¹¹⁸

Co se týče pěstounské péče na přechodnou dobu – tak se do evidence osob, které mohou tuto péči vykonávat zařazují osoby, které na základě odborného posouzení mají předpoklady pro výkon takové péče o dítě, a to zejména z hlediska krátkodobosti takové péče.

4.7.1.4 PŘÍCHOD DÍTĚTE DO NOVÉ RODINY

Přírůstek dítěte do rodiny přináší většinou pocity štěstí a radosti, ale na druhou stranu výzkumy také dokazují, že děti svým způsobem negativně ovlivňují manželskou spokojenost: snižují manželskou interakci, komplikují dělbu práce v rodině, zvyšují nervozitu a napětí atd.¹¹⁹ Možno pak připustit, že nevlastním dětem se neoprávněně přičítá i to, co platí o dětech v manželství obecně. V této souvislosti můžeme připomenout mnohokrát potvrzenou

---

¹¹⁶ Srov. Hlava IV zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

¹¹⁷ Srov. § 27 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

¹¹⁸ Srov. § 27 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

¹¹⁹ Srov. MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. 1. vyd. Praha: Grada, 1999. s. 10-11.

zkušenost těch, kdo se zabývají náhradní rodinnou péčí o děti: Bezdětní manželé po dětech nesmírně touží a rozhodnou se dítě adoptovat. Jejich dosavadní manželství bylo takřka ideální – dokonale si vzájemně rozuměli a žili jeden pro druhého. Jen dítě jim k úplnému štěstí scházelo. Nyní je mají. Po nějaké době však zjišťují, že místo „štěstí“ je v rodině najednou více napětí, nejistoty, nesouladu, konfliktů, hádek – což někdy dokonce vede k rozpadu manželství. Dítě onu ideální dvojici svým způsobem rozdělilo, vklínilo se mezi muže a ženu, má své nároky, vyžaduje přizpůsobení jednoho i druhého, přináší nezvyklé a netušené zátěže. Život s ním prostě nemůže být takový, jaký byl před tím. A někteří lidé, nejčastěji vnitřně nezralí a nevyrovnaní, tuto změnu neunesou.

Seznámili jsme se nyní se současnou situací v oblasti náhradní rodinné péče i se závěry z provedeného šetření. Děti, které musí být z vlastních rodin odebrány je však mnoho a jen část z nich má možnost být umístěna do jiných rodin a vyrůstat tak v přirozeném rodinném prostředí. Ostatní děti se tak dostávají do ústavů, o kterých si povíme v následující části.

4.7.2 Ústavní výchova

Vzhledem k tomu, že ne všechny děti se podaří umístit do náhradní rodinné péče, existují u nás zařízení pro výkon ústavní výchovy. Cílem této části bakalářské práce je seznámit s jejími formami, „nahlédnout“ do jednotlivých zařízení, v rámci kterých probíhá a poznat, o které děti se dané zařízení umí postarat a jakým způsobem. Dále je cílem poukázat na problémy, které jsou s ústavní výchovou spojeny a v poslední době se o nich čím dál tím více hovoří. Tím mám na mysli zejména problémy dětí, které opouštějí po nabytí zletilosti ústavu a stojí před nimi úkol osamostatnění a začlenění se do společnosti, což většině z nich činí velké problémy. Tato kapitola je poměrně rozsáhle doplněna o tabulky a grafy, ve kterých je jednak sledován vývoj konkrétních parametrů v posledních letech (informace získány ze statistických výkazů, ročenek, analýz atd.) a jednak je součástí této kapitoly zpracovaný výstup z šetření provedeného v Dětském diagnostickém ústavu v Liberci.

4.7.2.1 PRÁVNÍ RÁMEC

Jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit, může soud nařídit ústavní výchovu nebo dítě svěřit do péče zařízení pro děti

vyžadující okamžitou pomoc. Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před ústavní výchovou. Nařídí-li soud takové opatření, je pak povinen nejméně jednou za 6 měsíců zkoumat, zda trvají důvody pro nařízení tohoto opatření nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči.¹²⁰

Do institucionální péče je dítě umístováno na základě soudního rozhodnutí, ve většině případů nejdříve na základě, tzv. předběžného opatření, po kterém by mělo bezprostředně následovat zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy. Problém ovšem je, že soudy tak v mnoha případech nečiní (veškeré procesní lhůty k trvání předběžného opatření lze opakovaně prodloužit).

V praxi je dítě nejprve umístěno v diagnostickém ústavu, jehož úkolem je analyzovat problémy dítěte a vypracovat výchovná doporučení, která budou realizována v ústavu, do něhož bude dítě umístěno následně.

Soud může dítěti nařídit ústavní nebo uložit ochrannou výchovu.

- **Ústavní výchova**¹²¹ je nařizována na základě zákona č. 94/1963 Sb. o rodině, je opatřením nařizovaným v zájmu dítěte a pro jeho ochranu. Má být nařizována dětem, které nevykazují závažné poruchy chování a nedopouštějí se trestné činnosti.
- **Ochranná výchova** je ukládána na základě zákona č. 218/2003 Sb. jako ochranné opatření za spáchané provinění¹²², ochrannou výchovu lze vždy uložit pouze v návaznosti na spáchané provinění nebo čin jinak trestný, nelze ji uložit pouze z důvodu, že dítě jeví závažné poruchy chování, aniž by se dopustilo provinění či činu jinak trestného. Jejím účelem je zajištění podmínek pro intenzivní práci s dítětem a ochrana společnosti před jeho chováním. Opora v zákoně pro efektivnější výkon ochranné výchovy, tedy jakéhosi represivního mezistupně, chybí.

---

¹²⁰ Srov. § 46 zákona č. 94/1963 Sb. o rodině, v platném znění.

¹²¹ Srov. § 46 zákona č. 94/1963 Sb. o rodině, v platném znění.

¹²² Legislativně korektní terminologie používaná ve vztahu k jednání dětí a mladistvých, jež jsou trestná, je ve smyslu zákona č. 218/2003 Sb. pro dítě mladší 15 let „čin jinak trestný“ a pro mladistvého pachatele (15-18 let) „provinění“.

4.7.2.2 FORMY ÚSTAVNÍ VÝCHOVY

Ústavní výchova v ČR může být zajištěna ve školských zařízeních, ve zdravotnických zařízeních (Kojeneckých ústavech) a dále v ústavech sociální péče. Dále se s jednotlivými typy blíže seznámíme.

4.7.2.2.1 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA VE ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍCH

Účelem zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy je zajišťovat nezletilé osobě, a to zpravidla ve věku od 3 – 18 /příp.19/ let náhradní výchovnou péči v zájmu jejího zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání. Těmito zařízeními jsou diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy. Dětem je v nich poskytováno plné přímé zaopatření, a to ¹²³:

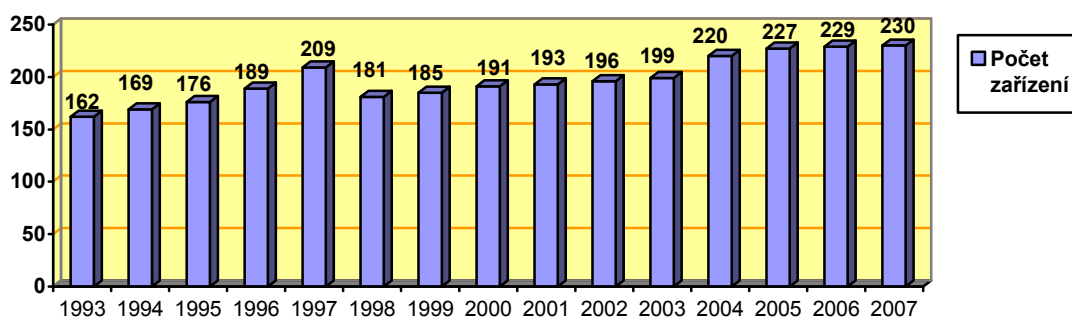
- a) stravování, ubytování, ošacení
- b) učební pomůcky a potřeby
- c) úhrada nezbytně nutných nákladů na vzdělávání
- d) úhrada nákladů na zdravotní péči, léčiva a zdravotnické prostředky
- e) kapesné a osobní dary
- f) úhrada nákladů na dopravu do sídla školy

Základní organizační jednotkou pro práci s dětmi je výchovná skupina nebo rodinná skupina. Výchovná skupina je základní organizační jednotkou v diagnostickém ústavu a ve výchovném ústavu (VÚ). Tvoří jí v diagnostickém ústavu nejméně 4 a nejvíce 8 dětí. Ve výchovném ústavu nejméně 5 a nejvíce 8 dětí. Rodinná skupina je základní organizační jednotkou v dětském domově (DD) a dětském domově se školou (DDŠ). Tvoří ji – v dětském domově nejméně 6 a nejvíce 8 dětí a dětském domově se školou nejméně 5 a nejvíce 8 dětí.

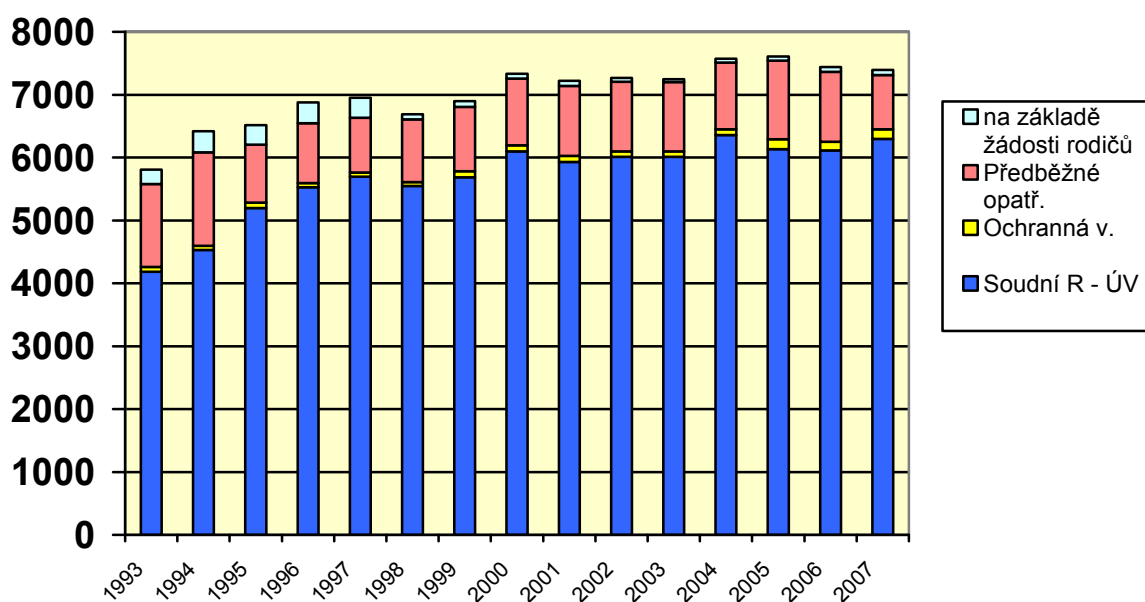
---

¹²³ § 2 odst. 7 zákona č. 109/2002 Sb. o ústavní výchově, v platném znění.

Graf č. 12 Počet školských zařízení pro výkon ústavní výchovy ¹²⁴ - stavy k 31.10.

Graf č. 13 Počet dětí umístěných do školských zařízení pro výkon ústavní výchovy v členění dle jaké skutečnosti k umístění došlo ¹²⁵ - stavy k 31.10.

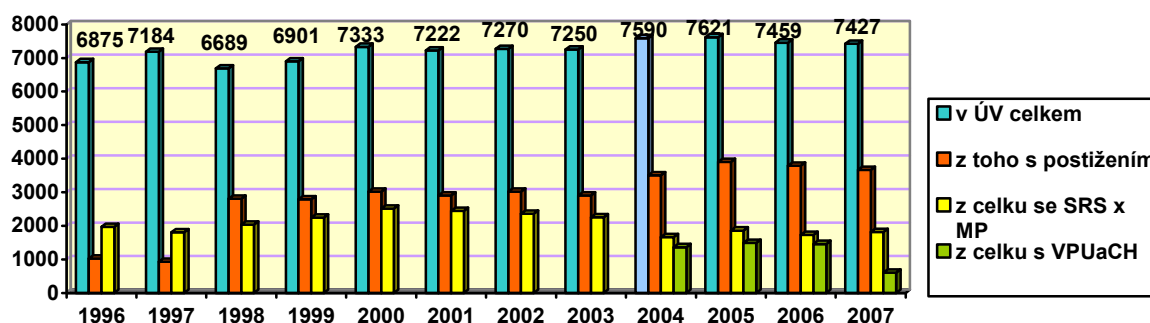
Počet dětí v institucionální péči se od roku 1998 trvale zvyšuje, stejně jako se zvyšuje počet zařízení pro zajištění institucionální péče.

¹²⁴ Statistiky Ústavu pro informace ve vzdělávání – dostupné na: <http://stistko.uiv.cz/vo/ra.asp?pokres=&pzriz=&ptyp=&agr=7&TT=X> [10.3.2008].

¹²⁵ Statistiky Ústavu pro informace ve vzdělávání – dostupné na: <http://stistko.uiv.cz/vo/ra.asp?pokres=&pzriz=&ptyp=&agr=7&TT=X> [10.3.2008].

V roce 1999 bylo v ČR umístěno v 185 zařízeních 6 901 dětí, v roce 2005 to bylo 7 300 dětí a v roce 2007 již bylo ve 225 zařízeních (DD 151, DDŠ 27, VÚ a DDŠ 10, VÚ 23 a DÚ 14) umístěno 7 600 dětí (v DD 3869, DDŠ 1794, VÚ 1400 a DÚ 537). Počet umístěných v přepočtu na 100 000 obyvatel činí 80 dětí. Pro srovnání lze uvést, že ve SRN je to jen 32 dětí a tento počet se rok od roku snižuje.¹²⁶

Graf č. 14 Poměr dětí s postižením k celkovému počtu dětí umístěných ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy - s uvedením samostatné kategorie z celkového počtu postižených - postižení z důvodu snížení rozumových schopností (mentální postižení) a od roku 2004 s vývojovými poruchami učení a chování. Stav k 31.10.¹²⁷

Z grafu č. 14 pozorujeme nárůst v poměru dětí s postižením k celkovému počtu dětí umístěných ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy. Uvedeny jsou počty dětí se sníženými rozumovými schopnostmi (SRS) nebo mentálním postižením (MP) a dále pak děti s vývojovými poruchami učení a chování (VPUaCH).

4.7.2.1.1 Diagnostický ústav (DÚ)

Jedná se o zařízení, které jako první po nařízení předběžného opatření či nařízení ústavní či uložení ochranné výchovy přijímá dítě, aby ho na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu a volné kapacity jednotlivých zařízení umístilo do dětských domovů, dětských domovů se školou či výchovných ústavů.

¹²⁶ Srov. Hodnocení systému péče o ohrožené děti, s. 5 – dostupné na: http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_systemu3.pdf [10.3.2008].

¹²⁷ Statistiky Ústavu pro informace ve vzdělávání – dostupné na: <http://stistko.uiv.cz/vo/ra.asp?pokres=&pzriz=&ptyp=&agr=7&TT=X> [10.3.2008].

Diagnostický ústav plní podle potřeb dítěte úkoly diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální, organizační a koordinační. Diagnostický ústav na základě výsledků zpracovává komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb, která odchází spolu s dítětem a stává se tak vodítkem pro práci s ním.

Diagnostický ústav písemně sděluje OSPODu údaje o dětech vhodných k osvojení nebo ke svěřeni do pěstounské péče. Pobyt dítěte v DÚ trvá zpravidla 8 týdnů. V odůvodněných případech může DÚ v případě, že se jedná o dítě bez závažných poruch chování, umístit jej do DD či DDŠ na základě osobní dokumentace dítěte bez jeho předchozího pobytu v DÚ, to platí i pro děti, které byly v péči kojeneckého ústavu. V praxi k takovým případům dochází zejména z důvodu dočasně přeplněné kapacity DÚ a později si dítě na diagnostiku z daného zařízení stejně pozvou. DÚ poskytuje po dobu nezbytně nutnou péči dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou zadrženým na útěku z jiných zařízení, dále poskytuje péči též dětem, o jejichž umístění požádali zákonní zástupci v důsledku jejich poruch chování (takových dětí zde může být maximálně 10% - v praxi však kapacita nedovoluje ani všem žádostem rodičů vyhovět a ti jsou odkazováni např. na služby SVP). Dobrovolné pobyty hradí rodiče. DÚ vede evidenci dětí umístěných v zařízeních ve svém územním obvodu a vede evidenci volných míst v těchto zařízeních. V DÚ jsou zřizovány nejméně 3 výchovné skupiny, jsou členěny podle pohlaví nebo podle věku dítěte.¹²⁸

- V roce 2007 bylo v ČR celkem 14 diagnostických ústavů a k 31.10.2007 v nich bylo celkem 705 dětí. Počet zařízení i dětí v nich umístěných neustále stoupá (např. v roce 2000 to bylo ve 12 zařízeních 469 dětí).¹²⁹
- V letech 1995 – 2004 činila průměrná délka pobytu dítěte v diagnostickém ústavu 5,5 měsíce.¹³⁰

---

¹²⁸ Srov. § 1 - § 11 Zákona č. 109/2002 Sb. o ústavní výchově, v platném znění.

¹²⁹ Statistiky Ústavu pro informace ve vzdělávání – dostupné na: <http://stistko.uiv.cz/vo/ra.asp?pokres=&pzriz=&ptyp=&agr=7&TT=X> [10.3.2008].

¹³⁰ Informace k problematice svěřenců jednotlivých typů zařízení pro výkon ústavní, resp. ochranné výchovy – dostupné na: <http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/priloha1.pdf> [10.3.2008].

ZÁVĚRY Z ŠETŘENÍ - POPIS KONKRÉTNÍHO ZAŘÍZENÍ

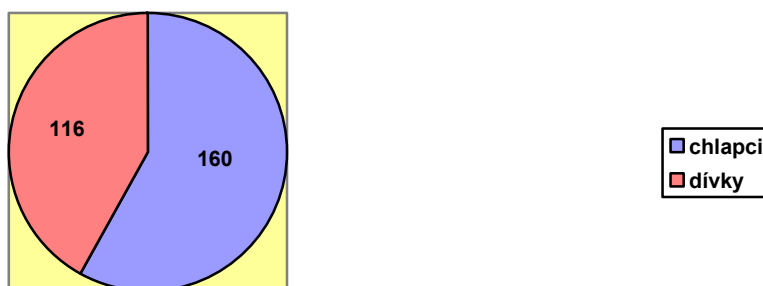
A/ Dětský diagnostický ústav v Liberci ¹³¹

Pro účely šetření v Dětském diagnostickém ústavu v Liberci jsem si za vzorek určila všechny děti, které byly v roce 2007 do tohoto zařízení přijaty. Některé jsem měla možnost v rámci své praxe osobně poznat, ale hlavním zdrojem informací bylo studium osobních spisů těchto dětí. Po skončení mé praxe na jaře 2007 jsme si tak s paní ředitelkou domluvila další spolupráci a v průběhu roku jsem pravidelně docházela a prostudovala tak každý spis. Zajímaly mě tyto informace: pohlaví, věk, na základě jakého podkladu bylo dítě do zařízení přijato, jakou třídu a jaký druh školy navštěvuje, kolik času v DDÚ strávilo, kam z DDÚ půjde a odkud přichází, jaká je jeho rodina, zda má sourozence, jaký je hlavní důvod přijetí, zda má jedinec výchovné problémy, příp. poruchu chování, zda spáchal trestný čin, zda respektuje rodiče, jestli uvedl nebo bylo zjištěno, že požíval alkohol nebo užíval drogy, zda bylo dítě týráno, jaké je jeho IQ, zda má psychiatrickou anamnézu, zda předcházelo nějaké opatření – dohled, pobyt v SVP x příp. v DPL, zda je dítě agresivní či trpí citovou deprivací.

Výsledky šetření jsou shrnuty následovně:

- V roce 2007 přijal Dětský diagnostický ústav v Liberci celkem 276 dětí.

Graf č. 15 – Počet dětí přijatých v r. 2007 do DÚ v Liberci – podle pohlaví

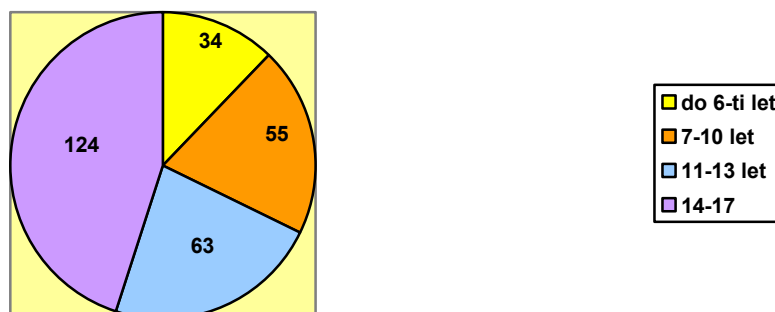

58% přijatých dětí tvořili chlapci.

- Průměrný věk těchto dětí byl 11,74.

¹³¹ Informace do této části práce byly získány v průběhu března 2007 až ledna 2008 při pravidelných docházkách do Dětského diagnostického ústavu v Liberci, při kterých byly studovány spisy všech dětí, které zařízení v roce 2007 přijalo.

Graf č. 16 - Ve sledovaném roce dosáhly přijaté děti věku v rámci těchto věkových kategorií:

Z tohoto zjišťujeme, že 45% tvořily děti ve věku 14 – 17 let.

Tabulka č. 11 Děti byly do zařízení přijaty na podkladě:

Přijetí na podkladě:	Počet dětí:
Narížena ústavní výchova	72
Předběžné opatření	200
Dobrovolný pobyt	3
Narížena ochranná výchova	1

72% dětí bylo přijato na podkladě předběžného opatření.

Tabulka č. 12 Počet dětí v členění dle třídy, kterou navštěvují:

Dítě dochází do ročníku školy:	Počet dětí
Dítě před nástupem povinné šk.docházky	38
1.až 3.třída	50
4.až 5.třída	35
6.až 7.třída	72
8.až 9.třída	81

Největší skupinu dětí tvoří žáci od 6. do 9. třídy.

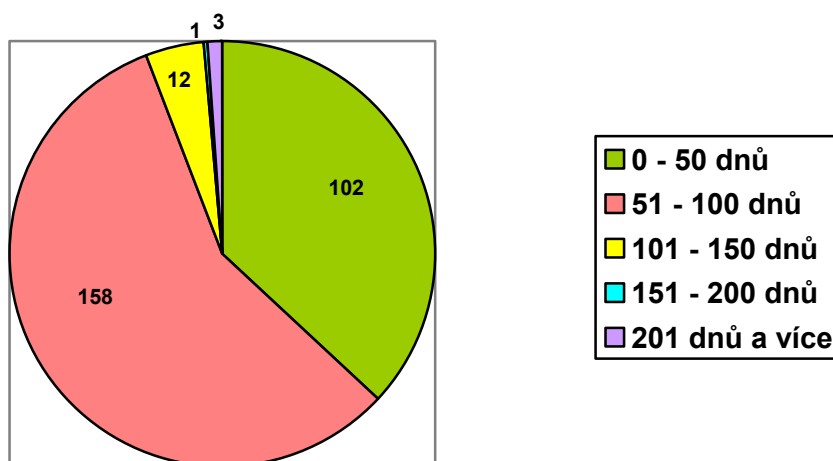
Tabulka č. 13 - Typ školy, kterou dítě navštěvuje:

Mateřská škola	38
Základní škola	136
Speciální škola	20
Praktická škola	82

Takřka 50% dětí bylo žáky základní školy a 30% žáků školy praktické.

- Průměrná délka pobytu dítěte činí 59 dnů.

Graf č. 17 Doba pobytu dětí v DDÚ v roce 2007

Nejběžněji trval pobyt dítěte od 51 – 100 dnů, dále pak méně jak 50 dnů a jen ojediněle (čekání na uvolnění kapacity v předem domluveném zařízení) docházelo k případům pobytu delším než 100, příp. 200 dnů.

Tabulka č. 14 Dítě se před přijetím do DDÚ nacházelo v péči:

Místo, odkud dítě přišlo	Počet dětí
Rodina	81
Matka	99
Otec	25
Prarodiče	20
Teta	3
Pěstounka	5
Dětský domov	25
Dětský domov se školou	2
Klokánek	2
Přítel	2
Sestra	5
DPL – příp. jiné odd. Nemocnice	6
Nádraží (opuštěn matkou – 2 dny bezprizorní)	1

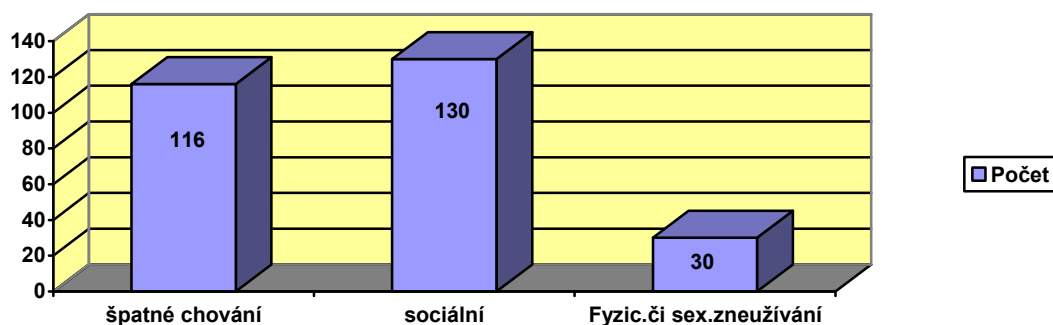
Z tabulky č. 14 můžeme vyčíst, že nejčastěji přicházejí do DDÚ děti z péče matky (36%), dále pak z úplných rodin 29%.

Tabulka č. 15 Dítě po odchodu z DDÚ bylo předáno do péče:

Místo, kam dítě odchází	Počet dětí
Domů	25
Prarodiče	2
Teta	1
Pěstounka	2
Dětský domov	143
Dětský domov se školou	41
Výchovný ústav	60
K 31.1.2008 stále na útěku	2

Nejvíce dětí přecházelo do dětských domovů (52%), dále pak do výchovných ústavů (22%), dětských domovů se školou (15%). Domů odešlo 9% dětí.

Graf č. 18 Hlavní důvod, pro který bylo dítě do DDÚ přijato:

Důvody přijetí převažují sociální. Z důvodu špatného chování bylo přijato 42% dětí.

Předpoklad o tom, že nejčastějším důvodem pro umístění dítěte do DDÚ jsou problémy výchovné se nepotvrdil. Převažují důvody sociální, nicméně výchovné problémy má – jak vyplývá z tabulky č. 16, 58% dětí.

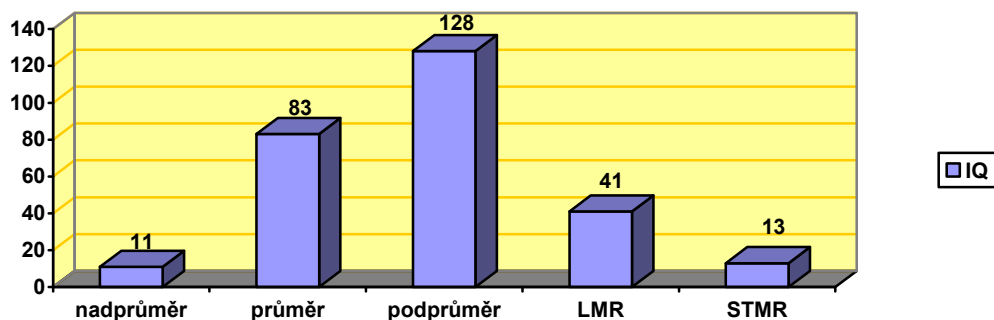
Tabulka č. 16 Další sledované skutečnosti u jednotlivých dětí z DDÚ:

Zjištěná skutečnost	Počet dětí
Výchovné problémy	161
Porucha chování	113
Páchání trestné činnosti	68
Nerespektování rodičů	134
Alkohol	40
Drogy	42
Fyzické násilí na dítěti	18
Sexuální zneužití dítěte	12
Zanedbání péče	78

Z tabulka č. 16 vyplývá, že určité výchovné problémy mají i děti, u nichž hlavním důvodem přijetí nebylo špatné chování. Téměř 49% přijatých dětí nerespektuje své rodiče. Cca 41% dětí má poruchu chování. U 28% dětí rodiče zanedbali svoji péči.

Graf č. 19 Úroveň inteligence u přijatých dětí v DDÚ

Ze závěrečných zpráv psychologů byly čerpány informace o tom, jak jsou na tom děti s rozumovými schopnostmi. Nejvíce dětí se nachází v pásmu podprůměru (46%), dále pak v pásmu průměru (30%). Pod zkratkou LMR se skrývá lehká mozková retardace a pod STMR středně těžká mentální retardace.

Úroveň inteligence není faktorem, který by významnějším způsobem ovlivňoval míru pravděpodobnosti vzniku poruchového chování. Děti i dospívající s narušeným chováním sice mívají v průměru o něco nižší inteligenci než je průměr populace, ale na druhé straně se vyskytují i asociální jedinci s nadprůměrnými schopnostmi. Poruchové chování bývá často spojeno se školním selháním, na němž se významně podílí spíše sociokulturní zanedbanost a celkově nepříznivá konstelace zátěžových faktorů. Negaci plnění školních povinností lze chápat jako jednu ze složek, často generalizovaného, odmítavého postoje k sociálním normám dané společnosti.¹³²

¹³² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Úvod do vývojové psychopatologie IV*. 1.vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003, s. 37.

Tabulka č. 17 Informace o tom, zda předcházel přijetí dítěte do DDÚ nějaké opatření a informace o tom, zda má dítě psychiatrickou anamnézu, zda se pokusilo o sebevraždu, zda je agresivní a citově deprivované.

Psychiatrická anamnéza	53
Suicidální pokus	9
Pobyt v dětské psychiatrické léčebně	24
Pobyt ve středisku výchovné péče	11
Nañizen dohled	18
Dítě je agresivní	59
Dítě s citovou deprivací	43

Bylo zjišřeno, že pobyt ve Středisku výchovné péče předcházel před umístěním do DDÚ jen u necelých 4% dětí. U 19% dětí byla zjišřena psychiatrická anamnéza a 21% dětí je agresivních. O sebevraždu se v minulosti pokusilo cca 3% dětí.

Tabulka č. 18 Rodinné zázemí dětí z DDÚ

Úplná rodina – bez níže uvedených problémů	47
Rodiče rozvedeni	81
Rodiče holdující alkoholu x bezdomovci	21
Rodiče zneužívají drogy	5
Rodiče s psychiatrickou diagnózou	7
Rodiče x rodič ve VTOS	44
Rodiče vedou nemravný život	3
Rodiče nemají o dítě zájem	31
Matka zemřela	8
Otec zemřel	14
Rodina sociálně slabá nebo PID	9
Rodiče odjeli do ciziny /VB,Slovensko/	6

Tabulka č. 18 nám odpovídá na otázku, jaké zázemí, čímž myslíme rodinu, děti přijaté do DDÚ mají. Tak např. téměř 30% rodičů bylo rozvedených. 17% dětí pochází z úplné rodiny, u kterých nebyl shledán žádný z problémů, které se objevovaly častěji v jiných případech. Téměř 16% dětí má (nebo v nejbližších dnech bude mít) minimálně jednoho z rodičů ve výkonu trestu odnětí svobody.

- Jen 53 dětí (19%) z celkového počtu 276 nemá sourozence.

To by bylo k závěrům z šetření vše a nyní se zaměříme na výsledky z pozorování.

POPIS KONKRÉTNÍHO ZAŘÍZENÍ ¹³³

* Dětský diagnostický ústav, středisko výchovné péče, základní škola, mateřská škola a školní jídelna, Liberec, U Opatrovny 3.

Kapacita: 60 dětí

Počet skupin: 6 školních + 2 předškolní

Dělení do skupin dle věku a školy (děti z jedné třídy jsou i ve stejné skupině)

Počet dětí na pokoji: 2 – 3 (předškolní děti jsou umístěné společně)

Struktura zaměstnanců: ředitelka, psychologové, etopedi, učitelé, vychovatelé, pomocní vychovatelé, zdravotnice, sociální pracovníce, ekonomičtí pracovníci, provozní pracovníci /kuchař, uklízečky, řidiči, údržbáři, švadlena/.

Dětský diagnostický ústav se nachází nedaleko centra Liberce ve zrekonstruované budově. Jedná se o velkou budovu s pokoji, hernou, jídelnou a kanceláři, která je propojena s přístavbou, která slouží pro účely zdejší školy. Ve zrekonstruovaných prostorách je k dispozici i samostatný byt pro 3+3 děti, který se zatím nevyužívá /využívat se začne od dubna 2008/. Do tohoto bytu budou vytipovány konkrétně dle situace děti, které tak budou mít možnost prožít chvíle v DDÚ v podobě přibližující se rodinnému životu.

Dětský diagnostický ústav v Liberci je zařízením pro výkon ústavní a ochranné výchovy a plní též významnou funkci v oblasti prevence. Plní jak funkci diagnostickou, tak funkci terapeutickou. Velký důraz je kladen na spolupráci s rodinou. Rodičům umístěných dětí zde poskytují sociální pomoc, poradenství, krizovou intervenci a vedení.

V zájmu zachování sourozeneckých vazeb jsou do zařízení přijímány i děti mimo věkovou hranici od 3 let do ukončené školní docházky.

Kromě propracovaného režimu je zde velmi pěkným způsobem prováděna komunitní práce - a DDÚ funguje skutečně jako systém (elementy systému: režim, hodnocení, klima, estetika prostředí, interpersonální vztahy, obousměrně propustná komunikace, skupina výchovná, skupina terapeutická, třída, zájmová činnost, schránka důvěry, komunita, spolupráce s rodinou, dětská samospráva pod vedením vedoucího vychovatele). Jednoduchost, přehlednost a srozumitelnost systému, zpětné vazby, stabilita, pocit jistoty a bezpečí, jednoznačnost konání,

---

¹³³ Informace do této části práce byly získány v průběhu odborné praxe ve druhém ročníku, a to pozorováním, rozhovory s jeho pracovníky i přítomnými dětmi a studiem předložených materiálů (osobních spisů dětí, a vnitřními předpisy této organizace)

život dětí v realitě bez idealizací, ale s podporou dospělých, jsou trvalými terapeutickými prioritami.

Děti jsou přijímány na základě rozhodnutí soudu o ústavní či ochranné výchově nebo o předběžném opatření. Několik dětí se přijímá i na základě dohody o dobrovolném pobytu (dohoda mezi rodiči, DDÚ a příslušným OSPOD). Počet dobrovolných pobytů závisí na vytiženosti DDÚ ústavními výchovami a předběžnými opatřeními, které je nutno brát přednostně. Děti jsou rozmísťovány z DDÚ po projednání každého případu dislokační poradou DDÚ na základě komplexního hodnocení do 29 zařízení náhradní výchovy severočeského regionu.

Do zařízení jsou přijímány děti s poruchami chování i děti bez poruch chování, chlapci i dívky, děti s mentální retardací i normálními a nadprůměrnými rozumovými schopnostmi, „hraniční“ děti – s psychiatrickou indikací, děti s vážnějším somatickým a smyslovým handicapem (děti nedoslýchavé i hluchoněmé), děti tělesně postižené – složení dětí se průběžně kvalitativně mění dle umístění z terénu. Mezi dětmi se najdou i experimentátoři s drogami.

Při DDÚ Liberec se žáci vyučují v základní škole a v základní škole praktické. Žáci základní školy speciální se vzdělávají podle individuálních výukových plánů. Škola má šest tříd, přičemž v každé třídě je několik oddělení. Stěžejní výukovou metodou je individuální přístup a respektování odlišností žáků. Zcela výjimečně může i dítě s nařízenou ústavní výchovou, či předběžným opatřením docházet do městské školy mimo areál DDÚ, pokud je toto dítěti ku prospěchu (příprava na přijímací zkoušky u vycházejících dětí v konkurenčním prostředí běžné školy, testování diagnostiky DDÚ v reálných podmínkách běžné školy, atd.).

Každý týden se tu koná pravidelná dislokační porada, které jsou přítomni – ředitelka, sociální pracovníce, psychologové a etopedi, hlavní vychovatel, zdravotnice a kde se řeší, které děti a kam budou předány. Každý psycholog se snaží, aby dítě, které měl ve své skupině, bylo zařazeno co nejlépe a lobuje za něho. Zvažují se všechna pro a proti, obzvláště v hraničních případech, kdy není zcela patrné, zda je výhodnější předat dítě do dětského domova či raději do zařízení s přísnějším režimem – tedy dětského domova se školou či výchovného ústavu. Předání do určitého zařízení je také závislé od jeho volné kapacity, velkou roli hrají

sourozenecké vztahy, které DDÚ podporuje a dbá se o to, aby rodina – pokud nějaká je a jeví o dítě zájem – měla do zařízení nějaké slušné spojení – zejména v případech, kdy se dítě z důvodu plné kapacity – přerazuje do jiného kraje. Na poradě jsou také řešeny žádosti ředitelů různých zařízení spadajících do působnosti DDÚ Liberec o přerazení jejich svěřenců do jiného zařízení s uvedením důvodů /např. automutilace, asociální jednání, útky/.

Další pravidelnou akcí diagnostického ústavu je komunita. Koná se zde každé pondělí od 13,15 hodin. Účastní se jí všechny děti /kromě předškoláčků/ a dospěláci, kteří mají službu – tzn. učitelé, vychovatelé, sociální pracovníce, paní ředitelka, psychologové a etopedi. Po krátkém úvodu jsou požádáni všechny nové děti, aby se postavily, řekly své jméno, odkud a proč sem přicházejí a co rády dělají. Pak se představí nové tváře z řad dospělých a hosté. Poté ostatní zazpívají novým členům písničku. Pak ředitelka oznámí, které děti tento týden odjedou a kam budou přerazeni. Bylo zajímavé pozorovat, jak i s těmi největšími „zlobivci“ oznámení, že budou předáni do konkrétního výchovného ústavu zamávalo. Děti mají dobré povědomí o tom, co který ústav nabízí. Po tomto oznámení se ujímají slova dospělí a mohou říci dětem na rozloučenou co chtějí, popřát jim, poradit na co si dát pozor atd. Následuje gratulace dětem, které v tomto týdnu oslaví svátek nebo narozeniny. Pak se mohou zeptat děti na co chtějí a poté paní ředitelka čte vzkazy ze schránky důvěry, kam mohou děti i anonymně psát svá přání, pozdravy, stesky atd. Poté paní ředitelka shrne co se za poslední dobu významného událo – sportovní aktivita, kulturní akce atd. Závěrem má vždy někdo z dospělých za úkol připravit hru pro děti i přítomné dospělé.

Další pravidelnou akcí zde je hodnocení dětí. Koná se pravidelně každý pátek po obědě – od 13. hod. Děti se sejdou v jídelně a sedí rozděleni po skupinách spolu se svým vychovatelem. Účastní jsou ovšem i všichni učitelé, psychologové, etopedi. Dospělá osoba, která hodnocení moderuje vždy vybere konkrétní skupinu a z ní pak jednotlivě každé dítě. Děcko, o kterém se hovoří – stojí. Nejprve přečte moderující celkové skóre černých a červených bodů, které dítě za uplynulý týden nasbíralo, od toho se odvíjí též výše kapesného, kterou moderující přítomným oznámí a případně seznámí přítomné se zásadními událostmi minulého týdne související s dítětem – útek, hrubé chování, nekázeň nebo naopak pochválí za vzorné chování. Poté dostává slovo učitel a sdělí své dojmy ze spolupráce s dítětem v uplynulém týdnu ve škole. Například chválí dítě za aktivitu, snaživost, pílí, či naopak přítomným sděluje, že spolupráce byla obtížná, že dotyčný neustále vyrušoval atd. Poté pokud cítí psycholog či etoped potřebu ještě něco sdělit, učiní tak. Takto se hodnotí všechny přítomné děti, kromě dětí

předškolních. Atmosféra na komunitě i hodnocení je velmi příjemná – na člověka mimo diagnostický ústav zajisté velmi zapůsobí - mezi dospělými nebyl nikdo, kdo by k dětem mluvil bez zájmu, naopak každé sdělení bylo velmi osobní, ze srdce a ve snaze pomoci dítěti, postrčit ho správným směrem.

Tímto bychom uzavřeli část informující o výsledcích šetření v Dětském diagnostickém ústavu v Liberci a budeme pokračovat informacemi o dalších typech školských zařízeních určených pro výkon ústavní výchovy.

4.7.2.2.1.2 Dětský domov (DD)

Dětský domov pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Do dětského domova mohou být umístovány děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Do dětského domova se rovněž umísťují nezletilé matky spolu s jejich dětmi.¹³⁴

- **Z celkového počtu 7 532 dětí**, které během deseti let (1995 – 2004) opustily dětské domovy, jich 2 328 (31%) **spáchalo trestnou činnost**. Z dětí, které se trestné činnosti dopustily, se 87,5% dopustilo trestné činnosti až po opuštění institucionální péče.

Průměrná délka pobytu dětí v dětských domovech je 4,5 roku.¹³⁵

- **V roce 2007** bylo v ČR celkem **155 dětských domovů** a k 31.10.2007 v nich bylo celkem **4 618 dětí**. Počet zařízení neustále stoupá (např. v roce 2000 to bylo 127 zařízení) – počet dětí ovšem nijak výrazněji neroste (v roce 2000: 4624 dětí).¹³⁶

---

¹³⁴ Podrobná analýza těchto zařízení není účelem této BP.

¹³⁵ Informace k problematice svěřenců jednotlivých typů zařízení pro výkon ústavní, resp. ochranné výchovy – dostupné na: <http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/priloha1.pdf> [10.3.2008].

¹³⁶ Statistiky Ústavu pro informace ve vzdělávání – dostupné na: <http://stistko.uiv.cz/vo/ra.asp?pokres=&pzriz=&ptyp=&agr=7&TT=X> [10.3.2008].

4.7.2.2.1.3 Dětský domov se školou (DDŠ)

Účelem je zajištění péče dětem:

- 1) **s nařízenou ústavní výchovou** v případě, že **mají závažné poruchy chování** nebo které pro svou přechodnou nebo trvalou **duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči.**
- 2) **s uloženou ochrannou výchovou**

Při splnění podmínek bodu 1) nebo 2) je zde zajišťována péče nezletilým matkám.

DO DDŠ mohou být umístěny děti zpravidla od 6-ti let do ukončení povinné školní docházky. Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovní právní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu.

Dětské domovy se školou lze zřizovat odděleně pro děti s ústavní a ochrannou výchovou nebo se v nich zřizují rodinné skupiny odděleně.¹³⁷

- **Z celkového počtu 989** dětí, které během let 1995 – 2004 opustily dětské domovy se školou, jich **73% spáchalo trestnou činnost.** 298 dětí se dopustilo trestné činnosti před a během institucionální péče a 654 dětí se dopustilo trestné činnosti po propuštění z institucionální péče. U 119 dětí byla po skončení institucionální péče evidována násilná trestná činnost. Řada dětí spáchala desítky trestných činů, aniž jim byla změněna ústavní výchova v ochrannou. **Průměrná délka pobytu** dětí v dětských domovech se školou je **2,4 roku.**¹³⁸
- V roce 2007 bylo v ČR celkem 28 dětských domovů se školou a k 31.10.2007 v nich bylo celkem 674 dětí.¹³⁹

---

¹³⁷ Podrobná analýza těchto zařízení není účelem této BP.

¹³⁸ Informace k problematice svěřenců jednotlivých typů zařízení pro výkon ústavní, resp. ochranné výchovy – dostupné na: <http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/priloha1.pdf> [10.3.2008].

¹³⁹ Statistiky Ústavu pro informace ve vzdělávání – dostupné na: <http://stistko.uiv.cz/vo/ra.asp?pokres=&pzriz=&ptyp=&agr=7&TT=X> [10.3.2008].

4.7.2.2.1.4 Výchovný ústav (VÚ)

Pečuje o děti starší 15-let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v DDŠ. Výjimečně, v případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou mladší 15-ti let.¹⁴⁰

Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti s nařízenou ústavní a uloženou ochrannou výchovou, popřípadě jako výchovný ústav nebo výchovná skupina pro tyto dvě kategorie dětí.¹⁴¹

Pedagogičtí pracovníci v těchto školských zařízeních musí splňovat podmínky zák. č. 563/2004 Sb. a dále podmínku psychické způsobilosti.¹⁴²

- Z celkového počtu **7 009** dětí, které během let 1995 – 2004 prošly výchovnými ústavami jich 5 510 (78%) spáchalo trestný čin. Z celkového počtu dětí, které se trestného činu dopustily, se 39 % dopustilo trestné činnosti před a během institucionální péče a 61% po propuštění.

Jen u 240-ti dětí byla nařízena ochranná výchova.

Průměrná délka pobytu dětí ve výchovných ústavech je 1,3 roku.

- V roce 2007 bylo v ČR celkem 33 výchovných ústavů a k 31.10.2007 v nich bylo celkem 1430 dětí.¹⁴³

---

¹⁴⁰ Podrobná analýza těchto zařízení není účelem této BP.

¹⁴¹ Srov. § 14 zákona č. 109/2002 Sb., o ústavní výchově, v platném znění.

¹⁴² Srov. § 18 zákona č. 109/2002 Sb., o ústavní výchově, v platném znění.

¹⁴³ Statistiky Ústavu pro informace ve vzdělávání – dostupné na:

<http://stistko.uiv.cz/vo/ra.asp?pokres=&pzriz=&ptyp=&agr=7&TT=X> [10.3.2008].

4.7.2.2.2 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA VE ZDRAVOTNICKÝCH ZAŘÍZENÍCH - KOJENECKÉ ÚSTAVY

Kojenecké ústavy ¹⁴⁴ (dále jen KÚ) jsou zdravotnická zařízení, která poskytují komplexní péči dětem od narození do tří let věku (do 1 roku v Kojeneckých ústavech a od 1 do 3 let v dětských domovech), jejichž zdravotní stav a zdárný vývoj je ohrožen a které nemohou ze závažných důvodů vyrůstat ve vlastní rodině nebo se o ně vlastní rodiče nemohou, nechtějí či nedokáží postarat. Jedná se o kojence zanedbávané v původní rodině, trvale stresované extrémními životními podmínkami, v krajním případě děti týrané. Starají se tu o děti opuštěné i o děti matek s různými typy závislosti (alkohol, drogy).

Děti jsou přijímány na žádost vlastních rodičů či na základě soudního rozhodnutí.

O děti přímo pečuje zkušený personál, dětské sestry, psycholog, dětské sestry, rehabilitační a sociální pracovnice.

Určité procento dětí přichází z novorozeneckých oddělení jako děti "nechtěné" s perspektivou umístění do náhradní rodinné péče. Řada dětí má specifické zdravotní problémy. Jedná se o děti rizikové, s nízkou porodní hmotností, s různými typy vrozených vad. Děti s lehčími typy postižení vyrůstají mezi svými vrstevníky. Děti s těžšími typy postižení a závažnými vrozenými vadami vyžadují specifickou ošetrovatelskou péči a trvalý lékařský dohled.

Tabulka č. 19 Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let ¹⁴⁵

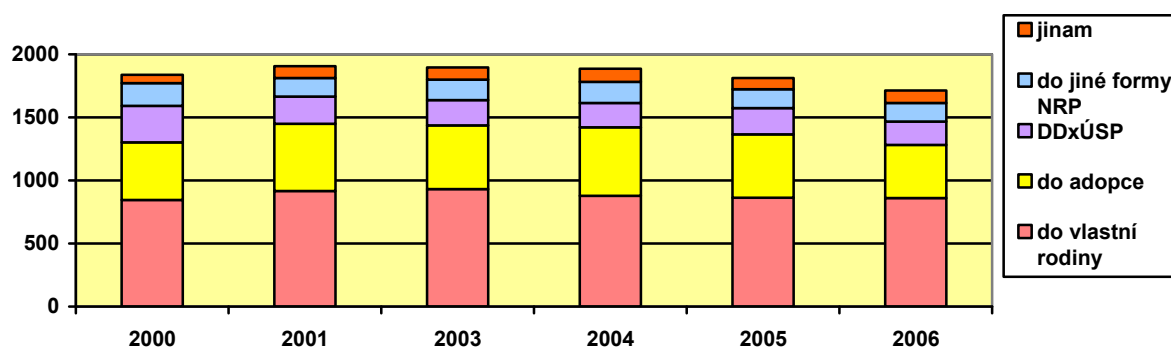
Rok	Počet KÚ k 31.12	Počet umíst.dětí k 31.12.	V daném roce celkem přijato dětí	Z toho			
				Ze sociálních důvodů	Ze zdravotních Důvodů	Romských	Týraných
2000	39	Neuv.	1842	57,4%	23,6%	26,3%	2,7%
2001	39	Neuv.	1867	60,3%	22,3%	25,3%	2,6%
2003	38	Neuv.	1905	44%	30,7%	23,8%	2,2%
2004	37	1570	1871	45,6%	32,6%	22,34	2,4%
2005	37	1565	1847	47%	32%	28,3%	2,8%
2006	34	1470	1673	51%	31%	20,6%	2,2%

¹⁴⁴ Srov. § 35 – 38 zákona č. 20/1966 Sb., v platném znění a § 20 Vyhl. MZd č. 242/1991 Sb., v platném znění

¹⁴⁵ Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let v jednotlivých letech – dostupné na: http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=kojeneck&region=100&kind=21&mnu_id=6200 [10.3.2008].

Z tabulky č. 19 vidíme, že počet zařízení i počet přijatých dětí se rok od roku snižuje. Děti jsou přijímané zejména ze sociálních a dále pak ze zdravotních důvodů. Velké procento tvoří romské děti.

Graf č. 20 Propuštěné děti z kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let v členění dle toho, kam odcházejí¹⁴⁶

Z uvedeného grafu vidíme, že převážná část dětí z kojeneckých ústavů odchází do vlastní rodiny. Druhou velkou skupinu dětí tvoří děti odcházející do adopce.

Podle dostupných údajů cca 84% dětí z těchto zařízení se dostává do rodiny (cca 28% do osvojení, cca 8% do pěstounské péče a cca 49% zpět do vlastní rodiny) Zbytek dětí pak přechází do jiných zařízení. Část dětí přechází do ústavů sociální péče (MPSV), ostatní děti do dětských domovů resortu MŠMT.

Pobyt dítěte bez rodinného zázemí v KÚ a DD je třeba chápat jako přechodné a krizové řešení státu v péči o tyto děti. Hlavním cílem pracovníků KÚ a DD do 3 let věku je předání dětí do vlastní či náhradní rodinné péče. MZ není garantem náhradní rodinné péče, ale díky garanci výše uvedených zařízení se na této péči významně podílí. V souladu se zákonem č. 20/1966 Sb. patří KÚ a DD (spolu s jeslemi) mezi zvláštní dětská zařízení, která pečují o všestranný rozvoj dítěte do 3 let. V souladu se zákonem č. 48/1997 Sb. je poskytovaná péče v KÚ a DD hrazena z prostředků zřizovatele, a to včetně primární zdravotní péče (preventivní prohlídky, očkování apod.). Odborná zdravotní péče je hrazena z prostředků veřejného zdravotního pojištění. Zřizovateli KÚ a DD jsou převážně krajské úřady. Dětem je v KÚ a DD poskytována komplexní péče zahrnující péči zdravotní (diagnostickou, léčebnou, preventivní,

¹⁴⁶ Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let v jednotlivých letech – dostupné na: http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=kojeneck&region=100&kind=21&mnu_id=6200 [10.3.2008].

rehabilitační, logopedickou), ošetřovatelskou, psychologickou, psychoterapeutickou, výchovnou, sociální, a to vzhledem ke specifickým potřebám daného věkového období a značné míry rizikovosti dítěte v tomto věkovém období.

KÚ a DD procházejí t.č. procesem transformace v zařízení tzv. rodinného typu a v tzv. dětská centra s poskytováním komplexní péče včetně péče ambulantní, respitní i péče pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

4.7.2.2.3 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA V ÚSTAVECH SOCIÁLNÍ PÉČE

V ústavech sociální péče (ÚSP) je ústavní výchova vykonávána v domovech pro osoby se zdravotním postižením¹⁴⁷, kde se poskytují pobytové služby osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu zdravotního postižení, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby. Tato služba poskytuje ubytování, stravu, pomoc při zvládnání běžných úkonů péče o vlastní osobu, pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.¹⁴⁸

Tabulka č. 20 Ústavy sociální péče- Průměrný počet svěřenců v zařízeních – celoroční a týdenní pobyty¹⁴⁹

ROK	Ústav pro TP mládež		Ústav pro TP mládež s přidruženým MP		Ústav pro TP mládež s více vadami		Ústav pro MP mládež		Vesničky SOS, Zvl. zařiz. pro výkon pěst.p.	
	Celoroč. pobyty	Týdenní pobyty	Celoroč. Pobyty	Týdenní pobyty	Celoroč. pobyty	Týdenní pobyty	Celoroč. Pobyty	Týdenní Pobyty	Celoroč. pobyty	Týdenní pobyty
1998	278	311	365	59	38	72	7977	791	266	0
1999	257	315	370	72	38	72	8512	793	237	0
2000	328	256	389	72	38	52	8598	738	238	0
2001	169	190	387	84	146	55	8526	641	260	0
2002	166	196	392	80	225	59	8596	681	233	0
2003	83	219	298	74	192	66	7936	585	242	0
2004	30	167	375	129	94	10	7868	548	20	0
2005	59	228	526	121	40	67	6567	572	37	0
2006	61	236	385	120	44	65	6283	505	32	0

¹⁴⁷ Srov. § 48 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.

¹⁴⁸ Podrobná analýza těchto zařízení není účelem této BP.

¹⁴⁹ Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 1998 až 2006. 1.vyd. Praha: MPSV, 1999 až 2007, kap.8.

Z tabulky č. 20 vidíme, že největší podíl v ÚSP tvoří ústavy pro mentálně postižené. Průměrný počet svěřenců se zde ovšem rok od roku snižuje. Tento trend je podobný i u ústavů pečujících o ostatní typy postižených jedinců.

4.7.2.3 SOUČASNÉ PROBLÉMY ÚSTAVNÍ VÝCHOVY

Životní podmínky pro děti v ústavech a péče o ně se v poslední době razantně zlepšily. Přesto se dnes ústavní výchova kritizuje a velká pozornost je směřována různým formám náhradní rodinné péče, Klokánkům aj.

V současné době máme ve výchovných zařízeních cca 7 500 dětí a téměř všechny kapacity naplněny. Jedním z důvodů této situace je chybějící prevence selhání rodiny, ne vždy promyšlené umístování dětí do ústavní výchovy (někdy předčasné, někdy pozdní), absence práce s rodinou po odejmutí dítěte atd. Oproti evropským a západoevropským zemím má péče v našich zařízeních řadu specifických, přičemž mezi nejalarmující patří skutečnost, že přibližně 70% dětí se umísťuje akutně – na základě předběžného opatření – ze dne na den.¹⁵⁰

Tety vychovatelky v dnešních ústavech většinou pro děti dělají maximum, ale mámu s tátou nemohou nahradit. Dětský domov je umělý svět, a přesto, že je snaha vytvořit podmínky, které se co nejvíce přibližují reálnému životu, máma a táta, jež by byli přirozeným vzorem, citelně chybí. Proto jsou všechny děti, u nichž není perspektiva návratu do původní rodiny, navrhovány do náhradní rodinné péče.

Nevýhody ústavního prostředí jsou očima Fondu ohrožených dětí zejména tyto¹⁵¹: je to nepřirozené a umělé prostředí. Dítě tam není pro nikoho jedinečné a nikdy nemůže být na prvním místě. Ústav je zkrátka vždycky jenom ústav, nikoliv domov. Dítě v ústavu nevyrostá od narození do dospělosti s rodiči, pro které by mělo být nejdůležitějším dítětem na světě. Dospělí vychovatelé se mění a střídají, ze zcela vnějších důvodů odcházejí a přicházejí – navázat za těchto okolností pevné a stálé vztahy je velmi obtížné.

---

¹⁵⁰ Srov. Národní zpráva o rodině, s.17 – dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf [30.11.2007].

¹⁵¹ Srov. <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].

Mezi hlavní nedostatky a problémy ústavní výchovy můžeme určitě zařadit to, že problematika je rozdělena do působnosti třech resortů:

1. ministerstva zdravotnictví (kam patří kojenecké ústavy)
2. ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (kam patří diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy)
3. ministerstva práce a sociálních věcí (kam patří Ústavy sociální péče)

– což má za následek: ¹⁵²

- rozdělování sourozenců podle věku a zdravotního stavu,
- časté střídání ústavních zařízení - ze zdravotnických do školských. Tříleté dítě vystřídá čtyři zařízení - kojenecký ústav, dětský domov pro děti do tří let, diagnostický ústav a školský dětský domov,
- mimořádně velký nedostatek podnětů u dětí do tří let, které jsou vychovávány ve skupinách až deseti dětí stejného věku na jednu sestru a nemají možnost čerpat podněty od starších dětí,
- velmi časté střídání personálu pečujícího o děti ve zdravotnických zařízeních. O jedno dítě vyrůstající zde od narození do tří let pečuje postupně nejméně 28 zdravotních sester - děti podle věku a stupně svého vývoje přecházejí zpravidla do sedmi samostatných oddělení, přičemž v každém se střídají čtyři sestry.
- zbytečnou diagnostiku dětí bez poruch chování a jejich společnou výchovu s dětmi se zkušenostmi s kriminalitou, drogami, alkoholem a prostitucí.

Klientela ve výchovných ústavech se proti minulým letům výrazně změnila. Je nejenom agresivnější, ale většinou také sociálně zdatnější, uvědomující si svá práva (již ne své povinnosti) a více sebevědomá. Výchovný pracovník dneška musí zákonitě volit při pozitivním ovlivňování jiné přístupy v komunikaci než v letech minulých.

4.7.2.3.1 VÝSLEDKY Z PRŮZKUMU PROVEDENÉHO MINISTERSTVEM ŠKOLSTVÍ MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY VE SPOLUPRÁCI S POLICIÍ ČR

Problematikou péče o děti, které opouštějí zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy se dnes již zabývá i vláda. Důvodem, jsou mimo jiné i výsledky z rozsáhlého průzkumu, které provádělo MŠMT ve spolupráci s Policií ČR. V jeho rámci byla zpracována data dětí, které opustily zařízení v působnosti MŠMT během let 1995 – 2004. Cílem tohoto pracného a svým způsobem unikátního průzkumu, při kterém bylo zpracováno 13 údajů ke každému ze 17 454

¹⁵² Srov. <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].

dětí, bylo identifikovat problémy ve fungování systému péče o ohrožené děti. Statistické zpracování dat bylo provázeno rozhovory s odborníky, kteří v rámci systému pracují.¹⁵³

„Z poznatků pracovníků zařízení pro výkon institucionální péče vyplývá, že přibývá dětí se závažnými problémy – zvyšuje se počet dětí s diagnostikovanou psychiatrickou diagnózou, dětí s dědičnou dispozicí k asociálnímu jednání a dětí s neurologickým poškozením mozku.“¹⁵⁴

Praxe českého státu při odebírání dětí z rodin se stala terčem kritiky Evropské komise i Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD). Podle OECD v českých kojeneckých ústavech končí z 10 000 dětí 60 – naproti tomu 31 na Slovensku, 9 v Polsku a 3 v Rakousku. OECD ve své zprávě za rok 2006, která hodnotí situaci ohledně odebírání dětí v evropských zemích, konstatuje, že finanční či bytová situace nesmí být důvodem k odebrání dětí z rodiny.¹⁵⁵

Během let 1995 – 2004 opustilo institucionální péči celkem 17 454 dětí. Celkově se trestné činnosti dopustilo 9 751 dětí (tj. 56%). Z celkového počtu dětí se před a během pobytu v institucionální péči dopustilo trestné činnosti pouze 3 209 dětí, tj. 18%. To znamená, že žádné trestné činnosti se před a během pobytu nedopustilo 14 245 dětí, tj. 82%. Trestné činnosti až po odchodu z institucionální péče se dopustilo 8 866 dětí, tj. 51% z celkového počtu, z nich do roka po odchodu spáchalo trestný čin 1 681 dětí, tj. asi 10% z celkového počtu.¹⁵⁶

V systému péče o děti ohrožené sociálně patologickými jevy a o děti s kriminální zkušeností nefunguje včasná intervence, jako základní nástroj pro nápravu stavu, resocializaci dítěte a jeho rodiny a odklon dítěte od případné kriminální kariéry jiným způsobem, než jeho umístěním v institucionální péči.

---

¹⁵³ Srov. Hodnocení systému péče o ohrožené děti, s. 2 – dostupné na: http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_systemu3.pdf [10.3.2008].

¹⁵⁴ Hodnocení systému péče o ohrožené děti, s. 3 – dostupné na: http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_systemu3.pdf [10.3.2008].

¹⁵⁵ Srov. Hodnocení systému péče o ohrožené děti, s. 5 – dostupné na: http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_systemu3.pdf [10.3.2008].

¹⁵⁶ Srov. Hodnocení systému péče o ohrožené děti, s. 5 – dostupné na: http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_systemu3.pdf [10.3.2008].

Z celkového počtu **17 454** dětí po skončení institucionální péče: ¹⁵⁷

202 odešlo do azylových domů

352 bylo vzato do vazby nebo nastoupilo výkon trestu odnětí svobody

28 dětí odešlo do psychiatrické léčebny

12308 dětí odešlo do původní rodiny (z těchto dětí se trestné činnosti do 1 roku po odchodu dopustilo 11% a po jednom roce 56% dětí).

1268 dětí odešlo do Domu na půl cesty.

U mnoha dětí se díky umístění v institucionální péči povede jejich sociálně patologický vývoj zbrzdit, nebo dokonce zcela zastavit. Dítě prožije umístění v ústavu vcelku bezkonfliktně. Poté, když ústav opustí, přichází nedostatečně připraveno na normální život do zcela nepřipraveného prostředí, které s ním nepočítá a s nímž ono neumí zacházet a v němž nedošlo od vyjmutí dítěte k žádné další změně k lepšímu. Toto zjištění jednoznačně vypovídá o tom, že umístění dítěte do institucionální péče v mnoha případech znamená jen jeho detenci a pouhé přerušení sociálně patologického vývoje, který po opuštění ústavu buď dále pokračuje, nebo se díky nevhodným podmínkám, do nichž se vrací, teprve nastartuje.

Naopak poměrně pozitivně vyznívá informace o **dětech, které odešly do individuální formy péče (např. pěstounská péče), z nichž se trestné činnosti dopustilo pouze 17%.** ¹⁵⁸

Některé aspekty trestné činnosti dětí, které opustily institucionální péči v letech 1995 – 2004: ¹⁵⁹

- Nejčastěji páchanou trestnou činností jsou trestné činy majetkové povahy – 85%.
- Násilné trestné činnosti se dopustilo 15% dětí.
- 21 dětí spáchalo trestný čin vraždy.
- Celkový počet dívek, které opustily během 10 let institucionální péči, je 6 800.
- Počet dívek, které se dopustily trestné činnosti je 2 153. Z toho se 10% dopustilo trestné činnosti před nebo během umístění a 90% až po skončení institucionální péče.
- Z celkového počtu 9 751 dětí, které se dopustily trestné činnosti, byla ochranná výchova uložena jen 342 dětem. Fakt, že je ochranná výchova ukládána nesystematicky, nahodile,

¹⁵⁷ Srov. Hodnocení systému péče o ohrožené děti, s. 7 – dostupné na:

http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_systemu3.pdf [10.3.2008].

¹⁵⁸ Srov. Hodnocení systému péče o ohrožené děti, s. 9 – dostupné na:

http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_systemu3.pdf [10.3.2008].

¹⁵⁹ Srov. Hodnocení systému péče o ohrožené děti, s. 13-14 – dostupné na:

http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_systemu3.pdf [10.3.2008].

a že změn v ukládání ústavní v ochrannou výchovu a naopak je využíváno jen zřídka, potvrzují i statistiky Ministerstva spravedlnosti.

- Závažným zjištěním je, že výkon ústavní a ochranné výchovy probíhá neodděleně, a to přesto, že je to dáno ze zákona č. 109/2002 Sb. Podobný problém existuje i u umístěných dětí s psychiatrickou diagnózou.

4.7.2.3.2 DĚTÍ OPOUŠTĚJÍCÍ ÚSTAVY – CHYBĚNÍ NAVAZUJÍCÍ PÉČE

Ze statistických údajů vyplývá, že děti s nařízenou ústavní výchovou a mladí lidé odcházející z dlouhodobé ústavní výchovy jsou více ohroženi sociálně-patologickými jevy než běžná populace a významnou měrou se podílejí na páchání trestné činnosti. Příkladem snahy o nápravu této situace může být činnost Poradenského centra pro děti a mládež s nařízenou ústavní výchovou Centra J.J. Pestalozziho Chrudim¹⁶⁰, které vyplňuje mezery v systému péče o tyto děti. Bližší informace jsou uvedeny v příloze č. 1 této práce.

4.7.2.4 DOPAD ÚSTAVNÍ VÝCHOVY NA DÍTĚ

V r. 1997 vydalo Psychiatrické centrum Praha výzkumnou práci Matějčka, Bubleové a Kovaříka¹⁶¹, v níž autoři na základě dlouhodobého výzkumu, sledujícího třicet dva let vývoj 60-ti dětí, které od útlého dětství vyrůstaly v ústavní výchově, srovnávali tyto děti s dětmi vyrůstajícími v individuální pěstounské péči, SOS dětských vesničkách a ve vlastní rodině. Ze závěrů tohoto unikátního výzkumu vyplývá, že děti z dětských domovů vykazují dnes ve středním věku (průměrný věk 37 let) nízkou společenskou kompetenci, spočívající v nízké úrovni školního vzdělání a nynějšího zaměstnání vzhledem k výsledkům inteligenčních testů ve starším školním věku. Dále je u nich nízký skóre sociální integrace, tresty v dětství (v dětských domovech) hodnotí jako nepřiměřeně přísné. Muži vykazují mimořádně vysokou míru kriminality (54 %, z toho v 79 % se jednalo o vícenásobné recidivisty). Muži mají problémy s láskou a v sexuálních vztazích, jsou častěji "neschopni citové odezvy". Celkově je u mužů z DD zaznamenána vysoká nespokojenost s dosavadním životem.

---

¹⁶⁰ http://www.otevridvere.cz/download/metodicka_prirucka.pdf [30.11.2007].

¹⁶¹ <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].

Autoři Matějček a Dytrych¹⁶² uvádějí, že významný anglický dětský psychiatr se svými spolupracovníky se zabýval tím, co některé lidi, přestože část svého dětství strávili v dětském domově, dokázalo motivovat k tomu, aby se v dalším životě dobře uplatnili. Ukázalo se, že mezi jiným, to byla škola! Někteří z těchto nyní už dospělých lidí vzpomínají, jak jim záchrannou ruku podala například učitelka, která dokázala najít vlohy či talent třeba ani ne k hlavnímu předmětu, ale dítě najednou mělo šanci před ostatními alespoň v něčem vyniknout a získat si tak uznání v dětské společnosti. Dále sem patří zajisté sourozenci. Tam, kde nefungují rodiče a dítě má aspoň sourozence, často se stává, že právě oni jsou pro dítě záchytným přístavem. Pak jsou to ale nepochybně i síly v dítěti samém, které v tomto procesu ochrany, obrany či nápravy účinně pomáhají. Těmto zdrojům říkáme resilience – schopnost dobře se vzpamatovat z nějakého poškození, vzdorovat ohrožení, přestát úraz či chronické zatížení. Autoři pak dále uvádějí příklad¹⁶³ ze svého výzkumu, kdy dnes již dospělým lidem, kteří v dětství prošli dětským domovem, kladli návodné otázky a pod vedením psychologa se měli snažit ve zpětném pohledu přehlédnout svůj dosavadní život a najít v něm momenty, které byly pro relativně úspěšnou další dráhu významné, důležité, či dokonce rozhodující. Několik takových momentů se jim podařilo odhalit. Přitom však bylo jasné, že významnou roli v tomto relativně dobrém vývoji vzdor nepříznivým podmínkám hrál onen klient sám svou povahou, svými postoji a tím, co svému společenskému okolí byl schopen sám v sobě nabídnout. Jeden mladý muž to vyjádřil doslova takto: „*Víte, to musíte mít určitou vstřícnost.*“ Není to tedy pasivní přijímání osudu. V tom slově vstřícnost slyšíme zaměřenou aktivitu směrem k okolní společnosti. Vycházíme vstříc tomu, co se nabízí, co se dá zatím třeba jen vzdáleně očekávat a vyhlížet, co je přítomno teprve „v naději“.

To, co by vedlo k dobrému uplatnění dětí bychom mohli uvést i jako Velkou pětku – BIG FIVE¹⁶⁴ – pět vlastností, které v mnohých studiích vycházejí souhlasně tak, že s poměrně slušnou pravděpodobností předpovídají svému nositeli dobré společenské uplatnění, uspokojivou životní dráhu, a tedy i tzv. šťastný život. Patří sem:

---

¹⁶² Srov. MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1.vyd. Praha: Grada, 2002, s. 108.

¹⁶³ Srov. MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1.vyd. Praha: Grada, 2002, s. 111.

¹⁶⁴ Srov. MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1.vyd. Praha: Grada, 2002, s. 111 - 115.

- inteligence – v pojetí jakési aktivní zvědavosti či otevřenosti vůči novým poznatkům a zkušenostem, schopnost vydávat se na dobrodružné výpravy za poznáním světa, schopnost to nové tvořivě zpracovat apod.
- svědomitost – tuto vlastnost dokreslují přívlastky: spolehlivý, pracovitý, disciplinovaný, pečlivý, pilný, ale i cílevědomý, vytrvalý, rozhodný apod.
- extroverze - otevřenost vůči lidské společnosti.
- přívětivost – takoví lidé si dovedou snáze získat přátele a v nich určitou životní oporu. Bývají charakterizováni jako dobrosrdeční, snášenliví, poctiví, zdvořilí, tolerantní apod. Nejsou sobečtí, nejsou panovační, ani agresivní, nemají rádi hádky a spory, dovedou s druhými vyjít, takže i těm druhým je s nimi dobře.
- citová stabilita – její součástí je i nervová stabilita a odolnost. Jde o člověka klidného, vyrovnaného, který není v napětí, není náladový, úzkostný ani zlostný a má dost sebedůvěry a vnitřní jistoty.

Pokud si dáme těchto pět vlastností dohromady získáme ideál přizpůsobivého, odolného vytrvalého a nezlomného člověka. Ideály jsou tu proto, abychom se jen tak lehce nevzdávali a na dobré cestě za jejich dosažením vytrvali.

5 SHRNUTÍ

Mladí lidé by měli do svého očekávání od života pojmout, započítat, zabudovat požadavek, aby měli děti, které chtějí mít, s tím, s kým je chtějí mít, a v době, která je pro ně příhodná. Na své děti by měli být vnitřně připraveni. Pak by byl problém vyřešen - děti by vyrůstaly ve svých rodinách. Bohužel je to jen přání, realita je jiná.

V oblasti péče o ohrožené děti působí v České republice řada státních, samosprávných a nestátních subjektů a institucí. Mezi těmito skupinami přetrvává více či méně malá spolupráce a koordinace aktivit. Tato situace se projevuje nejčastěji v kooperaci státních a samosprávných subjektů na straně jedné a nestátních na straně druhé. Nestátní subjekty jsou často vnímány jako „nedůvěryhodné, neprofesionální“. V praxi je patrná absence široké nabídky alternativ, odklonových programů, probačních a resocializačních programů a projektů umožňujících dlouhodobou, systematickou a efektivní práci s ohroženými dětmi.

Vznikají nová, finančně (z hlediska vybudování i provozu) velmi nákladná zařízení, jejichž efektivita je s ohledem na perspektivu jejich svěřenců problematická. Institucionální péče široce pojímá děti, kterou jsou odebírány z ekonomických důvodů nebo bytových důvodů, děti se závadovým jednáním a děti delikventní včetně těch s nejzávažnějšími poruchami chování. Dítě, které je z ekonomických nebo bytových důvodů odebráno, nemá často šanci se vrátit do původní rodiny nebo přejít do jiné náhradní formy péče a dlouhodobě zůstává v zařízení kolektivní výchovy, což má negativní dopady na jeho pozdější vývoj. V praxi neexistuje dostatečná nabídka služeb sociální prevence (např. domů na půli cesty) pro mladé dospělé, kteří z těchto zařízení odcházejí zpravidla po nabytí zletilosti.

Výsledkem je stav, který je sice poměrně dobře ošetřený po legislativní stránce, ale který v praxi vykazuje řadu nedostatků, chyb a rezerv. Stav, v němž neexistuje smysluplný systém, jehož cílem je odklon dítěte od kriminální kariéry a rehabilitace jeho rodinného prostředí .

Navzdory tomu, že v minulých letech byla přijata řada zákonů, např. zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, vznikly nové služby (např. Probační a mediační služba ČR) a zařízení (např. nové ústavy pro výkon ústavní, resp. ochranné výchovy), rozšířil se počet nestátních neziskových nebo charitativních organizací, které v oblasti péče s ohroženými a delikventními dětmi vyvíjejí své aktivity, vláda přijala řadu opatření k eliminaci specifických problémů (např. komerčního sexuálního vykořisťování dětí) a na tyto aktivity jsou vynakládány finanční prostředky ze státního rozpočtu, nedošlo k podstatnému zlepšení fungování systému péče o ohrožené děti.

Právě naopak. Zejména v souvislosti s reformou veřejné správy došlo k roztříštění již tak nefunkčního systému péče o ohrožené děti, takže v současnosti lze, spíše než o systému, hovořit o změti aktivit státních, veřejnoprávních i nestátních institucí, jejichž pracovníci spolu nekomunikují, nespolupracují a pokud přece jen ano, tak nikoliv proto, že by jim to bylo systémově určeno, ale spíše díky zaujetí jednotlivých lidí a neformálním kontaktům a vazbám mezi nimi.

Nestátní sektor, konkrétně v našem případě Fond ohrožených dětí, který Klokánky spravuje, pomáhá dle svých možností zaplňovat bílá místa v péči státu o děti, zejména o ty nejmenší, a snaží se tak těmto dětem místo ústavu nabídnout variantu péče rodinného typu. Z provedeného průzkumu vyplývá, že od roku 2000, kdy vznikl první Klokánek - FOD svoji

činnost zaměřenou na pomoc dětem významně rozšiřuje. K tomu zajisté dopomáhá i veřejně známá a mediálně často prezentovaná osoba předsedkyně FOD - JUDr. Vodičková. Velkým úspěchem pro ně zajisté je ta skutečnost, že se podařilo do zákona zapracovat nárok na státní příspěvek pro děti v Klokánku. Z úst předsedkyně FOD jsme mohli několikrát slyšet názor, že by bylo lepší zcela zrušit ústavy a nahradit je náhradní rodinnou péčí – resp. ponechat ústavy jen pro děti s poruchami chování.

Klokánek má v současné době zkušenosti převážně s péčí o děti předškolního věku (více než polovina dětí) a děti bez výchovných problémů (s výchovnými problémy bylo v roce 2006 přijato jen 7% dětí). Z provedeného šetření v Dětském diagnostickém ústavu v Liberci ovšem vyplývá, že právě tam se starají o děti s výchovnými problémy (58%) a navíc 45% dětí je starších 14-ti let. Obě skutečnosti předpokládají, že o tyto děti by měl pečovat někdo, kdo má kromě srdce na dlani i odbornou kvalifikaci a navíc o tyto děti jak v řadách Klokánků, tak i v ostatních formách NRP (pěstounství a osvojení) zájem klesá. Nicméně i o ně je potřeba se postarat a hledat způsoby, jak jim pomoci v cestě k úspěšnému začlenění do společnosti. Dalším rozdílem je, že v Diagnostickém ústavu v Liberci se o děti stará tým „zapálených“ odborníků, v Klokánku odbornost v přímé péči s dítětem většinou chybí. Pro práci pečujících „tet“ není třeba pedagogického vzdělání, stačí být jen vyučen. FOD sice své „tety“ testuje po psychologické stránce a pořádá pravidelná školení, ale základní odborná příprava, ze které by měli zaměstnanci těžit, chybí. Navíc pracovní doba v Klokánkách v opakujících se intervalech 24 hodin celý týden a pak týden volno už předznamenává, že takovou práci může dělat buď žena před založením své rodiny – (tedy bez vlastních zkušeností s dětmi) nebo žena, která má už děti tak samostatné, že se bez ní doma týden obejdou.

Dalším rozdílem je to, že do Klokánků jsou ze 76% děti přijaté na základě žádosti rodičů a 67% jich pak odchází zpět domů, takže se lze domnívat, že jde o rodiče, kteří byt' se dostali do tíživé životní situace - mají o své dítě zájem, svoji situaci se snaží řešit a do té doby chtějí pro své dítě zajistit nejlepší možné řešení. To se ovšem o většině rodičů dětí, které skončí v diagnostickém ústavu říci nedá. 72% se jich do diagnostického ústavu totiž dostává na základě předběžného opatření, což předpokládá, že se dítě ocitlo bez jakékoliv péče či byl jeho život nebo zdraví vážně ohroženo. Jen 1% dětí je sem přijato na základě žádosti rodičů. Dalším faktem, který nás k tvrzení vede - je skutečnost, že domů se z Dětského diagnostického ústavu v Liberci vrátilo jen 9% dětí a 88% jich putuje do dalších ústavů v resortu MŠMT. Pro Klokánky ve srovnání s diagnostickým ústavem hovoří ten fakt, že

život v nich spíše připomíná život v rodině. Diagnostický ústav je zařízení režimové. Co se srovnání mezi klasickým a rodinným Klokánkem týče, tak autorka staví na první místo Klokánek rodinný, který lépe naplňuje představu rodinného života. Svůj podíl na tom má jistě i osoba pěstounky i pěstouna ve Smržovce – totiž manželů Tokárových, kteří jsou mimořádným příkladem manželů, jež dokáží vytvořit i pro tak velký počet dětí atmosféru harmonického domova. Klasický Klokánek i diagnostický ústav působí dojmem a v podstatě jsou to „budovy pod zámek“, a to i přesto, že v obou případech jde o budovy po kompletní rekonstrukci a prostory jsou velmi pěkné a útulné.

V diagnostickém ústavu je denně dítěti k dispozici psycholog, v Klokánku jen v případě potřeby. Další rozdíl je ve využití volného času dětí. V klasickém Klokánku je na každé jednotlivé tetě, jaký program dětem zařídí. V diagnostickém ústavu mají děti pestrou nabídku sportovních, kulturních i dalších různých volnočasových aktivit, samozřejmě jejich účast na nich se odvíjí od jejich chování.

6 ZÁVĚR

Tématem této práce bylo zmapování současné situace a jejího vývoje v posledních letech v oblasti ústavní výchovy a náhradní rodinné péče. Téma bylo zvoleno z toho důvodu, že problematika dětí je obor, který mě velice zajímá. Vzhledem k tomu, že nepracuji v oblasti sociální práce, tak jsem již při výběru zařízení pro výkon praxe ve druhém ročníku směřovala do oblasti věnující se dětem. Vybrala jsem si Dětský diagnostický ústav v Liberci, kde jsem navázala velmi dobrou spolupráci, díky níž mi byl umožněn přístup do kompletní spisové dokumentace dětí, a proto jsem se rozhodla, že studiem spisové dokumentace všech dětí, přijatých do zařízení v roce 2007, zjistím příčiny umístění dětí a další zajímavé skutečnosti. V průběhu praxe jsem si začala uvědomovat nevráživost mezi státním a nestátním sektorem v této oblasti. Proto jsem se rozhodla, v rámci praxe ve třetím ročníku, osobně poznat zařízení Fondu ohrožených dětí – Klokánek, které stejně tak jako Diagnostický ústav zajišťuje jako první péči o dítě, které je odebráno z vlastní rodiny. Mým úmyslem bylo provést zde podobné šetření jako v Dětském diagnostickém ústavu v Liberci a pro účely této práce obě zařízení porovnat.

Hlavní cíle bakalářské práce byly:

- popsat a porovnat péči o děti v ústavní výchově, kterou pro účely této práce prezentuje Dětský diagnostický ústav v Liberci s náhradní rodinnou péčí zastoupenou zde Klokánkem
- zjistit a popsat hlavní příčiny umístění dětí do Diagnostického ústavu v Liberci a do Klokánku
- zjistit současný stav a vývoj v posledních zhruba 10-ti letech v ČR v problematice ústavní výchovy a náhradní rodinné péče.

Cíle byly naplněny pomocí metody analýzy sekundárních zdrojů a pozorováním.

Předpoklady ve znění:

„Klokánky zajišťují jen minimálně péči o děti s výchovnými problémy“ a

„Klokánky pečují převážně o předškolní děti“

byly pomocí zvolené metody – tedy analýzy sekundárních zdrojů – ověřeny jako platné.

Další předpoklad ve znění:

„Nejčastějším důvodem pro umístění dítěte do Dětského diagnostického ústavu v Liberci jsou problémy v jeho chování“

se pomocí metody analýzy sekundárních zdrojů nepotvrdil. V hlavních důvodech přijetí převažují důvody sociální, nicméně výchovné problémy má – jak se pak dále ukázalo, 58% dětí, které zařízení v roce 2007 přijalo.

Hlavním zjištěním je rozdíl ve struktuře dětí, o které jednotlivá zařízení pečují. V Klokáncích se starají převážně o děti předškolní bez větších výchovných problémů, kdežto naopak Dětský diagnostický ústav v Liberci zajišťoval péči v daleko větší míře o děti problémové a převážně starší 13-ti let. Dalším zjištěním je rozdíl v požadované odbornosti při péči o děti v obou typech zařízení. Ve školských zařízeních, kam Dětský diagnostický ústav v Liberci patří, musejí zaměstnanci splnit předepsané zákonné kvalifikační předpoklady na rozdíl od Klokánku, kde pedagogická kvalifikace není pro práci s dětmi podmínkou. Další rozdíly vyplývají z informací o tom, kam děti z těchto zařízení odcházejí. Z Klokánků se domů vrací celých 67% dětí, na druhou stranu z Dětského diagnostického ústavu v Liberci jich domů odešlo jen 9%. Z této i dalších informací se lze domnívat, že Klokánek přijímá většinou takové děti, jejichž rodiče se ocitli v tíživé životní situaci, nicméně většinou mají snahu jí řešit a co je nejdůležitější – neztrácejí zájem o dítě. Toto tvrzení ovšem už většinou neplatí pro děti z Dětského diagnostického ústavu v Liberci. Za alarmující lze považovat informace o tom, že děti opouštějící zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy se po jejím opuštění nedokáží z větší části zařadit bez problémů do života a v 51% případech se dopouštějí trestné činnosti.

Výstupem bakalářské práce je porovnání zařízení pro výkon ústavní výchovy se zařízením péče o dítě rodinného typu.

Přínosem bakalářské práce pro teorii a praxi sociální práce je celkový pohled na problematiku ústavní výchovy a náhradní rodinné péče v celé její šíři očima nezaujatého pozorovatele, ukázka vývoje v této oblasti v posledních zhruba 10-ti letech a definování souvisejících problémů, které v závěru práce vyústily do navržených opatření. Těmi jsou doporučená propagace pěstounství, případně jiných rodinných forem péče o dítě, které se jeví jako úspěšnější v přípravě dítěte do bezproblémového začlenění do společnosti a osamostatnění se. Smysl by měla jistě i existence jakéhosi zastřešovatele v oblasti péče o děti vyrůstající mimo svoji rodinu. Dále je pak doporučen rozvoj aktivit určených na pomoc dětem pro start do

samostatného života po opuštění ústavní výchovy. Posledním návrhem je pak odkaz na inspiraci ze zahraničí - ze států, kde jsou v péči o děti úspěšnější.

7 NÁVRH OPATŘENÍ

Závěry práce vyústily v tato navrhovaná doporučení:

Závěry z analýzy z let 1995 – 2004 provedené ve spolupráci MŠMT a Policie ČR dokládají, že zařízení zajišťující výkon ústavní či ochranné výchovy nedokáží tyto děti ve většině případů připravit do samostatného života tak, aby se do něj po jejich opuštění dokázaly bez problémů zařadit. V tomto směru se jako úspěšnější jeví pěstounství či jiná forma náhradní rodinné péče. Dávky v pěstounství jsou v dnešní době již na slušné úrovni – nabízí pěstounům velmi dobré materiální zaopatření (např. v péči o jedno dítě ve věku do 6-ti let činí příjmy rodiny jenom ze dvou dávek- příspěvku na úhradu potřeb dítěte a odměny pěstouna v roce 2008 = 6.806,- Kč/měsíčně a v případě péče o 3 děti, která již ukládá povinnost, že péče musí být celodenní – tzn. pro ženu na plný úvazek jde pak už o částku 28.233,- Kč/měsíčně) a proto by měl stát zkoušet tuto službu více propagovat a pokusit se o jakýsi nábor do řad pěstounů. Samozřejmě s upozorněním na všechny problémy, které s touto „profesí“ souvisejí. Předpokládám, že většina lidí není informována o tom, kolik peněz dnes stát pěstounům nabízí. Bylo by zajímavé provést dotazníkové šetření rodin nebo žen, které jsou například delší dobu bez práce nebo se svojí prací nejsou spokojeny a představit jim nabídku „pěstounství“. Pro některé ženy (resp. rodiny), které netouží po budování kariéry a které by mohly najít v péči o děti smysl a radost z práce, by mohla být tato nabídka zajímavá a pro děti potřebná. Vybraným uchazečům by tato nabídka mohla být i jako varianta řešení životní situace nabízena na úradech práce při dlouhodobé nezaměstnanosti.

Lze se domnívat, že ku prospěchu věci by byla i existence někoho, kdo by tzv. zastřešoval jak vládní tak nevládní sektor v oblasti péče o děti, motivoval by obě strany ke společnému cíli – tedy pomoci dětem, bez zbytečné rivality, naopak spíše s prvky zdravé konkurence – v pojetí pomáhající profese, kdo by se snažil o vzájemné přiblížení obou typů zařízení, vzájemné předávání zkušeností, společné aktivity a kdo by podporoval tuto „profesí“, která je tu pro děti.

Dále je potřeba rozvíjet aktivity zaměřené na včasnou pomoc dětem pro start do samostatného života po opuštění ústavní výchovy.

Inspiraci bychom měli čerpat ze zkušeností států, kde systém péče o děti vykazuje lepší výsledky – viz. např. Příloha č. II a III této práce.

8 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Tištěné zdroje:

- ARCHEROVÁ, C. *Dítě v náhradní rodině*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-578-4.
- ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-060-0.
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-006-5.
- MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-085-5.
- MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z.: *Děti, rodina a stres*. Praha, Galén 1994. ISBN 80-85824-06-X.
- MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1.vyd. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7.
- MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. 1. vyd. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-897-0.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-86429-05-9.
- NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. 2. vyd. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-1289-3.
- PEŠATOVÁ, I., ŠVINGALOVÁ, D. *Uvedení do výzkumu a metodika tvorby bakalářské práce*. 1.vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2006. ISBN 80-7372-046-9.
- SCHAFFER, H.R. *Rozhodujeme o dětech*. 1. vyd. Praha: MPSV, 1994. ISBN 80-85529-10-6.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
- *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí - 1998*. 1. vyd. Praha: MPSV, 1999. ISBN 80-85529-61-0.
- *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí - 1999*. 1. vyd. Praha: MPSV, 2000. ISBN 80-85529-82-3.
- *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí - 2000*. 1. vyd. Praha: MPSV, 2001. ISBN 80-86552-04-7.

- *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí - 2001.* 1. vyd. Praha: MPSV, 2002. ISBN 80-86552-36-5.
- *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí - 2002.* 1. vyd. Praha: MPSV, 2003. ISBN 80-86552-70-5.
- *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí - 2003.* 1. vyd. Praha: MPSV, 2004. ISBN 80-86878-00-7.
- *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí - 2004.* 1. vyd. Praha: MPSV, 2005. ISBN 80-86878-21X.
- *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí - 2005.* 1. vyd. Praha: MPSV, 2006. ISBN 80-86878-38-4.
- *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí - 2006.* 1. vyd. Praha: MPSV, 2007. ISBN 80-86878-54-6.
- ŠPATENKOVÁ N. *Krizová intervence pro praxi.* 1.vyd. Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0586-9.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese.* 3.vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.
- VÁGNEROVÁ, M. *Úvod do vývojové psychopatologie IV.* 1.vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003. ISBN 80-7083-766-7.

Elektronické zdroje:

- Národní zpráva o rodině – dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf [30.11.07].
- Národní koncepce rodinné politiky – dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf [30.11.07].
- Domácí násilí – dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/914> [30.11.07].
- Hodnocení systému péče o ohrožené děti – dostupné z: http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni_systemu3.pdf [25.2.08].
- <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].
- Omyly šéfa ústavů, MF DNES, autor Marie Vodičková, 25/7 2007
dostupné z: <http://www.fod.cz/> [30.11.2007].
- Dávky státní sociální podpory – dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2> [10.3.2008].

- Statistiky Ústavu pro informace ve vzdělávání – dostupné z:
<http://stistko.uiv.cz/vo/ra.asp?pokres=&pzriz=&ptyp=&agr=7&TT=X> [10.3.2008].
- Informace k problematice svěřenců jednotlivých typů zařízení pro výkon ústavní, resp. ochranné výchovy – dostupné z:
<http://www.mvcr.cz/dokument/2007/prevence/mladez1016/priloha1.pdf> [10.3.2008].
- Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let v jednotlivých letech – dostupné z:
http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=kojeneck&region=100&kind=21&mnu_id=
[10.3.2008].
- Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života – dostupné z: http://www.otevridvere.cz/download/metodicka_prirucka.pdf
[30.11.2007].

Právní normy:

- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění.
- Zákon č. 140/1961 Sb., Trestní zákon, v platném znění.
- Zákon č. 109/2002 Sb., o ústavní výchově, v platném znění.
- Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění.
- Zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, v platném znění.
- Vyhl. MZd č. 242/1991 Sb., o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi, v platném znění.
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.

9 SEZNAM PŘÍLOH:

Příloha č. I: Představení konkrétního projektu Poradenského centra pro děti a mládež s nařízenou ústavní výchovou ve smyslu dlouhodobé přípravy těchto dětí na vstup do samostatného života

Příloha č. II: Systém pěstounské péče ve Velké Británii

Příloha č. III: Systém péče a ochrany dětí v Rakousku

Příloha č. I: Představení konkrétního projektu Poradenského centra pro děti a mládež s nařízenou ústavní výchovou ve smyslu dlouhodobé přípravy těchto dětí na vstup do samostatného života

Za krok správným směrem lze považovat veškeré aktivity, které se snaží pomoci dětem, které opouštějí zařízení pro výkon ústavní výchovy, k úspěšnému startu do života. Příkladem takové práce je činnost Centra J.J. Pestalozziho Chrudim, kterou zde krátce představíme. Kompletní informace o projektu i činnosti centra lze získat na adrese: http://www.otevridvere.cz/download/metodicka_prirucka.pdf.

Z mnohaletých zkušeností pracovníků Centra J.J. Pestalozziho a dalších nestátních neziskových organizací s realizací domů na půli cesty vyplynulo, že je pozdě začít saturovat to, co rodina, ústavní výchova a sociální systém celkově nenabízí, až v momentě opuštění zařízení ústavní výchovy. Na základě úvah, jak více pomoci dětem dlouhodobě žijícím v ústavní péči při jejich co nejúspěšnější integraci do společnosti, zpracovali pracovníci Centra nový projekt s názvem Poradenské centrum pro děti a mládež s nařízenou ústavní výchovou. Hlavním cílem je systematická příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou, a to již za pobytu v zařízení ústavní péče, na těžkou životní situaci spojenou s odchodem z výchovného zařízení a poskytování preventivní služby klientům, kteří jsou často ohroženi sociálně-patologickými jevy a předčasným ukončením školní docházky spojeným s nedokončením profesní přípravy.

Odborným působením se pracovníci projektu snaží odstraňovat traumata spojená se selháním či ztrátou rodiny a obtíže dané dlouhodobým pobytem v zařízení ústavní péče. Pomoc takto znevýhodněným dětem je poskytována také nepřímo, a to formou spolupráce s výchovným zařízením a s pověřenými pracovníky sociálních odborů. Snahou je propojení těchto institucí v zájmu pružnějšího a kvalitního přístupu k dětem. Klientelu tvoří děti a mladí lidé ve věku od 7 do 19 let, jimž byla nařízena ústavní výchova, a kteří původně pocházejí z Pardubického kraje. Pro projekt byli zvoleni děti, u nichž chybí rodinné zázemí nebo je natolik patologické, že je nevhodné posilovat vliv rodiny na dítě a naopak žádoucí motivovat dítě k jiné volbě bydlení, než je původní rodina. Obecně se zaměřují na zvýšení samostatnosti, sociální a psychické zdatnosti.

Základní skupinu tvořilo 36 dětí, se kterými se začalo intenzivně odborně pracovat v projektu. S dětmi se pracuje již od roku 2005 a chystá se, s ohledem na vzrůstající zájem, že se bude v práci pokračovat a počáteční skupina bude rozšířena. Byla zpracována analýza potřeb klientů, jejich psychologická a speciálně-pedagogická diagnostika. Následně byly zpracovány individuální plány dětí.

Služby vycházejí ze zjištěných potřeb cílové skupiny, z cílů individuálních programů pomoci jednotlivým klientům. Jedná se o:

- * vypracování individuálního programu pomoci*
- * vypracování a realizace cílených speciálně-pedagogických a psychoterapeutických programů pro řešení konkrétních problémů a pro jednotlivé skupiny klientů*
- * individuální a skupinová psychoterapie a poradenství*
- * zajištění odborných konzultací pracovníkům výchovných zařízení*
- * poskytování služeb zaměřených na volbu dalšího vzdělávání a profesní přípravu*
- * sociální výcvik, nácvik řešení konkrétních situací, např. žádost o zaměstnání, hledání bydlení apod.*
- * zprostředkování kontaktů do jiných typů zařízení dle individuálních potřeb dítěte*
- * informace o styku s potřebnými institucemi*
- * spolupráce s kurátory, úřady práce a dalšími institucemi, zprostředkování spolupráce mezi rodinou, zařízením a OSPOD*
- * navazování kontaktu a popř. spolupráce s rodinou klienta*
- * práce s rodinami klientů*
- * vypracování metodiky.*

Nabízené služby mají charakter nezávislého a důvěryhodného poradenství externisty, jenž přichází z prostředí vně režimu zařízení a rodiny. Navštěvují se děti v zařízení. Návštěvy nesou terapeutické i přátelské atributy. Dítě tak zažívá pocit výlučnosti a individuality. Důležitá je nezájatost a nestrannost někoho, kdo nemá nic společného s rodinou, školou ani s ústavem, kterou přijímají s povděkem velmi často i klienti SVP. Přispívá k větší otevřenosti a ochotnější spolupráci. Intenzivně probíhá spolupráce s klientem v době, kdy odchází ze zařízení a pohybuje se mezi třemi sociálními pracovníky: sociálním pracovníkem

v domovském zařízení, pracovníkem OSPOD v obci a koordinátorem péče pro osoby společensky nepřizpůsobené. Toto působení trvá i po odchodu z ústavní výchovy po dobu, kterou si určuje klient sám a má více charakter podpory a aktivizace než dohledu a kontroly jako od státních institucí. Základními znaky odborného působení je nehodnotící, individuální přístup a aktivizace klienta s hlavním cílem zvýšit jeho samostatnost a osobnostní zdatnost. Všechny aktivity se odehrávají mimo domovské zařízení, což umožňuje lepší poznání „vnějšího světa“. Práce s rodinami klientů má charakter sanace původní rodiny, což orgány státní správy nezajišťují. Cílem v oblasti práce s rodinou je mediace a zprostředkování aktivního kontaktu mezi všemi zúčastněnými partnery /rodina, dítě, pracovník OSPOD v obci původního bydliště, výchovné zařízení/ za účelem zvýšení kompetencí a zodpovědnosti rodiny a klienta samého.

Centrum plní funkci následné péče společnosti o dítě, které bylo do své zletilosti „někde“ a náhle přichází o toto zázemí.

Zkušenosti ze zahraničí ukazují, že podobné služby musejí být nedílnou součástí kvalitního sociálního systému, jehož cílem je snížení počtu dětí v ústavní výchově a zkvalitnění péče o ně. To vede k větší úspěšnosti při začleňování mladých lidí opouštějících ústavní výchovu do společnosti.

Příloha č. II: Systém pěstounské péče ve Velké Británii *

Páteří a centrem samotné péče o děti ocitající se mimo vlastní rodinu je ve Velké Británii státní správa. Ta však v celém procesu plní spíše roli iniciátora a koordinátora. Konkrétní péči o dítě pak zajišťují instituty náhradní péče. Státní složka je na nejnižší úrovni prezentována sociálním pracovníkem při místním úřadu. Tomu náleží právo a povinnost odebrat dítě z rodiny v případě nutnosti či přijmout dítě jinak potřebné. Po zvážení situace má sociální pracovník možnost umístit dítě v rámci zmíněných institutů náhradní péče. Sociální pracovník po celou dobu umístění pravidelně sleduje a dohlíží na dobré prospívání dítěte. Postupy řešení situací, kdy je dítě vytrženo ze svého přirozeného rodinného prostředí, se v Británii oproti naší praxi velmi liší. Např. pojem diagnostický ústav v dnešní době tato země nezná. Dříve se obdobné diagnostické jednotky využívaly v podobě malého dětského domova o počtu maximálně šesti dětí s cílem zhodnotit situaci dítěte a vytvořit návrh na řešení dalšího jeho osudu. Od těchto domovů se však již ustoupilo a dnes se diagnostika dítěte provádí tzv. „za pochodu“ v krátkodobé formě pěstounské péče, někdy přímo určené k tomuto účelu. V případě nutnosti krizové intervence je dítě urychleně umístěno do krátkodobé pěstounské péče pro akutní případy. Pokud dítěti bezprostřední nebezpečí nehrozí, zůstává v původním prostředí do doby, než se nalezne vhodné řešení jeho situace. Zodpovědnost za jeho další osud přebírá tzv. klíčový sociální pracovník z místního obecního úřadu. Svolává a vede multidisciplinární setkání všech odborníků, kteří s dítětem přicházejí do styku a kteří mohou přispět zkušeností s ním a návrhem na další postup. Během čtyř týdnů tento klíčový sociální pracovník sbírá co možná největší množství informací z původního prostředí dítěte a za přispění ostatních osob z multidisciplinární konference včetně pěstouna, v jehož péči momentálně dítě je, sestavuje tzv. Plán péče. Ten reaguje na fyzické, sociální a vzdělávací potřeby dítěte. Z tohoto obrazu o situaci a potřebách dítěte vyplývá navrhované řešení, zakotvené v Plánu umístění. Ten určuje optimální umístění dítěte – zda je pro něho vhodná některá z forem pěstounské péče, určitý typ dětského domova, osvojení, návrat do rodiny či jiné řešení. Plán péče a umístění je závazný pro všechny přítomné strany. Pravidelně však klíčový sociální pracovník spolu s ostatními členy konference tato rozhodnutí přehodnocuje, a to po čtyřech týdnech od utvoření Plánu, pak po třech měsících, dále pak pravidelně každých šest měsíců a nebo kdykoli jindy, pokud to okolnosti vyžadují. Pro děti do předškolního věku se najde vhodný pěstoun či rodič daleko snáze než u dětí starších. Novorozenců a kojenců vhodných k osvojení je velmi málo a samozřejmě jejich umístění je proto snadné a to i v případě dítěte s postižením. Nízký počet těchto dětí je především daný faktem, že k osvojení musejí dát ve VB výhradně souhlas oba biologičtí rodiče, a tím tedy není dán prostor pro tzv. zbavení rodičovských práv jako je tomu v ČR. Ani umístění malých dětí vhodných pro pěstounskou péči není zpravidla těžké. Nehledě k tomu, že britský zákon nedovoluje institucionální péči pro děti do 5 let věku. Obtíže nastávají až v případě dětí starších, zejména chlapců, u sourozeneckých skupin, u dětí s poruchami chování či po opakovaných selháních pěstounské péče. V takových a podobných případech odcházejí děti do dětského domova, většinou okolo jedenáctého roku a výše. Pod pojmem britského DD si představme domek v běžné zástavbě o šestičlenné skupině dětí, jehož chod se od normální domácnosti liší především jen střídáním vychovatelů. Formy pěstounské péče jsou velmi různorodé a jejich náplň jasně určená. Nad to jsou pěstouni v rámci přípravy zařazeni podle dalších specifik péče: např. pouze pro děti do 6 let, pouze pro dívky určitého věku, děti s určitým postižením atd. Překročení těchto předem dohodnutých hranic je v konkrétních případech možné a přirozené, podléhá však přehodnocení situace dítěte a rodiny v rámci Plánu péče a umístění.

---

* Náhradní rodinná péče. Číslo III/2004. Ročník VII, s. 24 – 26. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/snrp/data/nrp3.pdf> [11.2.2008]

Klíčový pracovník dítěte má k dispozici několik agentur pro pěstounskou péči, na něž se obrátí s případem konkrétního dítěte. Agentura pak přijímá finance na pokrytí nákladů za dítě ze státních peněz. Britská praxe však nezdědka naráží na selhání umístění dítěte do pěstounské péče. Pracovníci v oblasti náhradní rodinné péče vidí hlavní důvod v nedostatku pěstounů a tím ne vždy ideální kombinaci pěstounů a dítěte či nedostupnosti optimálních podmínek pro dítě. Selhání mnohem častěji nastává u dětí od 12 let, zejména emocionálně narušených. Ty pak jsou zpravidla umístěny, někdy na vlastní žádost, do DD.

Britští pracovníci NRP si jsou dobře vědomi toho, že jedna z hlavních cest k úspěšnému pobytu dítěte v PP vede přes výběr vhodného pěstouna pro dítě a naopak. Ke vhodnému párování přispívá také to, že žadatelé o pěstounskou péči se po vzájemné shodě se sociálním pracovníkem stávají pěstouny jen úzce vymezeného zaměření, které by mělo nejlépe odpovídat jejich možnostem a schopnostem a na které jsou odborně připravováni. Záštitu vytvořené pěstounské rodiny představuje agentura pěstounské péče, která je také nejvíce s rodinou v kontaktu. Každá rodina má svého kontaktního sociálního pracovníka. Ten jednou za dva týdny telefonuje do rodiny a jednou za osm týdnů rodinu navštíví. Tento kontakt slouží především k podpoře a doprovázení rodiny, řešení jejích problémů. Pěstouni také píší jedenkrát týdně zprávu o dítěti, kontaktní pracovník agentury posílá státnímu klíčovému pracovníkovi zprávu o dítěti jednou za měsíc. Každoročně agentura sepíše celkovou zprávu o pěstounské rodině a dítěti, zda a jak funguje s doporučeními do budoucna. Velkou pomocí pěstounům je také 24hodinová telefonní linka v rámci agentury. Agentura, pod kterou pěstouni patří, pořádá také průběžná školení pro pěstouny, doprovází kontakt dítěte s biologickou rodinou, je-li třeba a poskytuje pěstounům 21 denní dovolenou. Finanční ohodnocení pěstounů je velmi různorodé. Záleží na agentuře, pod kterou pěstoun působí, na regionu a na míře specifických potřeb dítěte. Rozpětí finanční odměny se tudíž může pohybovat od zcela minimálního příspěvku až po příjem srovnatelný s příjmem sociálního pracovníka. Respítní, úlevnou péči během dovolené pěstouna zajišťuje jeho agentura. Ta osloví buď respítní pěstouny, určené výhradně pro tuto službu, volné pěstouny, kteří zrovna nemají žádné dítě v péči, nebo členy rodiny pěstounů. V pěstounské péči se začíná dávat důraz na mobilizaci „vlastních zdrojů“ v biologické rodině, to znamená cíleně vyhledávat pěstouny z řad členů širší rodiny dítěte.

Příloha č. III: Systém péče a ochrany dětí v Rakousku *

Občanské sdružení Vzájemné soužití realizuje od července 2006 projekt zaměřený na snižování počtu dětí v ústavní výchově pod názvem Prevence odebrání dětí z rodin do ústavní péče prostřednictvím podpory rodin, který je podpořen programem Evropské komise DAPHNE II, boj proti násilí na ženách, dětech a mladých lidech, a Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR. Projekt je dvouletý, jeho součástí je návrh změny systému ústavní výchovy v České republice a rozvoj asistenčních služeb pro rodiny. Součástí projektu je spolupráce se zahraničními partnery. Ostravu v březnu 2007 navštívil rakouský sociální pracovník, který v posledních šesti letech pracoval pro Evropskou komisi jako odborný konzultant při transformaci ústavní péče v Bulharsku a Rusku. Seznámil přítomné s informacemi o systému péče a ochrany dětí v Rakousku. Klíčovou roli v rakouském systému hraje distrikt /odpovídá našemu kraji/ a jím vedený odbor ochrany dítěte. Ten organizuje, kontroluje a financuje veškeré služby pro rodinu. Služby jsou privatizovány a poskytovány NNO financovanými státem. Řešení situace v rodině je obecně upřednostňováno před institucionální péčí. Pokud musí být dítě z rodiny odebráno, pak se systém dělí na služby podporující rodinu a služby nahrazující rodinu. Služby podporující rodinu zahrnují krizová intervenční centra nebo rodinné komunitní jednotky pro krátkodobý pobyt, v nichž je dítě umístováno krátkodobě s cílem návratu zpět do rodiny. Během pobytu v zařízení probíhá intenzivní spolupráce rodičů, odboru ochrany dítěte, soudu a pracovníků zařízení na vytvoření a realizaci individuálního plánu péče o dítě. Během celého procesu musí být brán zřetel na názor dítěte. Individuální plán zahrnuje podrobné mapování potřeb dítěte v oblasti fyzického, psychického a emocionálního vývoje, zdravotního stavu, rodinné historie, sociálních vztahů, vzdělávacích potřeb a souhrn kroků, které povedou k návratu dítěte do vlastní rodiny nebo k jeho umístění do prostředí rodinného typu. Plán je pravidelně, minimálně jednou za půl roku, revidován. Služby nahrazující rodinu jsou voleny v situacích, kdy existuje malá šance na návrat dítěte do vlastní rodiny. Tyto služby nastupují teprve po důkladném posouzení situace dítěte za pomoci individuálního plánu péče. V takovém případě může být dítě umístěno do péče příbuzných, do profesionální pěstounské rodiny, do rodinné komunitní jednotky pro dlouhodobý pobyt nebo do adopce. Hlavní náměty rakouského modelu využitelné pro proces deinstitucionalizace dětí v naší zemi se dají shrnout do následujících bodů:

1. snížení počtu dětí umístovaných do ústavních zařízení prostřednictvím tzv. gatekeepingu spočívajícího ve vybudování široké sítě služeb podporujících rodinu, např. sociálně asistenční služby, specializovaná poradenská centra, kluby pro volnočasové aktivity.
2. provozování sítě rodinných komunitních jednotek – bytů v běžných domech, v nichž může za pomoci 2-3 vychovatelů žít cca 5 dětí různého věku rodinným způsobem života. Tyto jednotky nahrazují velká ústavní zařízení a jejich provoz je ekonomicky výhodnější.
3. zavedení systému plánování péče o dítě v instituci do každodenní praxe a pravidelná revize individuálního plánu každého dítěte prostřednictvím nezávislého odborníka placeného krajem.

---

* <http://www.mpsv.cz/cs/4151> [11.2.2008]